GÖKKUŞAĞI

AYLIK AKTÜALİTE DERGİSİ 2,000 TL ŞUBAT 1988

Nereye?

Röportaj:
Can Kıraç
Abu Firaz
İmren Aykut
Yorgo Vasiliu

Vergiler:
Kesenize bereket!

Eğitim cehenneminden TV sefasına...

FİLİPİNLER KAYNIYOR!

İÇİNDEKİLER

GÖKKUŞAĞI

AYLIK HABER DERGİSİ

1 Şubat 1988, Yıl 1, Sayı 3

Merkez Basın Yayın Tic. A.Ş. adına
Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Ali Taygun

Yayın Danışmanı
Niyazi Dalyancı

Yayın Yönetmeni
Hasan Eriş

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Bülent Utku

Teknik Yönetmen
Sinan Şanlıer

Haberler
Belma Akçora, Harun Karakuş, Neşe Kars, Meliha Okur, Müge Kıyauman, Gül Önet, Pelin Yanardağ, Sevinç Öztaş, Yasemin Öztürk, Dr. E. Ahmet Tonak
Jülide Gülizar, Ankara

Bu Sayıya Katkıda Bulunanlar
Dr. Oğuz Oyan, Şefik Asan
Dr. Özden Cankaya, Mahmut Tali Öngören, Dr. Baskın Oran, Prof. Dr. Metin Özek, Süheyla Acar Kalyoncu

Kapak Fotoğrafı
Harun Karakuş

Reklam ve Halkla İlişkiler
Gül Önet (Müdür), Selma Genç

Muhasebe
Aysel Yağmurdereli

Abone Servisi
Nihat İlter

Dizgi
Osman Tülü, Yazıevi

Teknik Hizmetler
Gökkuşağı Yayıncılık Matbaacılık A.Ş.

Renk Ayırımı
Dünya

Baskı
Güzel Sanatlar Matbaası

Merkez Basın Yayın Tic. A.Ş. Yönetim Kurulu
Ali Taygun, Niyazi Dalyancı, Halim Bulutoğlu

Adres
Cemal Nadir Sok. 17
Cağaloğlu, 34400 İstanbul
Telefon: 511 75 47-48

ABD Temsilciliği
Pat Tummons
3-A, 818 So Brentwood B., Clayton, MO 63105
Telefon: (314) 721 5947

New England & the East Coast
Dr. E. Ahmet Tonak
Simon's Rock of Bard College
Great Barrington, MA 01230

F. Almanya Temsilciliği
Dr. Mustafa Danış
Lütticherstr 14, 5000 Köln
Telefon: (221) 51 30 89 Telex: 888 6391 mp d

Batı Berlin
Cemal Demirer
Dernburg Str 17, 1000 Berlin 19
Telefon: 321 52 88

İngiltere
Dr. Mehmet Ali Dikerdem
13, Bolton Walk, Andover Estate, London N7
Telefon: (1) 263 44 76

Avusturya
Mehmet İnhan
Malzgasse 5/15, 1020 Wien
Telefon: 334 78 44

Yunanistan
Aris Abacı
Kristalli 52, 162 31 Viron, Athens
Telefon: (1) 951 23 39

Fiyatı
2,000 TL (KDV dahil)

Birinci yıl.

AnaBritannica, daha ilk fasikülünden başlayarak, dünyada başka hiçbir kaynakta bulunmayan bilgileri, okurlarına ücretsiz eklerle verdi.

Bunların ilki, **1986 Karşılaştırmalı Ulusal İstatistikler** ekiydi. 144 sayfalık bu kaynak, AnaBritannica okurlarının kitaplıklarında, ciltlenmiş olarak yerini aldı.

AnaBritannica, geride bıraktığımız yıl içinde, kuşe kâğıda basılı, 171 ülkenin bayraklarından oluşan **Ülke Bayrakları** ekini de okurlarına ulaştırdı.

Mayıs 1987'de AnaBritannica, önemli bir ek daha yayımlamaya başladı: **Dünya Ülkeleri, 1987**. 208 sayfalık bu kaynak eser de tamamlanarak kitaplıklardaki yerine kavuştu.

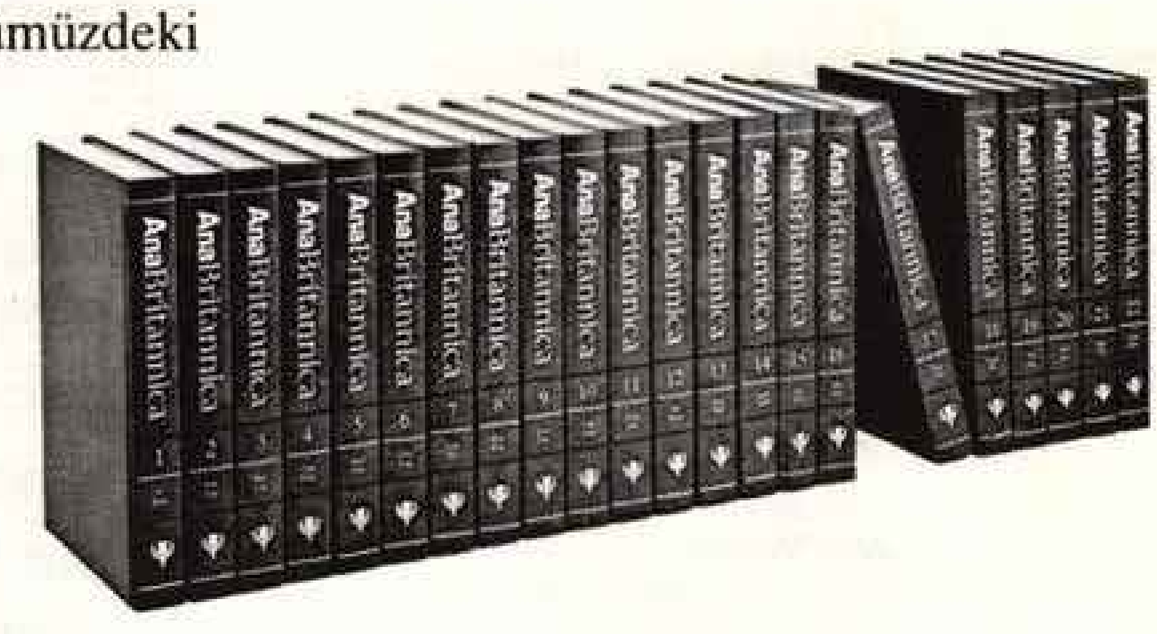
İkinci yıl.

1987'de tamamlanan ilk 6 cildiyle Türkiye'nin eğitim, bilgi ve kültür hayatındaki yerini şimdiden alan AnaBritannica, 15 Şubat 1988'den başlayarak, 160 sayfalık yeni bir ücretsiz ek, benzersiz bir kaynak daha veriyor: **1988 Dünya Almanağı**. 1987'nin ülkeler ve olaylar bakımından değerlendirilmesi niteliğindeki bu esere AnaBritannica okurları, dünyadaki bütün Britannica okurlarından (ABD'dekiler dahil) yaklaşık 6 hafta daha erken sahip olacaklar.

Dünyada bir benzeri daha bulunmayan **Şeffaf Anatomi Atlası** AnaBritannica okurlarına bu yıl, "insan vücudu" maddesi yayımlanırken, yaklaşık Kasım/Aralık aylarında verilecektir.

Bu yıl 11 cildine sahip olacağınız AnaBritannica, okurlarına önümüzdeki dönemlerde de, dünyada başka hiçbir kaynakta bulunmayan, benzersiz ekler vermeye devam edecektir.

Zaten AnaBritannica'nın kendisi de, dünyada eşi olmayan bir bilgi ve genel kültür kaynağıdır.

AnaBritannica

Dünyanın 1 numaralı ansiklopedisi

Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica, Inc. işbirliği ile yayımlanmaktadır.

Merhaba

Üçüncü sayımız hem politikanın, hem de ekonominin kızıştığı bir ortamda elinizde olacak. Yeni meclisin olay adamları şimdiden belirmeye başladı bile. Vuralhan'ları, Erün'leri hiç kuşkusuz yenileri de izleyecek. Ve anlaşılan, kişilerden sisteme, köklü sorunların tartışılmasına geçiş biraz zaman alacak. Eğitim, vergi adaleti ya da değişen stratejiler karşısında Türkiye'nin konumunun netleşmesi için sadece yeni bakanların ısınmalarını değil, muhalefet görüşlerinin de belirginleşmesini bekleyeceğiz.

GÖKKUŞAĞI bu sayısında, demokratik bir yapının geliştirilmesi ve korunması için gereken insan malzemesinin şekillendiği temel *'eğitim'* kurumlarındaki çağdışı görüntülere dikkat çekmeye çalışıyor. Ayrıca, *'yaygın eğitim'* sistemi için önerilen TV'nin kitleler üzerindeki işlevini de sorguluyor.

Geçen sayımızın en çok ilgi çeken konularından biri, F. Almanya temsilcimiz Mustafa Danış'ın Afganistan lideri Necibullah ile görüşmesiydi.

Demokratik bir toplumun temel dayanaklarından birinin külfet ve nimetlerin eşit dağılımından geçtiği açık. Vergi sisteminin ücretliler üzerindeki etkisinin irdelendiği bölüm, devlet harcamalarına kimin ne kadar katıldığı, buna karşılık ne kadar yararlandığı konusuna açıklık getirmeyi amaçlıyor.

Baştan beri dış dünyaya açılan penceremizi alabildiğine geniş tutmaya çalışıyoruz.

"Filipin tipi demokrasi"'nin son aşamasını aslen Yeni Zelandalı, ama Londra'da yaşayan **Stephanie Mills**, yerinde yaptığı çalışmalarla GÖKKUŞAĞI'NA ÖZEL olarak hazırladı. **Mills**, bundan sonra da aramızda olacak.

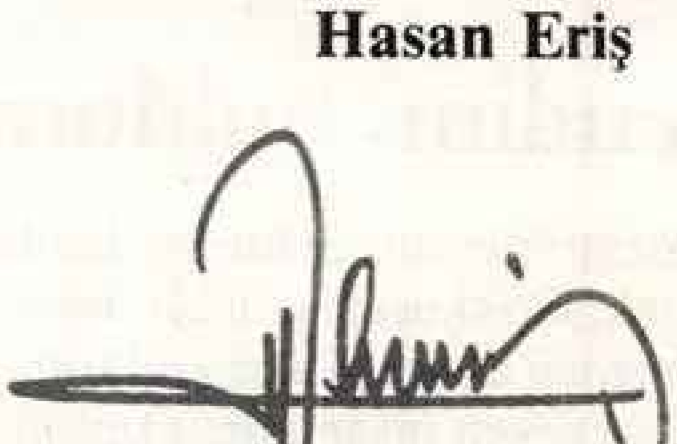
Aynı konuyu yine yerinde inceleyen ABD temsilcimiz **Pat Tummons**'un görüşleri ise Filipinler'e bakış açımızı iyice derinleştiriyor.

Bu ay dış konuklarımızdan biri FKÖ Ankara Temsilcisi Abu Firaz. Okurlarımıza Filistin halkının örgütlü direnişi konusunda bilgi veriyor. Diğeri, 14 Şubat'ta Güney Kıbrıs'ta yapılacak başkanlık seçimlerinin en şanslı adaylarından biri olan Vasiliu. Kıbrıs konusunda karşı tarafın bakış açısını da onun ağzından sunuyoruz. Seçimler belki basınımızda pek yankı bulmayacak, ama sonuçlarının Ada'nın geleceği konusunda etkili olacağı açık.

Sendikal yaşamda son zamanlarda öne çıkan iki kadın; biri, bakan olarak İmren Aykut; diğeri, başarılı bir grevci olarak Aynur Karaaslan, en büyük holdinglerden birinin kurmayı Can Kıraç ve Fener Patrikhanesi'nin bir köşesinde Osmanlı minyatür ustalarının geleneğini sürdüren restoratör Taki Rayconovski de bu sayımızın konuklarından.

Mart sayımızda buluşmak dileğiyle...

Hasan Eriş

Cicili bicili...

Eğer paranız çoksa, lütfen başka uğraş alanları arayın kendinize. Yok, bizim işimiz "dergicilik" diyorsanız, o zaman da oyunu kuralına göre oynayınız derim size. Ki, ne siz yıpranın, ne de arkadaşlarınız boşa kürek sallasınlar. Dergiye seçtiğiniz ad aşırı fantezi. Daha çok da, ayağa düşmüş magazin dergi çağrışımı yapıyor insanda.

İçeriğe gelince... Şimdilik benzerlerinizden, ya da denenmişlerden pek fazla bir farkınız yok, üzerinde durulmaya değer. Bilinenleri, duyulanları bir de siz "cicili bicili" bir dergicilik oyununda sunuyorsunuz okuyucuya, o kadar.

Bir yeniliğe baş koyuşunuz, güzel bir uğraş uğruna alınteri akıtışınız, övgüye değer en önemli şey sizler için. Bir de, "Gökkuşağı aydınlık olsun."

Niyazi Yılmaz / İstanbul

***GÖKKUŞAĞI:** Oyunu kurallarına göre oynasaydık, bu tür bir dergi çıkarmamıza gerek kalmazdı. Keşke ekonomik sorunlar olmasaydı da 3. hamur kâğıda basılan dergiler de "cicili bicili" yayınlansaydı. O zaman insanlar yaşamlarını "fantezilerle süsleyebilirlerdi". Hepimize aydınlık günler olsun...*

Kendimi buldum...

Erdemir'de çalışan bir işçi kardeşiniz olarak, Gökkuşağı gibi bir değer ürettiğinizden dolayı sizleri kutlarım. Dergiyi okurken insan adeta kendini buluyor. Olaylara yaklaşımı, dilinin anlaşılır ve sadeliği ve seçtiği konuların güncelliği ile mükemmel bir dergi.

Benim sizlerden dileğim, Türkiye'de 1963'den 80'e kadarki sendikal mücadeleyi değerlendiren bir çalışma yapmanız. Bu çalışma belki uzun zaman alacaktır ve yorucu olacaktır. Fakat bunun meyvesini bütün işçiler yiyecektir. Şimdiden başarılar dilerim. Saygılarımla.

Kâzım Kekeç / Kdz. Ereğli

***GÖKKUŞAĞI:** Bu kadar övgüyü hak ettik mi bilemiyoruz. Çok teşekkürler. '80'e kadarki sendikal mücadeleyi kapsamlı bir şekilde hazırlamak sizin de vurguladığınız gibi hayli uzun bir zaman gerektiriyor. Önümüzdeki aylarda böyle bir çalışmanın da sayfalarımızda yer alabilmesi dileğiyle... Sağlıklı günler dileriz.*

Hayal kırıklığı...

Kâğıda ve yazılara gösterdiğiniz itinayı fotoğraflara niçin göstermiyorsunuz... İlk sayınızı okuduktan sonra ikinci sayınızı heyecanla bekledim ama fotoğrafları görünce hayal kırıklığına uğradım. Bu işi yapmayı düşünüyorsanız lütfen kaliteli fotoğraflara yer verin...

Cengiz Morgül / İzmir

***GÖKKUŞAĞI:** Çok haklısınız... İkinci sayımızdaki kapak haberinin fotoğraflarını çeken Harun Karakuş'un oturduğu masayı zaten kapı kenarına yerleştirdik... 3. sayımızda da böyle devam ederse sizin değil Harun'un hayal kırıklığına uğrayacağını bildiririz.*

Marjinal

Birinci sayınızın kapağındaki Özal fotoğrafını görünce derginin içeriği hakkında hemen bir önyargıya vardım. Fakat sayfaları çevirdikçe bu önyargı kendisini başka yargılara bıraktı. Gerek konuların çeşitliliği, gerekse derginin kalitesi (resim, kâğıt, düzen, canlılık gibi şeyler) şimdiye kadar yapılanların aşılması için verilmiş bir çabayı müjdeliyordu. Adıyla çelişmeyen, çelişmek istemeyen bir dergi görünümünde. Bir birikimin ürünü olduğu ortada.

Derginizde marjinal insan tiplerini de görmek isterim. Bir önerim de, insanları prototipleriyle vermenizdir. O zaman gerçek daha kolay anlaşılacaktır.

Rüstem Aslan / İstanbul

***GÖKKUŞAĞI:** Övgüleriniz için teşekkürler... Marjinal 'tip'lere yer vermeyi biz de düşündük... Bu isteğinizi yerine getireceğimizi şimdiden bildiririz...*

Almanya'dan destek

Derginizin ilk sayısını büyük bir ilgi ile inceledim. Çok başarılı buldum. Yayın hayatınızda sonsuz başarılar dilerim. Türkiye Araştırmaları Merkezi olarak sizi desteklemeye hazırız. En candan selamlarımla...

Türkiye Araştırmaları Merkezi
Dr. Faruk Şen / F. Almanya

***GÖKKUŞAĞI:** Desteğiniz için şimdiden teşekkür ederiz. Göndermiş olduğunuz Merkezinizi tanıtıcı broşürleri aldık. Sizin de yazınızda belirttiğiniz gibi Federal Almanya'da yaşayan Türklerin orada kalma eğiliminde olduğu gözlenen bir olgu. Bu konu ile ilgili olarak Merkezinizin hazırladığı araştırmalar bize ışık tutacaktır. İçten saygılarımızla...*

Pahalı!

Sayın Gökkuşakçı'lar,

Ben bir çalışanım. Dar gelirli. Kısıtlı olanaklarıma karşın okumak için bütçemi fazlası ile zorluyorum. Hele, iyice katlanılmaz olan son zamlardan sonra, iyiden iyiye çıkmazda görüyorum kendimi. Derginizi karıştırdıkça iki bin lirayı sokağa atışıma kahroldum. Keşke o parayla nicedir almak istediğim kitaplardan birini alsaydım. Ama oldu bir kere. Arkadaşlarım da benimle aynı görüşte. Asıl üzüldüğümüz bu denli amaçsız bir işe koyulmanız oldu. Ne olur, güzel, doyurucu bir dergi yapın Gökkuşağı'nı. Ku-

lak verin okuyucularınıza ki, gelecek sayılar doyurucu olsun.

Tüm güzellikleri ortak yaşama umuduyla, tüm Gökkuşakçı'lara sevgiler sunuyoruz.

Sitare Yıldız / İstanbul

GÖKKUŞAĞI: Sayın eleştirici, son zamlar herkes için katlanılmaz oldu... Bundan böyle paranızı sokağa atmamanız amacıyla, sizlerin de uyarılarınızla daha doyurucu bir dergi hazırlamak için elimizden gelen çabayı göstereceğiz. Sevgilerle...

Acele giden...

Derginizde aceleye getirilmiş, zorakilik kokan bir hava egemen. İsmi bile durup dururken ortaya atılmış ve hemen, düşünülmeden kabul ediliverмiş gibime geliyor. Oysa önemli idi derginin adı değil mi?

Sıradan magazin dergilerinden farkınız yok dersem beni kınamazsınız sanırım. Emeğinize, kâğıda, onca zamana yazık oldu. En azından ilk sayısı için öyle görünüyor. Dilerim, gelecek sayılar, sürdürebilirseniz, daha derli toplu olur. Ben yine de gelecek sayıları da izlemeye çalışacağım. Çorbada benim de tuzum bulunsun düşüncesiyle. İçten başarı dileklerimle...

B.G. İstanbul

GÖKKUŞAĞI: Çorbada tuzunuz bulunduğu için teşekkür ederiz. Önce şunu belirtelim ki, derginin ismi çok uzun bir tartışma sürecinden sonra ortaya çıktı... 'Kâğıda yazık olmuş' demekte haklısınız... Son gelen zamdan sonra, birinci sayıda kullandığımız kuşe kâğıdı kullanamadık. Aksi takdirde fiyatı arttırmak gerekiyordu. Şaka bir yana, siz sevgili okuyucularımız sayesinde emeğimize yazık olmayacağını düşünüyoruz... İlginize teşekkürler... Daha iyi bir GÖKKUŞAĞI'nda buluşmak dileğiyle.

Necibullah

Afganistan lideri Dr. Necibullah ile yapılan röportaj harikaydı. Adeta kapalı bir kutu haline gelen ülkenin lideriyle görüşebilmeniz başarılı bir gazetecilik örneği. Diğer yayın organlarına da örnek olacak çalışmalarınızın devamını bekliyorum. Saygılarımla.

Mustafa Avcı / Ankara

GÖKKUŞAĞI: Bütün engelleri zorlayarak Necibullah ile görüşen Batı Almanya temsilcimiz Mustafa Danış'ı bu vesileyle biz de bir kere daha kutluyoruz. Övgülerinize layık olmaya çalışacağız.

Şiirli katkı...

Bulutlar açılıyor. Gökyüzü tüm parlaklığı ortada.
Münih'te kara kış ortasında nerden çıktı bu Temmuz güneşi, İstanbul mavisi?
Doğa sıcak.
Elimdeki dergi sıcak.
Doğadaki yedi renkli Gökkuşağı gibi bir Gökkuşağı.

Güven Pamir / F. Almanya

GÖKKUŞAĞI: Güzel şiirinize ve ilginize teşekkür ederiz. Güneşli günler sizinle olsun...

Abone olmak kolay

- Tanışan, danışan bir toplum isteyenlere...
- Kendi görüşü olmayan değil, ama başkalarının da görüşleri olabileceğini kabul eden, bunları bilmek isteyenlere...
- Doğrularını hayatla sınamaya hazır, yani kendisini evrenin merkezine koymayan insanların toplumunu isteyenlere...
- Kaba, sığ, acımasız, önyargılı bir dünyaya mahkum olmak istemeyenlere...

10 sayı fiyatına 12 sayı

GÖKKUŞAĞI
AYLIK AKTUALİTE DERGİSİ

Gökkuşağı'na
☐ 6 aylık (10,000 TL)
☐ 1 yıllık (20,000 TL)
abone olmak istiyorum

Bedelini Yapı Kredi Bankası, Çemberlitaş Şb. 2984-3 no.lu hesaba yatırdım. Dekont fotokopisi ektedir.

Adı, Soyadı: ....
Mesleği: ....
Doğum Yılı: ....
Adresi: ....
....
....
Şehir: ....

Cemal Nadir Sok. 17
Cağaloğlu, İstanbul
Tel: 511 75 48

Bol fırtınalı bir şubat

JÜLİDE GÜLİZAR

Hukuk Devleti *(!)* Türkiye'de, ülkenin en sorumlu ikinci adamı Başbakan Özal yine hukuktan önce davranıp son sözü söyledi:

"Vuralhan'la ilgili belgeler benim elimde... İnceleriz, inceletiriz, bakarız. Ama ben baktım, ciddi bir belge yok."

Belgelerin eline geçmesinden birkaç gün sonra ise Başbakan ateşler püskürerek TV ekranından haykırdı:

"İnsanların şeref ve haysiyetiyle oynanmaz. Bunu yapanları perişan edeceğim."

Başbakan sonucu böyle açıkladıktan sonra, belgeler başkaları tarafından incelenmeye alınsa bile, sonuç yüzde 99.9 olasılıkla temiz çıkacaktı. Milli Savunma Bakanı Ercan Vuralhan da yasal olarak aklanmış, ama kamu vicdanında *"şaibeli bir Bakan"* olarak görevini sürdürecekti.

Vuralhan'la ilgili iddialar, seçimden sonraki beşinci günde, daha hükümet bile kurulmadan ve Başbakan göz ameliyatı için gittiği ABD'deyken ortaya atılmıştı. Bu iddialara karşın, Vuralhan, hem de çok önemli bakanlıklardan birine, Milli Savunma Bakanlığı'na getirildi.

İddiaları ilk ortaya atan, gazeteci ve yazar Uğur Mumcu bu atamadan sonra hiç boş durmadı. Elindeki bilgileri belgelerle destekleyerek iddialarını sürdürdü. Bu aşamada bir büyük gazete de olaya tam boy sahip çıktı. Bir başka büyük gazete ise aynı ölçekte olmasa da, konuyla ilgilendi. Bakanla ilgili iddialar Çankaya Köşkü'nü, Genelkurmayı, Komutanları, muhalefet partilerini, hatta büyük ölçüde ANAP Grubunu rahatsız edici boyutlara ulaşınca, Cumhurbaşkanı, Uğur Mumcu'yu Çankaya'ya çağırarak konuyu görüştü ve ondan bazı belgeler aldı. Bunlar incelendi. İncelemeyi yapanların, Cumhurbaşkanı'na "Vuralhan'la ilgili bir soruşturma açılması" yolunda rapor sundukları öğrenilmişti ki, Evren, elindeki belgeleri Başbakan Özal'a verdiğini bildirdi. Özal da, belgelerin incelenmesi olanaksız bir süre sonra, bugüne kadarki yöntemine uygun olarak, ayaküstü bir açıklama yaptı.

"Ben baktım, ciddi bir belge yok."

Devlet Denetleme Kurulu'nun daha ilk aşamada es geçildiği bu olayda, böylesi bir açıklamayla Başbakan Özal da Başbakanlık Denetleme Kurulu'nu bir köşeye itiveriyordu.

4 Aralık'tan bu yana Ercan Vuralhan Türkiye'nin gündeminden inmedi. Basın ve muhalefet uzun bir süre de indirmemeye kararlı görünüyor. Basının, hemen her gün yeni bir haberle konuyu canlı tutacağı apaçık ortada. Çünkü her zaman olduğu gibi bu olayda da Başbakan tarafından suçlu ilan edilen basın oldu. Bu suçlamaya ünlü ve talihsiz Meclis konuşmasıyla, daha sonraları Başbakan'ından destek alarak yaptığı konuşmasıyla Vuralhan da katılınca, basının konuyu tüm boyutlarıyla ortaya dökmesi şart oldu. Ele aldığı konunun üzerine inatla gitmesiyle ünlü Uğur Mumcu ise bu kez de öyle yapacak. Mumcu'nun her gün gazete sütununda yayınladığı bilgi ve belgelerle her gün yeni boyutlar kazanan Vuralhan olayı bu ay da Türk kamuoyunu meşgul edecek. SHP'nin Vuralhan hakkındaki *"Meclis Araştırması"* önergesi elbette 292 ANAP'lının çoğunluğunca reddedilecek. Ama Mumcu ısrarla, inatla yazdığı, katıldığı bir açık oturumda avaz avaz bağırdığı gibi, Vuralhan olayının peşini bırakmayacak.

Sonra ne mi olacak?

Sonrası, Bakan Vuralhan'la, ona daha en başında arka çıkan Başbakan Özal'a bağlı. Ve büyük ölçüde de apaçık ortada.

Vuralhan olayı Başbakan Özal'ı, anlaşılmaz boyutlarda sinirlendirerek, bir başka konuyu çok daha önemli duruma getirdi. Anımsayacaksınız, yeni iktidarın ilk hedefi basını susturmaktı. Bu niyetleri çok büyük tepkiyle karşılaşınca, sanki geriler gibi olmuşlardı. Ama *"Vuralhan hakkındaki yalan iddialar"* Başbakan Özal'a göre *"kendilerinin çok daha haklı olduğunu ortaya koyuyordu ve basınla ilgili yeni düzenlemeler mutlaka yapılacaktı".* Yani, basının sesinin kısılması en geç bu ay sonunda tamamlanacak.

SHP'nin TBMM'ne getireceği bir başka konu da, dış politika ve savunma konularında *"genel görüşme açılması"* olacak. Gerçi SHP, Ocak ortalarında konuyla ilgili hazırlıklara başlamıştı ama, Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, Başbakan Özal'la görüştükten sonra, SHP Grup Başkanvekili Deniz Baykal'a *"red"* yanıtını iletmişti. Oysa Baykal, Yılmaz'dan *"Türkiye'nin dış politikasının ve ulusal savunmasının Meclis'te tartışılmasını ve bir dizi dış sorunla ilgili iktidar ve muhalefet görüşlerinin kamuoyuna duyurulmasını"* istemişti. Özal, bu görüşmenin *"Davos dönüşü"* yapılmasından yanaydı.

Türk Başbakanı Özal Davos'a, arkasında isteği reddedilmiş bir muhalefet partisi bırakarak giderken, Yunan Başbakanı Papaendreu, başta ana muhalefet partisi olmak üzere bütün muhalefet partilerinin "tam desteğini alarak" yola çıkmıştı.

Davos Toplantısı bitti. Şimdi SHP önergesini verecek. Önerge büyük olasılıkla 292'lerce reddedilecek. Kazara kabul edilse bile çoğunluğun şamatası arasında genel görüşme güme gidecek.

Başkent'te bu ay iki küçük kıyamet kopacak. Birisi, bakanlık bekleyen, ama genişletilecek kabineye karşın bu

murada erişemeyenlerin evinde yaşanacak. Ama Özal bu küskünleri elde tutmak için yeni makamlar icadedecek. Küskünler de tıpkı erken seçimde olduğu gibi, kendilerini biraz naza çekip ağıra satacak,ama sonunda yola gelecekler.

Küçük kıyametlerden ikincisi Meclis'te... İktidarla ana muhalefet partisi arasında yaşanacak kıyamete, ana olmayan muhalefet partisi zaman zaman bulaşacak. Çünkü...

Çünkü Özal, okus pokus yöntemiyle kazandığı 292 çoğunluğu, erken yapılacak bir seçimle yerel yönetimlerde de böylesine güçlendirmek sevdasında. Anayasa'ya göre yerel seçimlerin erkene alınması olanaksız. İşte bu nedenle Özal, Ocak ayı ortalarında, en masum, en inandırıcı, ama artık pek de inanılmayan ses tonuyla, muhalefeti Ekim ayında yapılmasını istediği erken yerel seçime çağırdı. SHP buna şiddetle hayır derken, DYP "koşullu bir evet"i bastırdı.

Ekim'de bir erken seçim yapılması, ancak, bu seçimlerin beş yılda bir yapılmasını öngören Anayasa maddesini değiştirmekle mümkün. Ama Özal bu kez çıkış yolunu Seçim Yasası'nın maddeleri arasındaki boşluklarda arıyor. O da olmazsa, tıpkı erken seçim yasası'nda olduğu gibi, buçuk hesabına başvuracak. *"25 Mart 1984'den, 25 Mart 88'e dört yıl. Ekim'e kadar altı ay daha, eder 4.5 yıl. Bunu beş yıl diye yorumlayabiliriz... Ve seçim yapılabilir."*

Buçuk hesaplarının Başbakanı Özal, hiç kuşkunuz olmasın bu son yolu da dener. Çünkü dedikleri gibi *"seçim yapıp kazanmaya alıştılar, seçim olmayınca canları sıkılıyor"*.

Şubat ayının büyük kıyameti DSP'de kopacak. Çünkü 27 Şubat'ta yapılacak ilk DSP Büyük Kongresi'nde Genel Başkan Bülent Ecevit, 30 Kasım 1987 günü *"eşim ve ben faal politikayı bırakıyoruz"* diyerek sergilediği arabesk şovu yineleyecek. Ecevit'siz yapamayanlar *"gel gitme kalmasın gözüm yollarda"* ya da *"bırakıp gitme beni burda"* şarkılarının eşliğinde, bol ahlı, bol gözyaşlı karşı şovu sahneleyecekler.

Ecevit'lerden bunalanların ise bir başka şarkıyı mırıldanacakları kesin. *"Seni uzaktan sevmek aşkların en güzeli..."* ■

Yeni stratejiler

NİYAZİ DALYANCI

Geçtiğimiz Ocak ayında ABD Başkanı Ronald Reagan'a ülkesinin uzun dönemli stratejik önceliklerini irdeleyen bir rapor sunuldu. Raporu Pentagon adına yazan komisyonun iki başkanından birisi ABD Savunma Bakan Yardımcısı Fred Ikle diğeri de Amerika'nın en önemli strateji uzmanı sayılan Prof. Albert Wohlstetter idi. Üyelerinden herhangi birisinin saldırıya uğraması halinde tüm NATO müttefiklerinin birlikte ve uyum içinde topyekûn karşılık verecekleri yolundaki ittifakın ana ilkesi raporda hayli kuşku verici bir biçimde ele alınıyor. Uzun dönemli stratejinin gereklerine göre, kanat ülkelerinden herhangi birinin, bu arada Türkiye'nin de, saldırıya uğraması halinde topyekûn bir savaşa girmeye gerek yok.

Ikle ve Wohlstetter, raporla ilgili basın toplantılarında bu konuya yeterince açıklık getirdiler. Açıkça Türkiye yüzünden ABD'nin topyekûn bir savaşa girmeye niyetli olmadığını söylediler.

Wohlstetter'e göre son yıllarda Ortadoğu ve Basra körfezinde güç dengeleri Sovyetler lehine değişmişti 1950'lerde bu bölgelere rahatça ulaşması sözkonusu Sovyetler şimdi artık Türk, İran, Suudi Arabistan ve Afganistan hava sahalarını kullanarak etkinliğini artırıyordu. Bu durum karşısında ABD'nin bölgedeki müttefikleri, yani Türkiye, toprakları üzerindeki askeri olanaklardan Amerika'yı yararlandırmakta çekimser davranıyorlardı. Bu da güç dengelerinin kaçınılmaz olarak Sovyetler lehine değişmesine yol açıyordu.

Üstelik bölgedeki en önemli iki tehlike, İran'daki kargaşanın patlaması olasılığı ile Türkiye'nin güneydoğusunu da içine alan bölgedeki "tarihsel ve etnik huzursuzlukların yarattığı istikrarsızlıktan" ileri gelmekteydi.

Prof. Wohlstetter'a göre, Türkiye'nin güneydoğusundaki durum bir *Yoğunluğu Düşük Çatışma (Low Intensity Conflict - LIC)* durumu olarak nitelenebilirdi. Böyle durumlarda Amerika müttefiklerine çeşitli yardımlarda bulunabilirdi,ama doğrudan doğruya olaya müdahale etmeye pek yanaşmazdı.

Prof. Wohlstetter'in söyledikleri Türkiye'nin gündemine nelerin gelebileceği konusunda ipuçları taşıyor. *Yoğunluğu Düşük Çatışma* kavramı Türkiye için yeni. ABD bu kavramı ilkin Latin Amerika ve Filipinler gibi ülkelerde kullanmaya başladı. Bu kavramın ne anlama geldiği GÖKKUŞAĞI'nın bu sayısında yer alan Filipinler dosyasındaki bilgilerden anlaşılıyor. Filipinler konusunda uzman kişilerin ve bizzat Filipinliler'in anlattıklarına göre ABD, *'ne savaş ne de barış'* durumunun sürmesini istediği alanlarda bu kavramı devreye sokuyor. Bu açıdan Filipinler'deki Düşük Yoğunluklu Çatışma durumunu anlamak bugün Türkiye için büyük önem taşıyor.

Prof.Wohlstetter'in *Yoğunluğu Düşük Çatışma* alanlarında uygulanabilecek değişik yöntemlerden söz etmesi de ilginç. Acaba bu yöntemler arasında sivil halka silah dağıtmak da var mı?

Amerikalı profesörün açıklamaları, Türkiye'nin güneydoğu bölgelerinde yer alan son gelişmelerle birlikte ele alındığında ülkenin gündemine oldukça kritik ve tehlikeli bir takım olayların gelebileceği görülüyor. Bu konuda uygulanabilecek en doğru yöntem Türkiye'de, başta parlamento olmak üzere tüm demokratik kurumlarda sorunu açıkça tartışmak olmalı.

Türkiye'de her an ortaya çıkabilecek ve son derece tehlikeli sonuçlara gebe bu *Yoğunluğu Düşük Çatışma* ortamı dışında Şubat ayının gündeminde Türk-Yunan ilişkileri de var. Başbakan Turgut Özal'ın Davos'ta Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu ile yaptığı görüşmenin ardından Türk-Yunan ilişkileri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tartışılıyor.■

Hale Soygazi **Kadının Adı Yok** filminde.

Kadının adı Işık

1987 yılında adından çok söz edilen ve çeşitli tartışmalara yol açan Duygu Asena'nın *Kadının Adı Yok*'u Şubat ayı boyunca da filmiyle yine kendinden söz ettireceğe benziyor.

Odak film tarafından hazırlanan filmin senaryosu geniş bir ekip çalışmasıyla oluşturuldu. Barış Pirhasan'ın iki farklı senaryo çalışmasına daha sonra kadınca bir bakışın yitirileceği korkusuyla yardımcı yönetmen Leyla Özalp, Asistan Sevgi Saygı ve Hale Soygazi katıldı. Ve sonunda Atıf Yılmaz ve Barış Pirhasan tarafından 3. kez senaryo yazıldı ve film çekilmeye başlandı.

Yönetmeliğini Atıf Yılmaz'ın yaptığı *Kadının Adı Yok*'ta kadının adı Işık oldu ve Hale Soygazi başrolde oynadı. Şahika Tekand, Aytaç Arman, Tarık Tarcan, Sema Çeyrekbaşı, Selen Şenbay ve Mehmet Akan da filmde yer aldılar.

Fransız Lehar'ın üç perdelik *Çingene Aşkı* Opereti, Devlet Opera ve Balesi'nce sahneleniyor. Ertuğrul İlgin'in sahneye koyduğu, Orhan Tanrıkulu'nun orkestra şefliğini yaptığı operette başrolleri Payam Koryak, Erol Uras, Nejat Boren, Nursel Öncül, Oktay Tezcanlı paylaşıyorlar.

GOLDONİ:
İki efendinin uşağı

Gençliğinde avukatlık, konsolluk gibi değişik işler yapan ve oyun yazarlığını meslek edindikten sonra temelini Commedia dell 'Arte'den alan 250 kadar metne imzasını atan İtalyan Komedisi'nin ünlü yazarlarından Carlo Goldoni'nin *Arlechino-İki Efendinin Uşağı*, Harbiye Muhsin Ertuğrul Tiyatrosun'da Şubat'ta tiyatroseverlerin izlemekten haz duyacağı bir oyun olacak.

"Tiyatronun ülkesi yoktur. Tiyatronun ülkesi üstünde yaşadığımız şu koca dünyadır. Oyunun yorumu ülkeye göre değil, içinde çalışanlara göre değişir. Sahnesi böylesine geniş bir gösterinin çıkış noktası da her zaman tiyatro için yazılmış gizemli metindir. Tiyatro için yazılmış o metin sahne üstüne çıkarılmadığı sürece bitmemiş yarım kalmıştır. Bir metin ancak oyuncular yönetmen, dekoratör vb. tarafından yorumlanıp seyirci karşısına çıktığında hayat bulur.

Yazıldığı 1745'ten bu yana yüzlerce kez değişik oyuncularca yorumlanan Goldoni'nin bu oyununu biz yeniden yazıyor, yorumluyoruz... oynuyoruz. Bu oyunda biz varız," diyen oyununun yönetmeni Işıl Kasaploğlu klasik ve zengin bir tiyatro metninin yorumlamaktan ötürü heyecanlı ve mutlu.

Dekor ve kostümlerini Jean Baptiste Manessier'in hazırladığı ve oyunculara farklı bir hareketlilik sağlayan maskları da Luc Laporte'nin yaptığı *İki Efendinin Uşağı*'nda başrolleri Kahraman Acehan, Emin And, Yalçın Dümer, Osman Görgen, Berrin Koper, Hikmet Körmükçü, Ayşe Sarıkaya, Salih Sarıkaya paylaşıyorlar.

İki Efendinin Uşağı Harbiye Muhsin Ertuğrul Tiyatrosu'nda.

Kartal'da tiyatro günü

Kavram Kitabevi'nin 1988 yılı içinde düzenlemeyi planladığı bir dizi sanat etkinliklerinin ilki 7 Şubat'ta Kartal Belediye Sineması'nda gerçekleşecek.

"Tiyatro Günü" başlığında gerçekleşen etkinlikte tiyatro yazarları kitaplarını imzalayacak, okurlarıyla sohbet edecekler. Ayrıca Rıfat Ilgaz, Bilgesu Erenus, Aziz Çalışlar, Cevat Çapan, Ali Taygun, Rutkay Aziz'in katılacağı *"Günümüzde Tiyatronun İşlevi* ve *Yeri"* başlıklı bir söyleşi yapılacak.

Ankara Sanat Tiyatrosu (AST) Vasıf Öngören'in Zengin Mutfağı oyunu sergileyecek. Fuayede de AST'ın oyun fotoğraflarından oluşan bir sergi açılacak.

Dallar Yeşil Olmalı.

İstanbul şehir tiyatroları

Harbiye Muhsin Ertuğrul Tiyatrosu: *Keşanlı Ali Destanı, Lüküs Hayat, Vişne Bahçesi* ve *Katharina Blum'un Çiğnen Onuru* oyunları devam ediyor.

Şubat ayının yeni oyunu ise Aleksandr Gelman'ın *"Biz Aşağıda İmzası Olanlar"* adlı oyunu. Oyunu yönetmek için iki ünlü Sovyet yönetmen Oleg Nikolayeviç Yefremov ve Aleksandr Aleksandroviç Kalyagin Türkiye'ye geldiler. Şubat ayının son haftası gösterime girecek oyunda başrolleri Sezai Alptekin, Candan Sabuncu, Argun Kınal, Aytaç Yörükaslan, Oya Aydonat, ve Bilge Zobu paylaşıyorlar.

Üsküdar Şehir Tiyatrosu: Gecenin Kulları, Hançer ve *Vahşi Batı* şubat ayında oynanacak oyunlar.

Fatih Reşat Nuri Güntekin Tiyatrosu: Dallar Yeşil Olmalı, Döne Döne, Çulsuzlar ve *Kıskanç* dönüşümlü olarak sahneleniyor.

Gültekin Çizgen'in saydam gösterisi

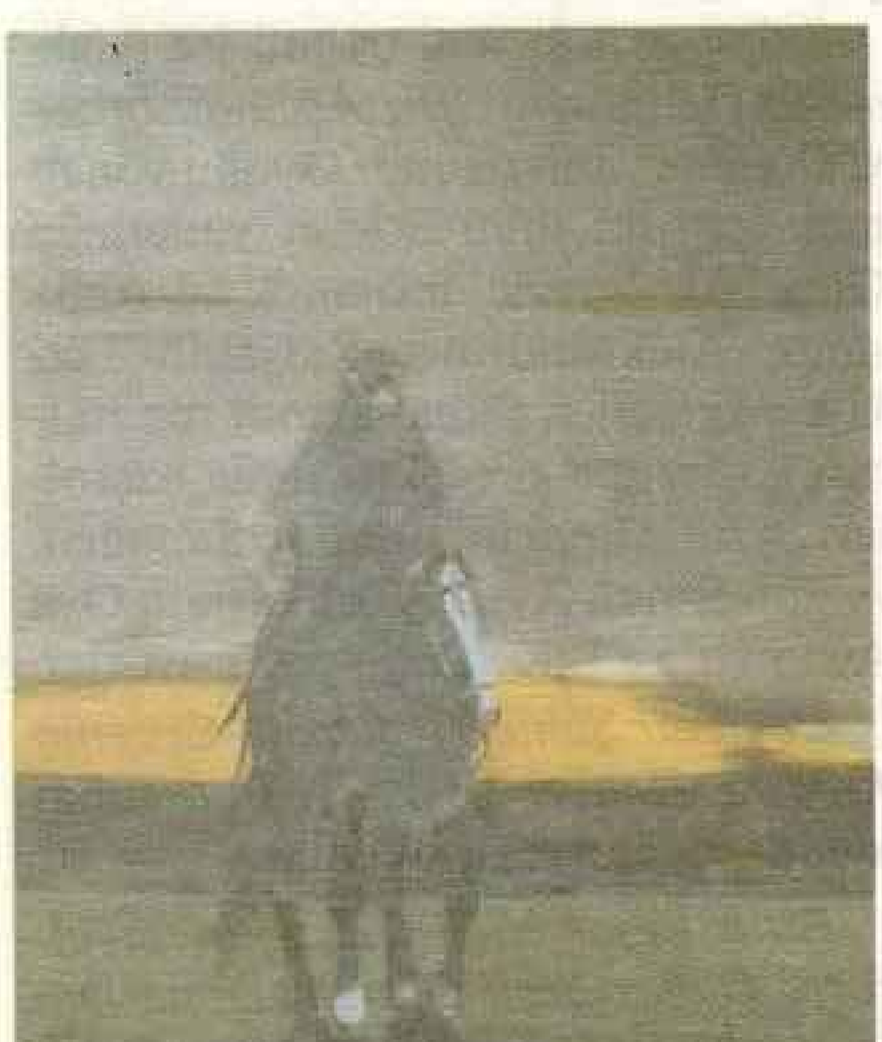
Otuz yıla yaklaşan bir süredir fotoğraf sanatıyla iç içe olan Gültekin Çizgen 22 Şubat'ta İFSAK'ta doğa konulu bir saydam gösterisi düzenliyor.

"Fotoğraf sanatı her elinde makine olanın ürünlediği bir olay değil, felsefi bir anlatımdır. Kendine has kuralları olan fotoğrafçılık alanında, ülkemizde de ilginç çalışmalar yapılmaktadır", diyen Çizgen, kendi fotoğrafları için de, "Ben daha çok doğayı ve Türk insanını malzeme olarak kullanıyorum. İnsanımızın yaşam macerasında doğulu yanının daha ağır bastığını düşünüyor ve günlük yaşamlarını fotoğraflarımla kalıcı bir belge haline dönüştürüyorum," diyor.

Gültekin Çizgen son on yıldır fotoğrafın yanı sıra multivizyon *(konuyu bilgisayar kontrollü çok sayıda ekran ve projektör kullanarak anlatım)* çalışmaları yapıyor. Bu çalışmalarının yanı sıra Çizgen, 1990 yılında Uluslararası Dünya Fotoğraf Sanatının 150. yılı nedeniyle düzenlenmesi düşünülen organizasyonun Türkiye'de gerçekleştirilmesi amacıyla bir proje çalışması yapıyor.

İFSAK'ın Şubat ayındaki diğer etkinlikleri ise 1-4 Şubat'ta *Kent ve Yaşam* konusunda saydam ve baskı dalında ayın fotoğrafı seçimi; 8 Şubat'ta *Öner Gezgin*'le Fotoğraf okuma günü; 11 Şubat'ta İTÜ Restorasyon kürsüsü hocalarından *Afife Batur*'un '1900'lerden günümüze İstanbul' konulu söyleşisi; 15 Şubat'ta *Sami Güner*'in saydam gösterisi; 18 Şubat'ta *Reha Günay*'ın Perspektif konulu söyleşisi; 25 Şubat'ta *Cem Çetin*'in İlford ürünlerinin tanıtımı ve teknik sorularının tartışılması konulu bir söyleşi.

Ramis Aydın'ın son sergisi

Resimlerinde kırsal kesim insanını ve doğa içindeki yaşamlarından kesitleri yansıtan Ramis Aydın yirminci kişisel sergisini Galeri Lebriz'de açtı.

"Kırsal kesimden görüntüler verdiğim resimlerimde, geçmişten bugüne insanın yaşamında çok önemli bir yeri olduğunu düşündüğüm atları çok işleyen bir ressamım. Atın şiirsel bir havası olduğuna inanıyorum. Ve bundan çok etkileniyorum," diyen Aydın, insan sevgisini yansıtmak amacında olduğunu belirtiyor.

1957 yılından bu yana resim uğraşının içinde olan Ramis Aydın, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Resim Ana Sanat Dalında öğretim üyesi. ■

Türk Resminde Yeni Dönem,
Sezer Tansuğ,
Remzi Kitabevi,
İstanbul,
1987, 146 s.

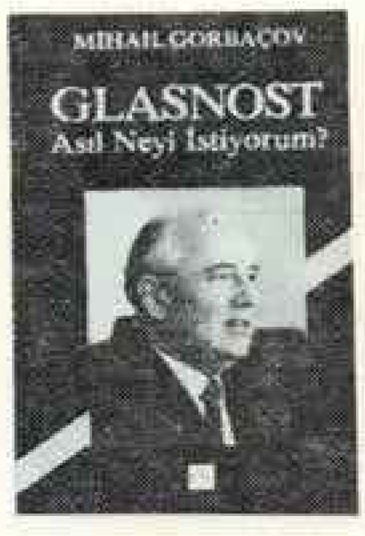
Sezer Tansuğ, 1950'lerden günümüze Türk resminin dönemleri, eğilimleri ve resmin diğer sanat dallarıyla ilişkisini irdeleyen bir yaklaşımla anlatı tarzında hazırladığı kitabında yeni kuşakları da kapsayan olayları ve genel panoramayı sergiliyor.

Resmin diğer sanatlarla ilişkisi konusunda kendi alanlarının uzmanı olan Prof. Cevat Çapan, Ayşe Şasa, Filiz Ali, Hilmi Yavuz, Ece Ayhan, Sungu Çapan'ın değerlendirmelerine yer verilen kitapta 25'i renkli, 50'si siyah beyaz olmak üzere çeşitli dönemlerin ve eğilimlerin özelliklerini açığa çıkaran yapıtlar da yer alıyor.

Gece Gelen Mektup,
Haluk Şahin,
Cep/Belgesel,
İstanbul,
1987, 135 s.

Bu çalışmaya mutlaka bir niteleme bulmak gerekirse, *'tanıklar kitabı'* diyebiliriz. Yakın tarihimizin öneml olaylarından birine tanık olmuş kişileri, o konuda ve kendi ağızlarından konuşturmaya çalıştım. Hayatta olan tanıkların mümkünse kendileriyle görüştüm, yoksa yazılı kaynaklara, özellikle anılara başvurdum. Söylenenleri değiştirmeden aktarmaya özen gösterdim. Çünkü amacım, onlara istediğim şeyleri söyletmek değil, onların istediklerini söyleyebilmeleriydi;' diyen Haluk Şahin ABD Başkanı Lyndon Johnson'un Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye gönderdiği 5 Haziran 1964 tarihli mektupla başlayan ve Türk dış politikasında önemli bir dönüm noktasının perde arkasını yansıtıyor.

GLASNOST Asıl Neyi İstiyorum?
Mihail Gorbaçov
Dönemli
Yayıncılık,
1987, 200 sayfa

Sovyet lideri Mihail Sergeyeviç Gorbaçov'un konuşmalarından ve kendisiyle yapılan röportajlardan derlenen Glastnost, eski Avusturya Başbakanı Bruno Kreisky ve gazeteci M. Ali Birand'ın önsözüyle yayınlandı. Nükleer silahlardan ekonomiye kadar bir dizi konuyu içeren yazıların yer aldığı yapıt, baskısı iki haneli rakamlara ulaşan kitaplar listesine girmeye aday gözüküyor. Türk okuyucusu için şans sayılabilecek bir özellik de, Glastnost'un Avrupa ülkeleri ve ABD ile aynı zamanda dilimize kazandırılması.

Ölü Kızların Gezisi
Anna Seghers
Ren Yayınevi
İstanbul,
1987, 174 s.

Yalnız Alman dilinin değil, yüzyılımız dünya yazınının en önemli yazarlarından biri olan Anna Seghers toplumcu gerçekçiliğin en iyi örneklerini oluşturan pek çok önemli roman ve öykülerinin yanı sıra denemeleriyle de tanınmaktadır. Ülkesinin yazınının gelişmesinde büyük ve etkin rol oynamış bu büyük yazarı Türk okurları Ölüler Genç Kalır, Yedinci Haç, Yoldaşlar, Transit, Kurtuluş, Santa Barbaralı Balıkçıların Ayaklanması gibi yapıtlarından yakından tanıyorlar.

Ölü Kızların Gezisi adlı kitabında Anna Seghers'in Koloman Wallisch'in Son Yolu, Ölü Kızların Gezisi, Grisanta ve Gerçek Mavi adlı öyküleri yer alıyor.

YENİ KİTAPLAR

Derviş ve Ölüm — Ünlü Yugoslav yazar Meşa Selimoviç'in bütün dünya dillerine çevrilmiş bir anı romanı.

Çağdaş Yaşam — Engin Geçtan'ın psikoloji üzerine bir çalışması.

Teslim Ol Küçük — Sulhi Dölek'in öykülerini bir araya getirdiği mizah dolu bir kitap.

Türk ve Dünya Edebiyatçıları dizinin 4. cildi ve bu ayın kitapları arasında çıkacak.

Biz Demokrasiyi Zincirlerinden Kurtardık? Öldürülen İsveç Başbakanı Olof Palme'nin çeşitli konuşmalarının yer aldığı ve Dilek Zaptçıoğlu'nun çevirdiği ilginç bir kitap.

Öteki İsrail — İsrail'de Filistin halkıyla dayanışma içinde olan muhalif hareketin liderlerinden John Bunzl'ın yazdığı muhalif grupların düşüncelerini içeren bir kitap.

Şahların Şahı — Ryszard Kapucinski'nin İran'da şahın düşürülmesi sırasında ayaklanmanın, İran şahının ve İran sokaklarının renkli bir panoraması.

Yurttaş Nazım

HALİM BULUTOĞLU

"Pasaportsuz olarak İstanbul'dan Romanya'ya kaçan ve oradan Moskova'ya giderek havaalanında memleketi aleyhinde beyanatta bulunduğu ve müteakiben radyo yayınlarında Türkiye'nin hükümet şekli ve hükümeti idare edenler aleyhine geniş propaganda kampanyasına girişerek komünizmi yayma maksadını güden neşriyatı ile Sovyet hükümetinin verdiği hizmeti ifa etmekte olan maruf komünist Nazım Hikmet Ran'ın kendisine bu hizmeti terk etmesi hususunda yapılacak tebligatın da bir fayda vermeyeceği mülahaza edildiğinden Türk vatandaşlığından çıkarılması... Bakanlar Kurulu'nca 25.7.1951 tarihinde kararlaştırılmıştır."

Dünyanın *"Büyük Türk şairi"* olarak tanıdığı Nazım Hizmet 37 yıl önce Menderes hükümetinin bu kararı ile vatandaşlıktan çıkarılmıştı. Kararın siyasi ve hukuksal yönü bugüne değin çok tartışılmış, farklı görüş sahibi bir çok kişi ortada bir haksızlığın var olduğunu dile getirmişti. Ancak kararın geri alınması yönünde bir girişimde şimdiye kadar bulunulmamıştı.

Konu ilk kez 1987 yılı Kasım'ında gündeme getiriliyor, aralarında Nazım Hikmet'in ablası Samiye Yaltırım ve dostlarının bulunduğu bir grup, düzenledikleri bir toplantıyla, Nazım'a vatandaşlık hakkının iadesi için bir kampanya başlatma kararı alıyorlardı.

Kampanyanın ilk adımı Ocak ayı içinde düzenlenen bir kokteyl oldu. Ve kampanya Çatı Restoran'da sanatçıların, aydınların ve Nazım Hikmet dostlarının katıldığı kokteylle başladı. Kokteylin açış konuşmacısı Samiye Yaltırım'dı. Yaltırım, Nazım'ın vatandaşlıktan çıkarılmasının büyük bir haksızlık olduğuna işaret ediyor ve kardeşine yapılan bu haksızlığın düzeltilmesi için Nazım'ı seven tüm insanlardan yardım beklediğini dile getiriyordu.

Aziz Nesin'in *"ustam"* diye tanımladığı Nazım için söyledikleri, vatandaşlıktan çıkarılma kararının fiilayatta ne kadar geçersiz olduğunun açık göstergesiydi. Nesin, bir şair ve yazar olarak Nazım Hikmet'in, tüm çağdaşları için bir soluk olduğunu, ve bu soluktan aynı görüşleri paylaşsın paylaşmasın herkesin etkilendiğini dile getiriyordu. Ve bu nedenle tüm Türk aydınlarının Nazım Hikmet'e borçlu olduklarını ve bu borcu, şimdi Nazım Hikmet'e vatandaşlık hakkının iadesinin savunularak ödenmesi için bir fırsatın ortaya çıktığını vurguluyordu.

Nazım'ın yurtsever, insansever ve barışsever kişiliği geceye damgasını vurmuştu. Hiç bir konuşmacı Nazım'ın bu yönlerini onun şiirleriyle bir kez daha yinelemekten kendisini alamıyordu.

"Tohuma, toprağa, denize inan
insana hepsinden önce
Bulutu, makineyi kitabı sev
insanı hepsinden önce"

...

"Memleketimi seviyorum,
hapishanelerinde yattım,
çınarlarına kolan vurdum,
Hiçbirşey gideremez iç sıkıntımı
memleketimin türküleri
ve tütünü gibi"

Kampanyanın ikinci adımı Cumhuriyet Kitap Kulübünün Dünya Sinemasında düzenlediği ve İlhan Selçuk'un yönettiği açık oturumdu. 1,500 kişinin izlediği açık oturuma Mehmet Ali Aybar, Avukat Metin Şekercioğlu, Avukat Halit Çelenk ve Avukat Atilla Coşkun konuşmacı olarak katılmışlardı. Avukat Halit Çelenk *"gerçi Nazım'ı vatandaşlıktan çıkarmaya kimsenin gücü yetmez. O'nun yurttaşlığı Türkiye'nin tarihine, Türkiye insanının yüreğine, bilincine çelik kalemlerle kazınmıştır. Bunu kimse silemez"* diyor ve devam ediyordu. *"Ama ortada biçimsel bir sorun var. Bu sorun üzerinde durmak istiyoruz."*

Avukat Metin Şekercioğlu, yurttaşlık hakkının Türk hukukundaki yerini incelediği konuşmasında özellikle 1982 Anayasası ile vatandaşlıktan çıkarılmanın iyice kolaylaştırıldığını örnekleriyle açıklıyor ve şöyle diyordu: *"Diyebiliriz ki, vaktiyle Nazım için yasa hükmünün zorlanması ile elde edilen sonuç, bugün işkence ve eziyetten kaçarak ortalığın durulmasını bekleyen Türk aydınları için Anayasa hükmü zorlanarak çıkarılan yasa ve yönetmeliklerle elde edilmiştir."* Şekercioğlu, Nazım'ın vatandaşlık hakkının iadesi için iki yolun varlığından söz ediyor, bunlardan birinin yargı, ötekinin ise kararı hükümetin kendiliğinden kaldırması yolu olduğunu, bu iki yolun birlikte denenebileceğini vurguluyordu.

Avukat Atilla Coşkun ise konuşma-

sının önemli bir bölümünü Nazım Hikmet'in vatandaşlıktan çıkarılma nedenine ayırıyordu. Şöyle diyordu Coşkun: "Adnan Menderes hükümeti Nazım Hikmet'i *'...Sovyet hükümetinin verdiği hizmeti ifa etmekte' olduğu gerekçesiyle yurttaşlıktan çıkarmıştır. Nazım Hikmet'in Sovyet hükümetince verilen bir hizmeti yerine getirdiği yönündeki bu iddia hiçbir somut olayı içermiyor... Nazım Hikmet Ran, düşünce ve inançları nedeniyle Türk yurttaşlığından çıkarılmıştır. Asıl neden budur. Ve bu gerçek hükümet kararnamesine bile yansımıştır..."*

Coşkun bu değerlendirmesinin ardından sözü demokrasi ve yurttaşlık hakkı ilişkisine getiriyor, yurttaşlık hakkını savunmanın bugün demokrasiyi savunmakla eş anlamlı hale geldiğini şu sözlerle vurguluyordu: *"Demokrasi mücadelesinin gündeminde Nazım Hikmet ve binlerce yurttaşının yurttaşlık hakkı sorunu önemli bir yer tutmaktadır. Ülkemizdeki demokratik gelişmenin çözmek zorunda olduğu bir konudur bu..."*

Açık oturumla birlikte bir Nazım Hikmet Sergisi de açılmıştı aynı gün. Nazım'ın el yazmalarının, kitapları ve şiirlerinden bölümlerin ve Nazım fotoğraflarının yeraldığı sergi, Türkiye'de ilk Nazım Hikmet Sergisi olması özelliği taşıyordu. Büyük ilgi uyandıran serginin kampanya süresi boyunca tekrarlanacağı dile getiriliyordu.

Nazım'ın vatandaşlık hakkının iadesi konusu Şubat ayı boyunca İstanbul'da, Ankara'da, İzmir'de hukukçuların katıldıkları toplantılarda enine boyuna ele alınacak ve tartışılacaktı. Aydınlar ve bazı sendikalar ise bir dizi etkinlik hazırlığı içindeydiler.

Bu yıl 3 Haziran, Nazım Hikmet'in ölümünün 25. yıldönümüydü. Ve Dünya Barış Konseyi bu yıl 3 Haziran'ı "Nazım Hikmet'i anma günü" olarak ilan ediyordu.

Bu arada Nazım ile ilgili belgesel bir video film ile kampanya boyunca söylenenleri toplayacak bir kitap hazırlıkları ilerlemekteydi. Kampanya yaza doğru hız kazanacak, yığınsal bir imza kampanyasını içerebilecek ve sonunda hakkın iadesi için gerekli başvuru yapılacaktı.

Hükümetin konuya ilişkin tutumu ise merakla bekleniyordu. ■

Nazım'ın kızkardeşi Samiye Yaltırım: Yürekli çıkış.

Açık oturum sırasında düzenlenen sergiden bir köşe.

Sinan Şanlıer

Bayan Bakan Aykut:

Emek unsuru öncelik taşır

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı İmren Aykut söze "çok uzun yıllar hizmet ettim, gözlerimi onlarla açtım" diye başladı ve sürdürdü:

"Ekonomide emek unsurunun önceliğine inanırım. O nedenle 1964'de, daha öğrenciyken başladığım çalışma hayatımda hep bu perspektiften baktım. Elbette ki, her olaya onların mutlaka haklı oldukları tarzında değil, onlara her şart altında şefkat ve sevgiyle bakmak tarzında olmuştur bu. Zaman zaman isteklerin ölçüleri aşabildiği, zor boyutlara ulaşabildiği gibi, zaman zaman çok haklı da olsalar, bazı imkânsızlıklar dolayısıyla bunların karşılanmadığı da olmuştur. Ama ben bu imkânsızlıkları da görerek *mümkün olabilecek en iyi şeyleri yapmaya gayret ettim.* Bakan olmam bu bakış açımı değiştirmez."

— Sayın İmren Aykut, gerçekten hiç mi değiştirmez?

— Şunu hesaba katmak şart. Bu makam dengeleri daha hassasiyetle korumak, barışı sağlamada her kesimin haklarına mutlaka büyük özen göstermek ve adil olmak zorunluluğunu getirebilir.

— Sizinle bir *kadın bakan* değil de bir *kadın* ve bir *bakan* olarak konuşalım mı?

— Nasıl isterseniz.

— Önce Bakan İmren Aykut'la başlayalım. Koltuğa oturalı henüz çok az bir zaman oldu. Birçok konuda uygulama aşamasına gelmediniz. Ama düşünce aşamasındaki çalışmalarınızı öğrenmek istesem? Örneğin çiçeği henüz burnunda şu süper emeklilik uygulamasına getireceğiniz katkılar var mı? Geliştirilmesi, yaygınlaştırılması gibi...

— Şimdilik aksaklıkları araştırıyor, sızlanmaları dinliyorum. Makul olanlarının yanısıra akla insafa sığmayan istekler de geliyor. Hepsini inceleyip, varacağımız sonuca göre ve sigortanın da imkânlarını gözönünde tutarak bir şeyler yapılabilir. Sigorta bir nimet-külfet dengesidir. Hak isteyenlerin bunu dikkate alması gerektiğine inanıyorum. Sigortada ödediğinin karşılığını almak esastır. Olaya hep müsbet baktığım için, bu esasları da gözden kaçırmadan, yapılabilecek her şeyi yapacağım. Bir milyon 300 bin civarında düşük ücret alan emekliler var. İmkânları sonuna kadar zorlayarak onların maaşlarında iyi artışlar yaptık. Mesela asgarî emekli maaşını 94 bin küsur liraya çıkardık. Her yıl daha iyisini yapmaya çalışacağız.

Bakan Aykut'un kadın işçiler için de bazı düşünceleri var. Kadın işçilerin çoğunlukla vasıfsız ve eğitim düzeyleri düşük işçiler olduğunu görmüş. Genel ortalamada onların ücretlerinin bu nedenle biraz daha düşük olduğunu söylüyor. Ev, eş, çocuklar ve benzeri sorumluluklar dolayısıyla kadın işçilerin "işletme içi vasıf geliştirme eğitimleri"ne katılamadıklarını vurguluyor ve diyor ki:

"Bugün artık kreş sorunu mutlaka karşılanması gerekli bir sorun haline gelmiştir. Kadın işçiyi bu konuda ra-

hatlatmak şart. Şu anda somut bir şey söyleyemeyeceğim ama, kreş konusunda üretmekte olduğum projeler var. Kadın işçilerimize vasıf kazandıracak çalışmalar için de bazı şeyler düşünüyorum. İş ve İşçi Bulma Kurumu bünyesinde yürüteceğimiz bu çalışmalar daha tam bir belirginlik kazanmadı."

İmren Aykut kadın işçiler için bir talihsizliğin de "işten atılacak ilk kişiler" olduğunu söylüyor. "Bu, bütün dünyada böyle" diyor, "dikkat edin, her ekonomik krizde önce kadın işçilere yol verilir ve bütün dünyada kadın işsiz oranı erkek işsiz oranından fazladır."

— Sayın Bakan 12 Eylül dönemi boyunca hep, ekonomideki çarpıklığın işçilerin toplu sözleşmelerdeki aşırı isteklerinden kaynaklandığı anlatıldı ve beyinlere işlendi durdu. Yakın zamanlara kadar işçiler pazarlık masasına oturtulmadı ve onların ücretleri kendileri dışındaki birkaç insanın insafına bırakıldı. Grev de yoktu, işi yavaşlatma da yoktu. Ama ekonomi düzelemedi, rayına oturamadı. Bu konuda hiç düşündünüz mü?

— Ekonominin şu veya bu durumda olması elbette işçilerden dolayı değildir. Hatta son zamanlardaki enflasyon oranları içinde ücret arttışlarının önemli bir oran teşkil etmediği de biliniyor. O anarşi dönemindeki değerlendirmelerde daha başka faktörler rol oynamış olabilir.

— İş yasalarının ILO standartlarına uyumu çalışmaları...

— Başlattık bile. Bir komisyon kurduk, çalışıyor. İşçi Konfederasyonları isteklerini kapsayan tekliflerini verdiler. İşverenlerin görüşlerini ve uluslararası sözleşmeleri de alarak ve toplumda değişen sosyal şartlara da bakarak, rahatsızlık veren ve uygulamada aksayan yönleri düzelteceğiz.

— Peki ya DİSK konusu? İşçi Konfederasyonları deyince DİSK'i hesaba katmak gerekiyor.

Ayrıca uluslararası kuruluşların bu konuda bazı...

— Yasalarımız millî yasalardır ve biz yaparız. Şu veya bu kuruluşun...

— Elbette öyledir ve öyle olmalıdır ama, DİSK'in geleceği konusunu ilgili Bakan olarak düşünmeniz...

— Efendim, DİSK konusu halen yargıda. O nedenle konuşmak doğru olmaz.

— Sayın Aykut, sizin bir Türkiye

"Bence feminizm haklarda eşitliğin sağlanmasıdır. Kadın-erkek çatışması kadar doğaya aykırı şey yoktur

Maden-İş Sendikası döneminiz var. Yanlış anımsamıyorsam, Kemal Türkler zamanında...

— Evet, çok kısa bir dönem çalıştım. Bir yıldan biraz fazla... Asıl TEKSİF'te uzun çalıştım. On bir buçuk yıl.

— Uzun bir süre. Sendikacılık yaşamınızda MESS Başkanı Turgut Özal'la karşı karşıya geldiğiniz oldu mu? Teorik olarak karşıt konumda iki insandınız. Bugün ilginç bir durum var. Aynı kabinede Başbakan ve Bakan olarak görev yapıyorsunuz.

— Sayın Özal'la öyle bir durum olmadı. MESS başkanlığı kısadır onun. Benim çalışma yaşamımda ilginç bir durum var. Bazı nedenlerle İstanbul'a nakletmem gerekti. İstanbul'da Şişe ve Cam Fabrikaları'nda çalıştım. Orada İşçi-İşveren İlişkileri Departmanı'nı kurdum. Bu da kısa sürdü. Daha sonra kâğıt sektöründe, kâğıt fabrikalarının bağlı olduğu bir işveren sendikası kuruldu. 6-7 yıl Genel Sekreterliği'ni yaptım o sendikanın. Hem işçiyi hem işveren kesimini tanımamam bu karşılıklı yerlerde çalışmam sayesinde mümkün oldu.

— Ve geldiğiniz bu makamda, iki tarafın haklarını korumada özen göstermeyi, adil olmayı bu nedenlerle daha kolay başaracaksınız, değil mi?

— Sanırım...

— Sayın İmren Aykut, bu anlattıklarınızın ve ne kadarını gerçekleştireceğinizin değerlendirmesini, doğrudan ilgili olanlara bırakarak, kadın İmren Aykut'a geçelim. Kadın denilince...

— Önce *insan* geliyor aklıma. Kadın diye değil, önce insan diye bakıyorum.

— Son yıllarda ülkemizde de gelişen feminizme ilgi duyuyor musunuz?

— Feminizm yelpazesine bağlı. Biliyorsunuz, orada çok çok uç noktalardan, daha gerçekçi noktalara kadar gelen bir yelpaze var. Kadın-erkek çatışması kadar doğaya aykırı bir şey düşünemiyorum. Ben feminizme, haklarda eşitliğin sağlanması diye bakıyorum. Üstün cins vs... benim inancıma aykırı şeyler. Üstün kadın veya erkek değil, üstün insan vardır.

— Yani, örneğin evlenmeyişinizin böyle şeylerle ilgisi yok. Ha sahi, neden evlenmediniz? Evliliğe karşı mısınız? Aslında sizin gibi bir insanın ev-

lenmekte değil, bekâr kalmakta sıkıntı çekmiş olması gerekir.

— Teşekkür ederim... Bu, bana çok sorulan bir soru. Çok yoğun bir background'um oldu. Vakit bulamadım. Başka hiçbir nedeni yok. Evliliğe karşı olmadığım gibi, tam tersine, bu kuruma çok saygı duyan, çok önem veren bir insanım. Toplum düzeni yönünden, aileyi, en ciddi, en saygın ve mutlaka korunması gereken bir ünite olarak görüyorum. Feminizmde karşı olduğum husus da bu. O tür bir anlayışın hakim olması halinde toplum düzeni diye bir şey kalmıyacağına inanırım. Yani çok tutucuyum aile konusunda. Mesela evli çiftlerin sadakatı konusunda ise müthiş tutucuyum.

— Nasıl bir aileden geliyorsunuz?

— Son derece geleneksel bir aileden. Dindar...Tipik bir Anadolu ailesinden.

— Böyle bir ailede, kız çocuğu olarak, okumanız kolay olmamıştır öyleyse.

— Hem de nasıl... Bilhassa annem çok karşı koydu. O kız çocuğunun okumasına, yani biraz fazla okumasına hiç taraftar değildi. "Kız için en fazlası öğretmenlik" derdi. Daha sonra kız çocuğunun evlenip çoluğa çocuğa karışacağını söylerdi.

— Ama şimdiki durumunuzdan dolayı, artık memnundur...

— İnanmazsınız ama, hiç memnun değil. "Zormuş bakanlık" diyor. Akşamları saat 10.00'da filan eve gittiğimde, kazara ağzımdan yorgun olduğuma dair bir kelime kaçırmışsam, annem babama şöyle bir yan yan ve biraz da ters bakar ve "okuttun, işte böyle oldu" der.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı İmren Aykut'a, "iki karılı ve kadınlara bir yığın kısıtlamalar getiren" Urfa Belediye Başkanı Halil Çelik'in, kadınlara ilişkin bir yığın veciz sözlerini anımsatıyorum. Geçenlerde "kadının evi yeridir, bakanlık koltuğunda işi yoktur" diyerek kendisine de evin yolunu gösterdiğini söylüyorum. Kahkahalarla gülüyor. "Kadının tercihine bağlı bir şeydir bu, evi seçen kadınlar da olabilir elbette" diyor. Sonra... Sonrası kalsın. Çünkü sonrasında biz de az ciddi, çok şaka, bazı erkekler üzerine düşüncelerimizi söylüyoruz. ■

Bayan Sendikacı Karaaslan

Emeği korumak için demokrasi

Babam doktor, annem avukat olmamı istiyordu. Ama ben ikisini de olmadım. Bunlardan çok farklı bir iş olan sendikacılığı seçtim. Babam işçi. Sendikacı olmama babam ve hiç işçi olarak çalışmayan annem sempati ile bakıyorlar, gurur duyuyorlar."

Tez-Koop İş Sendikası İstanbul 3 no'lu Şube Başkanı Aynur Karaaslan çiçeği burnunda bir sendikacı. Migros grevi ile adını kamuoyunda sıkça duyduğumuz Karaaslan, Tez-Koop İş Sendikası'ndan önce DİSK bünyesinde sendikal faaliyetlerde bulunmuş. Sendikacılığa 1978 yılında Migros'ta kasiyer olarak çalışmaya başladığı zaman ilk adımını atmış.

Aynur Karaaslan, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı'nın kadın olmasından hoşnut, fakat yine de endişelerini dile getiriyor. DİSK ve bağlı sendikaların teknik-demokratik tüzük davasından yargılanmış. Bu olay ilk çocuğunun ölü doğumuna neden olmuş. Şimdi 5 yaşında bir kızı var.

"Çalışma Bakanı'nın bir kadın olması elbette bizi sevindirir. Ancak Sayın İmren Aykut bakan olma vasıflarına sahip olduğu için bakan olmuştur. Eski bir sendikacı olması çalışma hayatının sorunlarına yabancı olmadığı anlamına gelir ki, belki bu anlamda olumlu... Şunu da gözardı etmemek gerek. O, Özal hükümeti içinde bir bakandır. Politikanın dışına çıkabileceğini sanıyor ama, hükümet politikalarına aykırı ne yapabilir ki?"

— Aynur Hanım, Migros işçilerinin diğer işyerlerinde çalışan işçilerden bir farkı var. Tüketicilerle direkt olarak karşı karşıya. Örneğin bir petrol işçisi hiçbir zaman tüketici ile karşı karşıya gelemiyor. Bu da grevi etkiliyor. Grev sırasında işçi-müşteri yakınlığı sizi nasıl etkiledi?

— Bu bizim avantajımızdı ya da biz bu durumu çok iyi değerlendirdik. Migros'ta müşteri tezgâhtar ilişkisi çok olumlu kurulmuştu. Grevde haklı olduğumuzu anlamışlardı. Bir de İstanbul'un merkezi yerlerinde, çok sayıda insanın gözü önünde grev yapılıyordu. Müşteri bundan dolayı ilgisiz kalamıyordu. Sürekli olarak bizi ziyaret ettiler, başarı dilediler. Bütün müşterilerimizin çok büyük desteğini gördük. Diğer grevler bu kadar sempati toplamadı.

— Grevde kadın işçilerle erkek işçiler arasında herhangi bir mücadele farkı var mıydı? Mücadele azmi açısından, kadın işçilerin eşlerinin tutumu nasıldı?

— Çok özel olarak kadın ve erkek gibi bir ayrım gözetmiyorum. Öylesi bir gözlemde de bulunmadım. Migros'ta çalışan 1,100 işçinin sadece 179'u bayandır. Grev nöbetlerinde bayan arkadaşlara 7-15 nöbeti yazıyorduk. Saat 7'de hepsi nöbetinin başındaydı. Grevin başarıya ulaşması için destek şarttı. Eşlerinin tutumu da grevdeki arkadaşlardan farklı değildi. Sonuna kadar destek oldular.

Ancak grev sırasında bize yöneltilmiş pekçok baskı ile karşılaştık. Grev çadırı kurduk, polis yıktı. Provokas-

yonlarla karşılaştık. Örneğin, birgün üç-dört kişi geldi. *"Biz öğrenciyiz, polis bizi arıyor, sizin yanınızda kalalım, grev gözcülüğü yaparız,"* dediler. *"Gidiş işinize dedik."* Bu tür olaylar da yaşadık ama yılmadık.

— Sendikacı olmak nereden aklınıza geldi?

— Babamın işçi olması nedeniyle birtakım zorluklarla karşılaşarak büyüdük. Bende öğrencilik yıllarımdan beri toplumsallık bilinci hakim. Aile içinde de paylaşma olayı yoğun biçimde var. Çok özgür yetiştirildim. Çalışma hayatına öğrencilik yıllarımda başladığımda, toplum için birşeyler yapmam gerektiğine inandım. Sendikacılık bir inanç olayı, fedakârlık gerektiren, sorumluluğu çok olan bir iş. İnsanın içindeki mücadele gücü hepsini aşıp, tek bir noktada birleştiriyor.

— Türkiye'de yaygın bir görüş var. *"Demokrasi kültürü gelişemiyor,"* gibi. Bu çeşitli biçimlerde ifade ediliyor. Demokrasi kültürü nasıl gelişir sizce?

— Demokrasi herşeyden önce bir hoşgörü, bir tahammül sorunudur. Bu tahammülsüzlük kısa vadede çözümlenecek gibi gözükmüyor. Toplum üzerine sinmiş bir kez. Migros işvereni grevimiz için *"İnat grevi"* demiş. İşvereni sendikaya davet ettik, bir işçi kahvesi içmeye gelmedi. Demokrasi bilinci bu: Bir işveren gelip, işçilerle birlikte kahve içebilmeli. Uygarlık budur. Bir Avrupalı gibi hizmet istiyorlar ama bir Avrupalı gibi işçi haklarını düşünmüyorlar. *"Anlaşamadığımız konusunda anlaşalım"* diyebilmeliler.

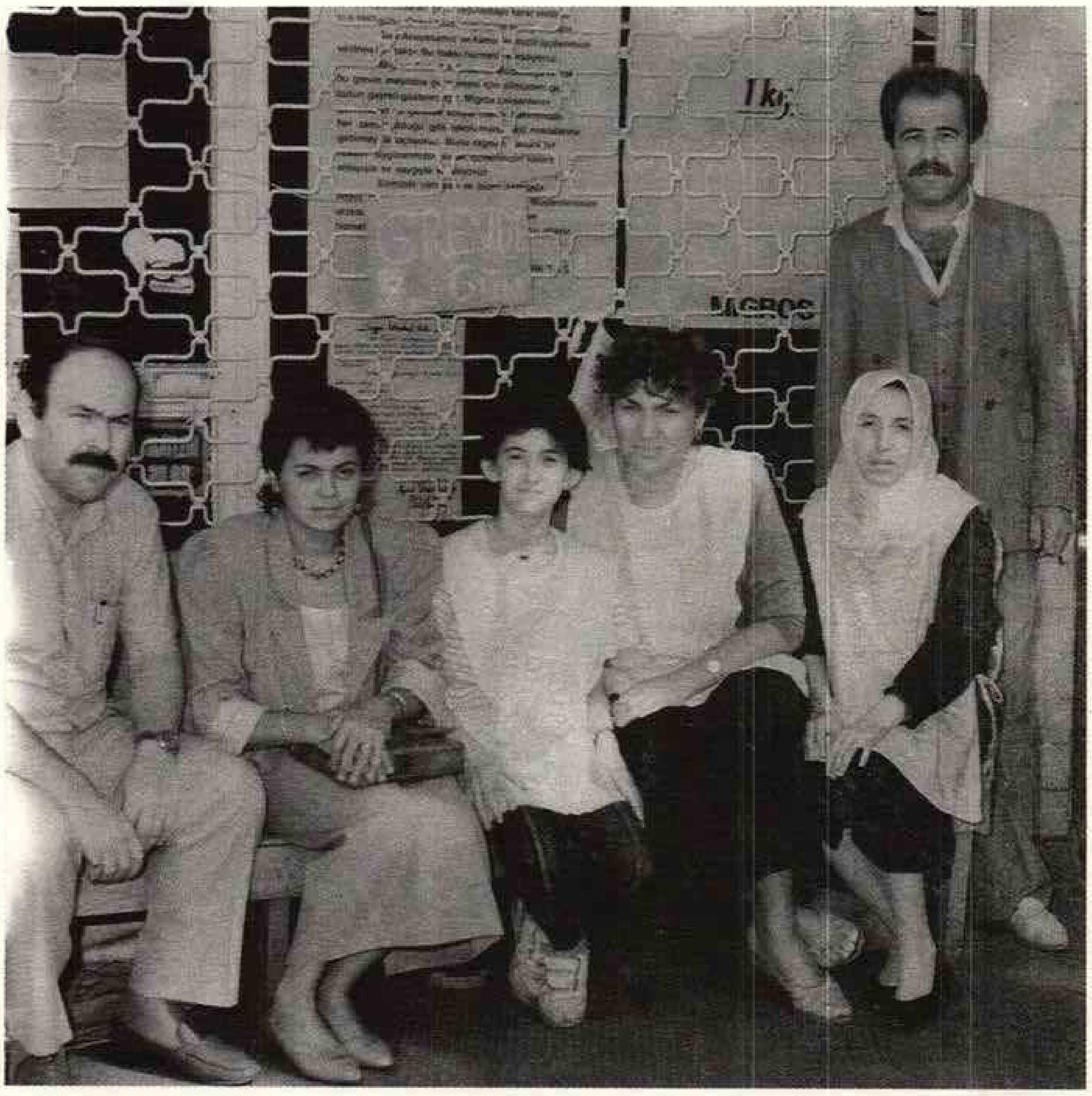
Grev sırasında uluslararası kuruluşlardan destek gördük. Bizi hiç tanımayan insanlar grevimizi desteklediklerini bildiren mektuplar gönderdiler. Oysa yanıbaşımızdaki insanlar ne olup bittiğinin farkında bile değil. İmzalanan toplu iş sözleşmeleri de demokrasi ile güven altına alınmadıkça pek anlam ifade etmiyor. Emek ancak demokrasi ile korunabilir.

— Özgür müsünüz?

— Bu bir inanç olayı. İstediğim işi yapabildiğim için özgürüm. İstediğim gibi yapamadığım için de değilim.

— Gelecek için iyimser misiniz?

— Hiç umutsuz olmadım. Güzel günler gelecekte...

Cehennemden geliyorum

Tahliye bekliyorlar.

Ezber, ceza ve baskılara dayanan eğitim sistemi silik, kişiliksiz, güce tapan bir nesil yetiştiriyor

YASEMİN ÖZTÜRK

"Kocaman gri bir yapıydı. Hergün tek sıra, konuşmadan, kıpırdamadan, içeri girerdik. Öğretmenlerin önünden geçerken önce üstümüze baktırır, sonra tırnaklarımızı gösterirdik. Daha ilerde ise elinde makası ile müdürümüz saçlarımızı kontrol ederdi. Bütün öğretim zamanında benim en sevdiğim günler cumaları olmuştur. En sevmediğim günler ise pazar akşamlarıydı. Hâlâ da öyledir."

Okul yılları gerilerde bırakmış birçok kişinin anıları böyle...

Oysa, yaşamımızın en güzel çağı gençlik ve çocukluk yılları. Bugün bu çağlarda 10 milyon okullu var. Bunların 6.5 milyonu ilkokulda, 3,5 milyonu ortaöğretimde "eğitiliyor".

Osmanlı'nın eğitim sistemini reddettiğimiz ve yerine yeni bir yapı oluşturmaya çalıştığımız dönemden bu yana uzun yıllar geçti.

O yıllarda eğitim sistemi, çağdaş dünyanın gereklerinden çok uzak, çok ilkel, iç karartıcıydı.

Osmanlı dönemindeki mahalle mektepleri, bir hurafeler yığınının, ezbere dayalı bir belletme yöntemi ile, falaka desteğinde küçücük dimağlara yerleştirilmeye çalışıldığı yerler olarak hatırlanır. Sistemin temel öğesi, *"talebe"*sinden mutlak itaat bekleyen ve disiplini elindeki sopası ile sağlayan molla karışımı bir *"hoca"*ydı. Vurduğu yerde gül biterdi. Kızdı mı, minicik yanaklarda *"beş kardeş"*in kızartısını bırakırdı. Eline bırakılan talebenin *"etini"* çürütüp, *"kemiğini"* babasına bırakmak hakkına sahipti.

Kısaca, bugünkü sistemin reddettiği Osmanlı eğitim sistemi tam bir cehennemdi.

Aradan çok zaman geçti. Laik eğitim, Fransız sistemleri, Amerika modelleri, ünlü eğitimciler, eğitim bakanları geldi geçti.

Hâlâ yüksek duvarlarla çevrili, tek bir ot bitmeyen beton tabanlı daracık avlularda havalandırmaya çıkarılan mahkûmlar gibi *"teneffüse"* çıkarılan öğrenciler sınıfta *"mum gibi"* olmak zorundalar. Falaka'nın yerini *"30 santimlik"* cetvel aldı. *"Beş kardeş"* yine yanaklarda patlıyor. Hurafeler biçim değiştirip aslı faslı olmayan hi-

Harun Karakuş

kâyelerin gerçekmiş gibi ezberletilmesine dönüştü. Sınavdan sınava koşturulan çocukların başarı oranları ise inanılmaz derecede düşük.

Kısaca, öğrenciler açısından cehennem yine aynı cehennem...

Eğitimden manzaralar

Sadece son bir ayda, 1978 yılının Ocak ayında kimisi gazete sütunlarına da yansıyan bir dizi eğitim olayı bile, öğrenciler açısından durumun ne ölçüde ciddi sonuçlar doğurabildiğini göstermeye yeterli:

• Cağaloğlu Anadolu Lisesi'nde yatılı olarak okuyan üç kız öğrenci, baskı gördüklerini ileri sürerek okuldan kaçtılar. Olayın basına sızmaması için olağanüstü önlemler alındı.

• Ordu'da, Ortaköy İlkokulu dördüncü sınıf öğrencisi Tuncay Demirkaya öğretmen korkusundan intihar etti.

• Sakarya İlkokulu son sınıf öğrencisi Emel Vural'ı yumrukladığı öne sürülen okul müdürü Mustafa Şahin hakkında Valilikçe idari soruşturma açıldı.

• Müdür Yardımcısı tarafından kafası tahtaya vurularak dövüldüğü iddia edilen Ankara Şentepe Lisesi dördüncü sınıf öğrencisi Ergun Çelik, olaydan 7 gün sonra hastanede öldü.

• Sultanahmet Endüstri Meslek Lisesi'nde devamsızlığı olan öğrencilere dörder, sigara içen öğrencilere birer tokat atma cezası uygulanmaya başlandı.

• Bolu Endüstri Meslek Lisesi'nin Elektrik Bölümü ikinci sınıfında, din dersi öğretmeninin zoruyla bir grup öğrencinin diğerlerinin yüzüne tükürdüğü iddiası ile idari soruşturma açıldı.

• Fatih Ticaret Lisesi son sınıfında yapılan bir ankette öğrencilerden *"en sevmedikleri arkadaşlarının adlarını yazmaları"* istendi.

• Bafra Kaymakamlığı kız öğrencilerin ilçe hudutları dahilindeki pastanelerde oturmalarını yasakladığını açıkladı.

• Cağaloğlu Kız Meslek Lisesi birinci sınıf öğrencileri bir hafta içinde onbeş kere yazılı sınava sokulduklarını belirterek Milli Eğitim Müdürlüğü'ne dilekçe verdiler.

• Sultanahmet Ticaret Lisesi'ndeki bir grup öğrenci, İnkılap Tarihi dersinden karnesinde iyi alabilmiş bir tek

öğrenci bile bulunmadığını, buna karşılık her fırsatta *"disipline"* verildiklerini belirterek Milli Eğitime şikâyet dilekçesi vermek için imza toplamaya başladılar.

• Bursa Bölge İdare Mahkemesi'nde açılan iptal davaları arasında, öğrencilerce açılan 311 iptal davası ikinci sırada yer alıyor.

• Karne dağıtımından sonra evden kaçan çocukların sayısında artış oldu.

Eski örnekler

Bunlar yıllardır yaşanan dramın son örnekleri. Gazete koleksiyonları şöyle bir karıştırıldığında eğitim sistemindeki yanlışlığın ne kadar çok kurban aldığı ortaya çıkabiliyor.

"Çamlıca Kız Lisesi orta 3. sınıf öğrencilerinden Nuray Gözaydın ve Betül Tunçalp, müdür muavini 'Sınıfta kaldınız' deyince evden kaçtılar. İki kız öğrenci 24 gün sonra Harem'de yakalandı. *(22 Mayıs 1987)*

Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencisi 19 yaşındaki Hakan Önmez Galata Kulesi'nden atlayarak intihar etti. *(3 Haziran 1987)*

Derslerinde başarılı olamayan Çağan Oskay'ı annesi veli toplantısından dönünce bavul kayışı ile tavana asılı buldu. *(1 Mayıs 1985)*

Sanat okuluna girmek için yeterli puan tutturamayan Hüseyin Keçeci, ağabeyinin tabancası ile canına kıydı. *(6 Ekim 1985)*

Karne kurbanı Selvi, "Benim için ağlayın" diye not bırakarak canına kıydı. *(Ocak 1979)*

Bu tip haberlere genellikle karne dönemlerinde rastlanıyor. Çocuk denecek yaştaki insanların ölümüyle sonuçlanan olayların görünen tek somut sebebi eğitim sistemi.

Disiplin adına

Eğitimcilere göre, yıllar yılı ülkemizde, ders saatlerini artırıp azaltmanın, sınav sistemlerini değiştirmenin dışında eğitimin korkutma ve gözdağına dayanan *"özünde"* hiçbir değişiklik olmadı.

Ana kucağından ayrılarak yeni bir döneme adımını atan miniklerin ilk karşılaştıkları şey anlamsız kurallar. Çocuklar, bütün öğrencilik hayatları boyunca çevresi kurallarla çizilmiş ve üzerlerine dar gelen bir kalıba uydurulmaya çalışılıyor. Öğretmen gelince ayağa kalkmak, törenlerde saatlerce dimdik ayakta durmak, sıralar halinde uygun adım yürümeye zorlanmak disiplinin ilk adımları...

Bir öğretim üyesi, Prof. Dr. İzzettin Önder, eğitimde disiplinin gerekliliğine inananlardan. Ancak disiplin anlayışı yaygın uygulamaya göre oldukça farklı:

"Elbette eğitimde disiplin gerekiyor. Ama bu disiplin, insanın kendi iç disiplini olmalı. Başka birinin subjektif iradesine uyma, onun önünde boyun eğme disiplini olmamalı. İç disiplin yerine dış disiplini ikame ettiğiniz zaman öğrenci hem öğrenme yeteneğini yitiriyor, hem de öz disiplinini kaybediyor. Artık öğrenmek için değil, geçmek için, not almak için çalışıyor. İlerde toplumsal bir sorun çıktığı zaman, bu sefer kim güçlüyse, kim topluma *'höt'* diyorsa onun egemenliğine giriyor."

Eğitim sistemi, kendi kişiliği ve disiplini olan özgür insan yerine, otoriteye kayıtsız şartsız boyun eğen, güce tapan, kişilik erozyonuna uğramış tek bir insan tipi yetiştirmeyi amaçlıyor.

Cezalar silsilesi

Bilerek ya da bilmeyerek kurallara uymamanın her zaman ağır bir bedeli vardır.

Bazı öğrenciler, daha öğrencilik hayatları başlamadan çok önce, kreşlere adım attıkları andan itibaren anlamsız disiplin anlayışının ilk örnekleriyle karşılaşıyorlar. *"Öcü"*ler, *"çar-*

Prof. Dr. İzzettin Önder

En vahim olay

Eğitim Türkiye'nin en vahim olayıdır. İktidara gelen bütün siyasi partiler Milli Eğitim Bakanlığı üzerinde bir hakimiyet kurmaya çalışmışlardır. Siyasi sistem de kendini koruyabilmek için ülkenin bilimsel hayatını feda etmiştir.

Eğitimin işlevini iki şekilde ortaya koyabiliriz. İlki, istenilen tip insan yetiştirmek ki, bu çok yanlış, eğitimin özüne ters bir olay. İkincisi, düşünce üretebilen, yaratıcı insan yetiştirmek. Türkiye'de birinci görüş hakim. Eğitim, sistemin amaçlarına yönelik olarak kullanılıyor.

İstenilen insan tipini yetiştirmek için bilinçli ve kasıtlı olarak uygulanan ve çok kişinin dikkat etmediği bir takım mekanizmalar var. Örneğin, ortaöğretim kurumlarında büyük, gösterişli kapılar yapılır. Fakat öğrenciler fare gibi yandaki çamurlu bir yerden geçmek zorunda bırakılır. Üniversitelerde de öğrenciler ön kapının önünde birikirler, karda çamurda beklerler, içeriye alınmazlar. Bütün bunlar baskıyı hissettirme mekanizmasıdır. Böylece öğrenci okula ve çevresine karşı yabancılaşıyor.

Öğretmenin otoritesine karşı tepki, yalan ve sahte davranışlar biçiminde ortaya çıkıyor. Ben kopya olayını bireysel bir suç olarak görmüyorum. Bir insana bu kadar anlamsız şey öğretirseniz tabi ki kopya çeker. Öğrenci sınava yetişemiyor; *'rapor getir'* diyorlar. O da doktora yalan söyleyip bir rapor uyduruyor. Sonuçta, *'Yalanla iş bitirme'* mantığı toplumda hakim konuma yerleşiyor.

Öte yandan, bu ülkede korkunç despot bir aile yapısı var. Çocuk, ailesinden *'kurtulup'* okula gidiyor. Oradaki mekanlarda hapishane veya hastaneden farklı değil. Anarşist yetiştirmeye fevkalade müsait ortamlar. Fakat, eğitim sistemle o kadar bütünleşmiş ki, *'ciddi'*, bu işin teorisini bilen anarşist bile yetiştirememişiz.

Ayrıca, son dönemde mekanik ve teknik eğitime doğru bir kaymaya başladı. Biz şimdi çok iyi tıp doktoru yetiştirebiliriz. Ama yaratıcılıktan uzak mekanik doktorlar. Özellikle sosyal bilimlerde iyi eleman azalmaya başladı. Çünkü, sosyal bilim dallarında yetişebilmek için sorgulayıcı, araştırıcı kişiler gerekir. Oysa istenen tek tip, standart düşünce.

Tekrar ediyorum. Eğitim Türkiye' nin en vahim olayıdır.

Saygı Yağmurdereli Başkası

pılma'lar, ellerin veya ayakların *"taş kesilmesi"*, *"karanlık odalara"* kapatılma tehditleri, hafiften kulak çekmeler, arkadaşlarının önünde *"küçük düşürülmeler"*, diğer çocuklarla *"kıyaslanma"*'lar daha okul öncesinde başlayabiliyor.

İlkokullarda bunlara eklenenler daha da korkunç. Bütün arkadaşlarının önünde, sınıfın bir köşesinde *"tek ayak durdurma"* cezası, aynı cümleyi *"sayfalarca yazdırma"* cezası, diğerlerinden farklı ve *"yaramaz"* olanları en arka sıraya tek başına *"atma"* cezası, daha sert *"kulak çekme"*'ler, hatta *"kulak uzatma"*'lar, *"kulak memelerinin tırnakla ezilmesi"*, *"30 santimlik cetvel"*'le el kızartmalar ilkokul çocuklarının en korktukları şeyler arasında bulunuyor.

Kazıkların islahı

İlkokul tipi cezaların bir kısmı öğrencilerin yaşları ilerledikçe etkinliğini ve yaptırım gücünü kaybediyor. Buna karşılık ortaokul ve liselerde *"kazık kadar heriflere"* verilen cezalar arasında *"onur kırıcı"* olanların oranı ve sıklığı artıyor.

Yaradana sığınıp atılan *"tokat"*'lar en hafif *"sopa atma"* teknikleri arasında yer alıyor. İkide bir *"disipline çıkarma"*'lar, *"kınama"*'lar, *"okuldan uzaklaştırma"*'lar buna ekleniyor.

Liselileri *"ıslah"* için en sık uygulanan cezalardan biri de arkadaşları önünde *"bozum etme"* ve *"küçük düşürme."* Bunun örnekleri son derece bol. Kız öğrencilerin en büyük dertlerinden biri saç örmek. Cağaloğlu Kız Meslek Lisesi'nde saçını bağlayıp da okula gelen ya da örgüsündeki *"boğum sayısı"* kurallara aykırı olan kız öğrencilerin en çok işittikleri laf *"Disko mu sandın burayı?"*. Fatih Ticaret Lisesi'nden bir öğrencinin anlattıkları korkunç:

"Yine geçen gün bir öğretmen, saçlarını örmeyen bir kız öğrenciyi önce sınıfın ortasında dövdü. Sonra saçlarını neredeyse yolarak ördü."

Aynı okulda yeni moda püsküllü ayakkabıya heveslenmiş bir delikanlının kız arkadaşlarının önünde öğretmeninden işittiği *"nezih"* eleştiri:

"Jigolo musun ulan sen?"

Terörün kaynakları

Belki de bu örneklerden kalkınarak, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Kürşat Bumin eğitim sisteminin temeline alışılmadık bir yorum getiriyor:

"Okul, insanları terörize eden bir kurumdur."

Bu yorum, 5 Haziran 1987 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde yer alan bir haberle birlikte değerlendirildiğinde eğitim sistemindeki iç karartıcı durum daha da netleşiyor:

"Mersin Ticaret Lisesi son sınıf öğrencilerinden Ali Tanrıverdi ve Osman Gündüz, başarısız oldukları İngilizce dersinin öğretmeni Kadriye Ar'ın evini, 'sen bizi yaktın, biz de seni yakacağız,' diyerek ateşe verdiler."

Bir başka olay da 16 Ocak 1988 tarihli Günaydın Gazetesi'nden:

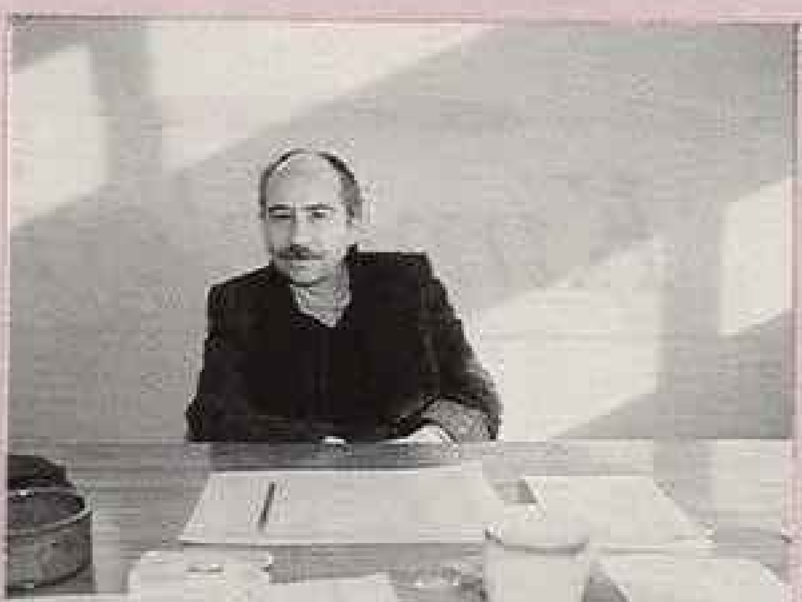
"Vehbi Ziya Dümer Lisesi'nde okuyan dört öğrenci, matematik sınavını erteletmek için, okula bomba süsü verilmiş pankart astılar."

Öğretmenler ile öğrenciler arasındaki bu savaş, kimi zaman öğrencilerden, kimi zaman öğretmenlerden kurban alarak sürüyor. Bu savaşta ateş hattından geriye çekilmeyi hazmedemeyip mesleğine veda edenler de var:

"Dayakçı müdür suçlu bulundu. Dövdüğü öğrencisinin saçlarını kafa derisi ile birlikte yolan Reşitpaşa Karacabey İlkokulu Müdürü Seyhan Laçin olayı soruşturan müfettişler kendisini suçlu bulup öğretmenliğe indirilmesini isteyince emekliliğini istedi." *(Sabah, 23 Ocak 1988)*

Dr. Kürşat Bumin

Hapisane gibi

Bence en iyisi okulu en az zararla atlatmak. Ders kitapları fevkalade bir ilkellikle kaleme alınmıştır. Atatürk hemen her konuda inanılmaz derecede fazla ele alınıyor. Eğitim, ihbar sistemi üzerine kurulmuştur. İlkokullar boşuna geçmiş bir 5 yıldır. Bugün 5 yılda öğretilenler bir yıl süresinde rahatlıkla verilebilir.

Metinler çok kalitesiz. Okuma zevki vermiyor. Çizilen anne, baba, çocuk resimleri *'ideal'* tipler. Saçı, başı düzgün, anne baş örtülü, baba fötr şapkalı... Dayak, baskı, anlamsız disiplin. Bu sistem çocukları terörize ediyor.

Gri ve kirli sarı renkten başka renge boyanması yasak olan okul binaları. Bu binalar, çok küçük değişikliklerle rahatlıkla hapishane veya hastane olarak kullanılabilir.

İnsan ilkokulda gururunun büyük kısmını bırakır. Daha sonra işyerlerinde bir kısmını daha bırakır. Erkekler için son aşama askerliktir. Erkekler geriye kalan gururlarını da oradada bırakırlar. Sonuç da tuhaf bir insan tipi ortaya çıkar. Bu sistemde demokrat insanlar bulmak da güç bir iştir.

Özel okulların da devlet okullarından pek farkı yok. Orada sadece helalar daha temiz, yiyecekler biraz daha iyi. Başka bir fark yok. İlkokullarda siyah önlüklü karınca sürüsü gibi çocuklar. Ortaokulda, ufak tefek kravatlı tipler... Polis gibi.

Bir de benim anlayamadığım, Türkiye'de bazı 'önemli' okulların, mezunlar günü olur. Pilav günü, zerde günü, çorba günü filan yapıyorlar. Koca koca adamlar, yaşlı öğretmenleriyle bir araya geliyor. Öğretmenlerinin elini ayaklarını öpenler, sulu gözler. Sarılma, öpüşme fasılları. Müthiş bir yaranma mekanizması. Herkes hayatından memnun. Bu nasıl olur bir türlü anlayamıyorum. Bu insanların istediği bu muydu? İnanamıyorum...

Sonuçta okuldan korunmak için ne yapılabilir? Bence, devlete karşı, Milli Eğitime karşı çok güçlü özerk aile örgütleri kurmak lazım. Bu örgütler, ders kitaplarının hazırlanmasında da karar sahibi olmalıdır. Ders kitaplarını, programı niçin sadece devlet hazırlasın? Burada önemli bir sorun var. Bugünkü eğitim sistemini beğenmeyen anne babalar var mı?

Çarşamba'da ilkokul öğrencilerine 23 Nisan günü çarşaf giydirilerek etek boyu sorununa kesin çözüm getirildi.

Espiyonaj faaliyetleri

Öğrencilere karşı savaşta bazı okullar, oldukça önemli aşamalar kaydetmiş durumdalar. Okulu tam bir disiplin altına aldıkları halde *"huzur ve sükûnun muhafazası"* adına öğrencilerinden oluşan bir *"gizli istihbarat ağı"* oluşturmayı başaran (!) okulların sayısı gün geçtikçe artıyor.

Panoları, duvar gazetelerini, yıllıkları denetlemekle yetinmeyen bazı okulların yönetimleri, örneğin Cağaloğlu Kız Meslek Lisesi, öğrencilerden oluşan bir *"onur kolu"*nu başarıyla çalıştırıyor.

Bir başka okulun öğrencisi Hakan B., Fatih T. Lisesi'ndeki disiplinin temelinde yatan gerçekleri şöyle dile getiriyor:

"Bu okulda her sınıfın bir muhbiri vardır. Geçen gün sınıf hocamız bir anket yaptı. *'Sınıfta en sevmediğiniz öğrencilerin isimlerini bir kâğıda yazınız'* dedi. Bize birbirimizi sevmememiz öğretiliyor."

Denetimin en yoğun olduğu yerler genellikle kız liseleri. Oralarda neredeyse *"kuş uçurulmuyor"*. Çok sık yapılan *"aramalarda"*, üstler, başlar, kitap araları, hatta eteklerin dikiş yerleri bile gözden geçiriliyor. En tehlikeli şey, *"aşk mektupları"* aranıyor.

Kimlikleri gizli tutularak 'Onur Kolu'na atanan öğrencilere hafiyelik yaptırılıyor

Kilitli kapıların ardı

"Öğretmen, öğrenciyi kendi yaşındaki insanlarla bir tutuyor. Ben o yaşlardayken nasıldım, diye düşünmüyor. İlkokul çocuğundan olgun insan davranışı bekleyenler var. Kendi normlarını öğrenciye yasak olarak koyuyorlar. Örneğin bazıları, kendi hayatında hiç kız-erkek arkadaşlığı yaşamamışsa, bunu en büyük ayıp sayıyor.

Disiplin kurulları ise öğrenciye en büyük zararı verecek kuruluşlardır. Şimdiye kadar bir tek öğrenci bile bu yolla ıslah edilmemiştir."

Yılların öğretmeni Şefik Asan'ın deneyimleri ile vardığı sonuç bu...

Bir kısım öğretmenler, yetiştikleri sistemin de etkisiyle dayak ve diğer disipliner baskıları yetiştirdikleri öğrencilere de uyguluyorlar.

Ancak, Milli Eğitim'in bilinen koşulları, sıkıcı binalar, kalabalık sınıflar, öğrencilerin çevre koşullarının bozukluğu gibi nedenlerin de uygulanan baskı yöntemlerine zemin hazırladığı kuşkusuz.

Koşullar, bazı kereler, sınıftaki otoritesini sadece bilgisine ve yarattığı sevgiye dayanarak kuran öğretmenleri bile açmaza itebiliyor.

Öğretmenlerin en büyük sıkıntılarından biri maddi koşulları. Bu yüzden Milli Eğitim elindeki öğretmenleri sürekli kaçırıyor. Çok düşük ücret aldıkları için genellikle ek işler yapıyorlar. Mesleki gelişmelerini sürdüremiyorlar. Bakanlığın her yıl açtığı öğretmenin iş başında yetiştirilmesi kurslarında ise bir öğretmene çok uzun yıllar sonra sıra gelebiliyor. Dahası, öğretmenler, kendi sorunlarını dile getirecek mesleki bir örgütten de yoksun bulunuyorlar.

Okullarında kalanlar ise, kendi özlük haklarını bile koruyamayan saçma yönetmeliklerin pençesinde kıvranıyor. Örneğin demirbaş mevzuatı o kadar ağır ki, çoğu okulda laboratuvar ve kitaplıkların kapısı devamlı kilitli tutuluyor.

Kapılar açılırsa hemen birşey kaybolacakmış endişesine, *"öğrencileri anarşiden koruma"* adına okula kitap veya gazete sokma yasakları da eklenince, okuma alışkanlığının neden bir türlü gelişemediği ortaya çıkıyor.

Öğrencinin derdi çok

Ben İstanbul'da bir ticaret lisesinde okuyorum. Adımı veremem, çünkü hemen okuldan atılırım. Bizim en büyük iki sorunumuz stajlar ve dayak. Biz stajlarda ucuz iş gücü olarak kullanılıyoruz. Öğretmenlerin ya da müdürün tanıdıkları yanına staja gidip, normal bir memurla aynı işi yaparak 22 bin lira para alıyoruz. Ben son sınıf öğrencisiyim. Ama muhasebe defteri tutmayı bilmiyorum.

Bizde eğitim olduğuna ben inanmıyorum. Okuyamazsın, düşünemezsin. Zaten okuma alışkanlığımızın olmasını hiçbir hoca istemiyor. Kimse bize şu kitabı okuyun diye önermiyor, gazete yasak.

Dayak ve hakaret hepimizin canını yakıyor. En çok, konuştuğumuz için, güldüğümüz için ya da kıyafetimiz düzgün olmadığı için dayak yiyoruz. Bizim okulda püsküllü ayakkabı giyemezsiniz, müdür muavinimize göre bu *"jigololuk"*tur. Beyaz çorap giyemezsiniz, hoca ayakkabınıza basar, çorabınızı kirletir. Müdürümüz ise daha okulun ilk açıldığı gün bize *"hayvanlar"* diye hitap eden bir kişi. Geçenlerde beni saçlarımdan yakalayıp, *"bunları kestir"* dedi, sonra da üzerimdeki kazağı gösterip, *"bu çuvalı çıkar"* diye ekledi. Yine geçen gün bir öğretmen, saçlarını örmeyen bir kız öğrenciyi önce sınıfın ortasında dövdü, sonra saçlarını neredeyse yolarak ördü. Öğrenci döven öğretmene müdürümüz *"aferin"* diyor. Çünkü ona kalırsa biz başka türlü yola gelmezmişiz. Hakaret ve küfür ise dediğim gibi sürekli var. Biz ise öğretmeni eleştiremiyoruz. Bu yüzden korkak ve ürkek yetişiyoruz.

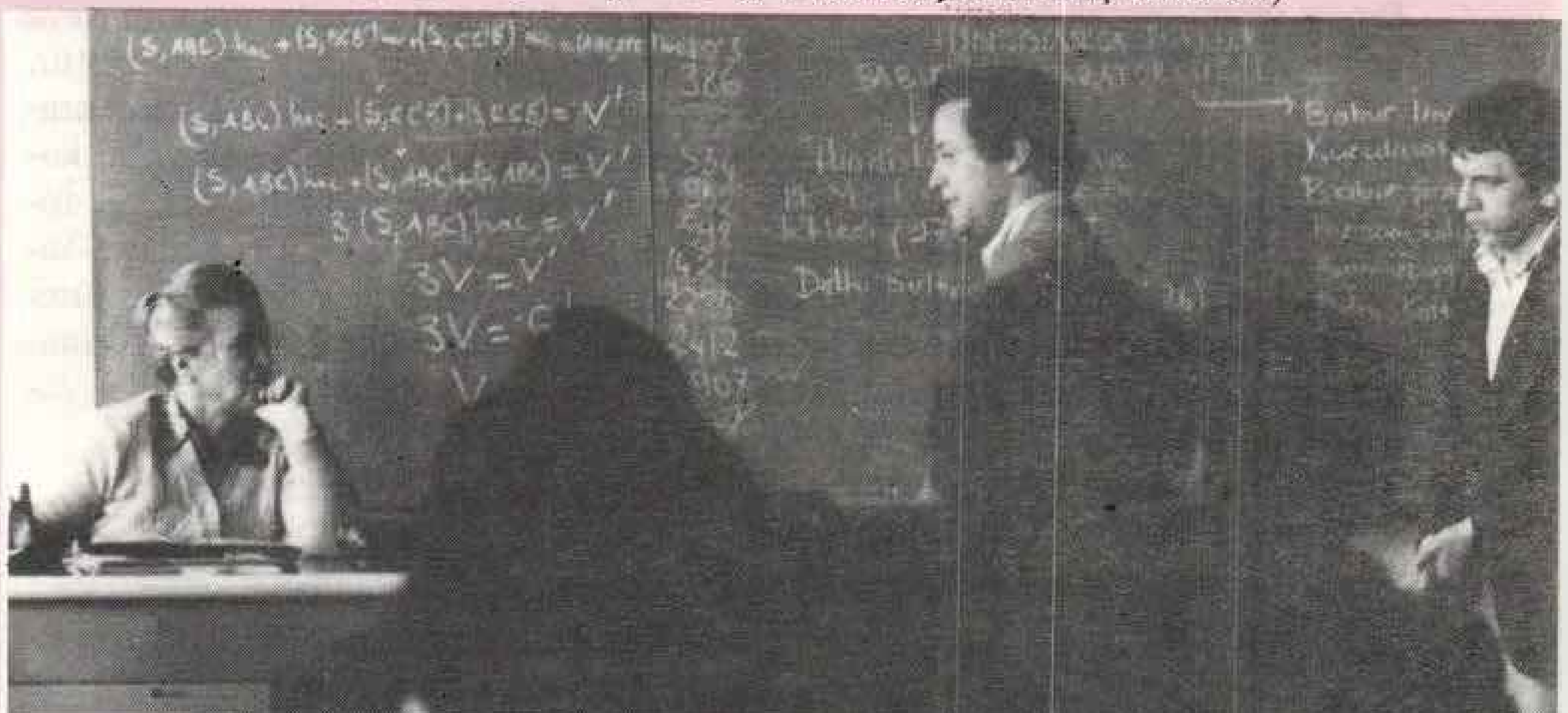
Geçenlerde *Platoon* filmine gittim. Orda bir söz vardı, *"Savaşta kaybedilen en önemli şey masumiyettir"* diye. Ben kendimi bir savaşta düşünüyorum, bütün öğrenciler öyle bence. Ama liseye saf duygularla giren öğrenci lise sonda değişiyor. Dayak yedikçe, küfür yedikçe öğrenci bunlara alışıyor, dayak yememek için yalana alışıyor.

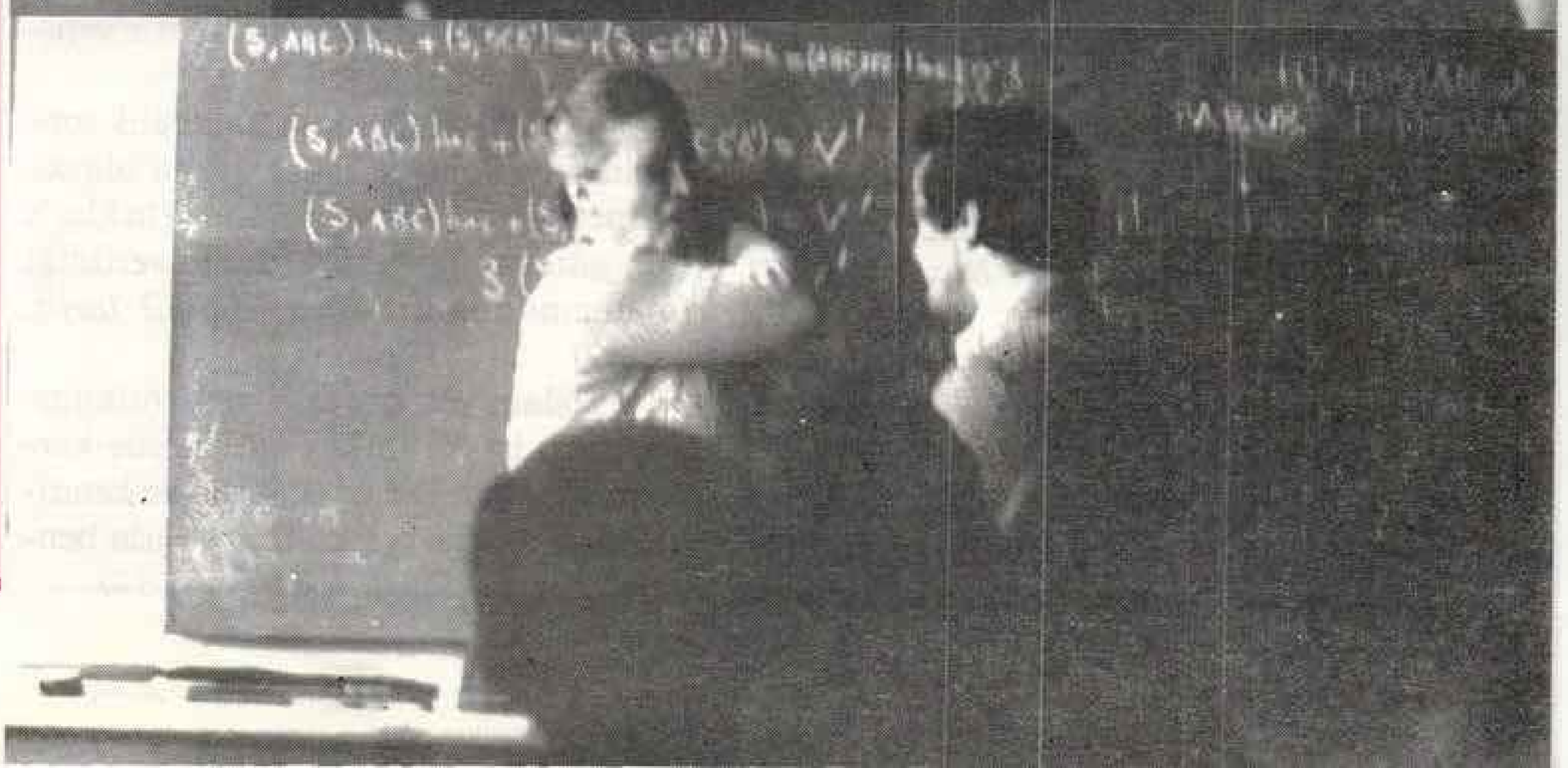
Bence en büyük sorumlu Milli Eğitim Bakanlığı. Öğretmen ve Müdürler oraya bu kadar güvenmeselerdi bu kadar rahat olamazlardı.

Kuyruklar ülkesinden bir görüntü: Bu da dayak kuyruğu... Şu tokadı da yersen aklın başına gelir belki!.. *(Çağ atlayan eğitimin gizli kamerayla alınmış resmidir.)*

Büyük adam olacak çocuk çantasından bellidir.

Zamane mollaları

Okuma alışkanlığı düşük tutulurken, öğrencilere belletilen şeylerin önemli bir kısmı da gerçeklerden uzak, varsayımlara, efsanelere, hatta ne zaman çıktığı belli olmayan, ama yakın dönemlerde *"keşfedildiği"* kesin olan hurafelere dayanıyor.

Örneğin biyoloji ders kitabı neredeyse din dersi kitabı gibi kaleme alınmış durumda.

- Sorumluluğa sınır koyamamak ve belli bir düzene sokamamak bir çeşit hastalıktır. *(Lise 1 **Biyoloji**, s. 68)*
- Sorumluluğunun bilincinde olmayan insan, aklını yeterince kullanamıyor demektir. *(Lise 1 **Biyoloji**, s. 68)*

- İslamiyet aklı olmayanı dinden bile sorumlu tutmamıştır. *(Lise 1 **Biyoloji**, s. 68)*
- Türk milleti, dünya milletler ailesi içinde tarihi, köklü milli kültürü ve inandığı temel değerler bakımından diğer milletlerden farklıdır. *(Lise 1 **Biyoloji**, s. 67)*
- Yaratma olayı yalanlanamaz. Çünkü günümüzde yaratma olayı, her saniye devam etmektedir. İnsan kendi varlığı üzerinde biraz düşünürse, bir yaratıcının varlığını ancak o zaman idrak edebilir. *(Lise 1 **Biyoloji**, s. 72)*
- Gerçekten kainatta hiçbir şey durup dururken kendiliğinden oluşmaz. Günümüzde, biyoloji ile ilgili birçok bilim adamı, hayatın çeşitliliğini, bir hücre içinde geçen hayat olaylarının olağanüstü intizamını ve kainatın çok ince bir düzenle işlediğini görerek, Allah'ın varlığını idrak ettiklerini belirtmişlerdir. *(Lise 1 **Biyoloji**, s. 73)*
- Darwin, "İnsanın Türeyişi" adlı eserinde, insanın maymun ve orangutan benzeri bir canlıdan evrimleşmiş olabileceğini ileri sürmüştür. Bu fikir onun sağlığında tartışıldığı gibi, günümüzde de tartışılmaktadır. Birçok bilim adamı, bu görüşü benimsememekte ve ispatlanmamış bir hipotez olarak kabul etmektedir. Günümüzde yapılan geniş çaplı arama ve araştırmalara rağmen, insanın ilk atasına ait olduğu söylenen fosiller henüz bulunamamıştır. En eski fosillerin ise ya bugünkü insana, ya da maymun veya orangutana benzediği görülmüştür. Hayatını, insanın ilk atalarını aramakla geçiren L.S.B. Leakey, bu konuda herkesi inandırabilecek bir fosil bulunmadığını belirtmektedir. Yani, maymunla ortak bir atadan türediğini, bugünkü ilmi verilere dayanarak söylemek mümkün değildir. *(Lise 1 **Biyoloji**, s. 76)*

Demokrasi bilinci (!)

Seçme ve seçilme hakkını kabul eden, monarşiyi reddeden çağdaş devlet, öğrencilerini Atatürk'ün tasfiye ettiği padişahlık sistemine körü körüne hayranlık uyandıracak ifadelerle yetiştiriyor:

- Kendilerinden çok kalabalık toplulukları kolayca idare altına alarak yönetmeleri, zaman içinde, Türkler'e bu görevin Tanrı tarafından verildiği inancını doğurmuştur. *(Lise 2 Tarih, s. 37)*
- İslamiyet öncesi Türk hükümdarları, başka bütün milletlerde karşımıza çıkan ezen, sömüren ve kendisinden korkulan diktatörlere asla benzemezlerdi. *(Lise 2 Tarih, s. 37)*

Dayak yiyen öğrenci mahkeme koridorunda...

- Osmanlı devlet teşkilâtı tek kelimeyle mükemmeldi. Herşey eldeki kanunlara göre ve adaletten sapmadan yapılırdı. *(Lise 2 Tarih, s. 194)*
- Devlet haline gelindikten sonra başa geçen hükümdar, iç karışıklıkları ve parçalanmayı önlemek için, tahta ortak olabilecek kardeşlerini ortadan kaldırmaya başladı. Belki bir iki kişi ortadan kaldırıldı ama, önceki bütün Türk devletlerinde görülen kaçınılmaz iç kavgalar ve daha fazla kan dökülmesi önlendi. Birlik ve beraberlik bozulmayarak devletin gücü korundu. *(Lise 2 Tarih, s. 195)*
- Bütün bu ilahi ifadelerden, insan varlığının biyolojik yanının su ve toprak karışımına dayandığını söyleyebiliriz. *(Lise 3 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, s. 18)*

Sınav hastalıkları

Sosyal bilgiler alanında çoğu geçersiz ve anlamsız hurafelerle *"donatılan"* öğrenciler, teknik konularda ezbere dayanan bir bilgi küpü haline ge-

Karneler alındı. Şimdi evdekilere ne söyleyecek?

tiriliyor, sonunda da Anadolu liseleri ve üniversite sınavlarını kazanmak amacıyla giriştikleri sınav psikozundan yenik çıkıyorlar.

Yabancı eğitimciler tarafından hafif alaylı bir şekilde *"Türk Mucizesi"* diye tanımlanan 90 dakikalık *"blok dersler"*'de ambale olan, dinlenmenin zevkini bir türlü tadamayan öğrenciler sonunda bir dizi sinir hastalığının da kurbanı oluyorlar.

Ruh ve Sinir Hastalıkları Mütehassısı Dr. Bekir Grebene, anormal koşulların çocuklar üzerinde yaptığı etkiyi şöyle özetliyor:

"Bu eğitim sistemi geleceğin ruh hastalarını yetiştiriyor. Dünyanın hiçbir yerinde ilk ve orta öğretimdeki çocuklar üzerinde bu denli yoğun doping uygulanmamaktadır."

Zayiat raporu

Korku ve dayağa dayalı bir disiplin anlayışı ile desteklenen, zamane mollalarının yazdığı ve okuttuğu hurafelerin ezber teknikleri ile belletildiği *"eğitimin"* aldığı sonuçlar ise üzerinde çok ciddi düşünülmesi gereken boyutlarda.

İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü verilerine dayanarak elde ettiğimiz verilere göre, ülkenin en gelişmiş ve en geniş olanaklarına sahip okullarının bulunduğu ilimizde her 100 ilkokul öğrencisinden 9'u başarısızlık gösterek sınıfta kalıyor.

Ortaokullardaki başarı oranı ise dehşet verici derecede düşük. 1986-87 öğretim yılında İstanbul ortaokullarındaki her 100 öğrenciden 30'u sınıfta kalmış durumda. Liselerdeki başarı oranı ise yarı yarıya neredeyse: Sadece yüzde 66.

Aynı dönemde meslek liselerindeki her dört öğrenciden biri sınıfta kalmış.

Genel ortalamaya en yakın başarı oranı ise özel okullarda: Yüzde 84...

Genel bir döküm, Türkiye'de eğitim faciasının durumunu ortaya çıkarıyor. İstanbul'daki ilk ve ortaöğretim kurumlarında *"eğitim"* gören toplam 1,119,589 öğrenciden tam 180,770'i 1986-1987 döneminde sınıfta kalmış! Kısaca bu okullardaki her 100 öğrenciden 16'sı başarısız.

Uzmanlar, bu kadar ağır baskılarla yürütülen bir eğitim sisteminde daha düşük bir zayiat oranının beklenemeyeceğini ileri sürüyorlar.

Ya başarı şansı

Cehennemi baskılarla, hurafelerle, sınav üstüne sınavla yürütülen eğitim sisteminden asgari yara alarak kurtulabilen ve üniversitelere adım atmaya hazırlanan gençlerin bu aşamada gösterebildikleri başarı da, sistem hakkında ayrı bir ölçü veriyor.

Lise mezunlarının yetişkinlik durumu ile ilgili çok taze bir örneğe, üniversiteye hazırlık kursları düzenleyen bir kurumun yaptığı araştırmanın sonuçlarına göz atalım:

Modern Eğitim Fen Dersanesi (MEF)'nin 4,794 öğrenci üzerinde yaptığı, *"Çalışma Alışkanlıkları Envanteri"*'nin sonuçları, geçtiğimiz gün-

lerde açıklandı. Her biri İstanbul'da okuyan ve üniversite namzeti olan bu gençlerin ankete verdikleri cevaplar, bir anlamda eğitim sistemimizin eksikliklerini de gözler önüne seriyordu.

Öğrencilerin tamamının, eğitimde kişi ve kaynaklardan yararlanma alanında gelişmeye ihtiyaçları olduğu yapılan ilk saptamaydı. Yine araştırmaya katılan tüm öğrencilerin, kitap ve deftere bağlı ezberci bir öğrenmeye yönlendirilmeleri sonucunda, araştıran, gözlem ve deney yapan, canlı kaynaklardan yararlanan, farklı öğrenme malzemelerini kullanabilen kişiler olarak yetiştirilmediği anlaşılmaktaydı.

Her 100 lise öğrencisinden 59'u ders dinlemeyi bilmiyordu. Derse katılamıyordu. Liselerdeki ders anlatma metodundan oldukça farklı olan ve öğretmenlerin neredeyse arkadaşça öğrenciyle diyalog kurmaya çalıştığı özel dersanelerde bile bu kadar fazla sayıda öğrencinin derse katılmaması, eğitim sistemimiz açısından oldukça düşündürücü.

Öğrencilerin üçte biri okurken ayrıntılara fazla takılıyor, seçici olamıyordu.

Her dört öğrenciden biri, düzenli ve programlı okuma alışkanlığından yoksundu. Öğrenci konuları biriktirip sonradan çalışıyor ve çalışmalarını sık sık yarım bırakıyordu.

Endişe ve kişisel problemler nedeniyle başarıları olumsuz etkilenen öğrenci oranı yüzde 23'tü. Öğrencinin bu olumsuz duygularıyla tek başına başa çıkamadığı da çıkan sonuçlar arasındaydı.

Bu yıl üniversiteye girecek bu öğrencilerin yüzde 21'i sınava hazırlanma konusunda teknik bilgiden yoksundu.

Öğrencilerin yüzde 20'si not tutamıyor, yüzde 6'sı ise hafıza bozukluğu gösteriyordu.

Anketin belki de en ilginç sonucu, son maddeydi. Tüm bu eksikliklere karşı öğrencilerin sadece yüzde 6'sı ders çalışma isteği göstermiyordu. Öğrenci ders çalışma, okuma isteğine sahip olmakla beraber, yıllarca yalnızca ezbere ve aktarmaya dayalı olarak gördüğü dersler sonucu, bir bilgi küpü olup çıkıyor, öğrendiklerini kişi ve kaynaklarla zenginleştirmeyi ise düşünmüyordu. ■

Eğitim Bakanı Güzel:

Dayağa hayır

Yeni Milli Eğitim Bakanı Hasan Celal Güzel, eğitim sistemi ve sorunları konusunda GÖKKUŞAĞI'nın sorularını cevapladı.

Sayın Bakan, çalışan kadınların en önemli sorunlarından biri kreşler ve anaokulları. Bu ve daha başka nedenlerle, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılmasını düşünüyor musunuz? Araç gereçten oyuncağa, eğitmen öğretmen sorununa kadar tüm konularda çalışmalarınız olacak mı?

Güzel — Okul öncesi eğitim daha önceki dönemlerde de, özellikle planlı ekonomi döneminde, ele alınmaya çalışılmıştır. Ama bu da öteki eğitim sorunları gibi önemli bir kaynağı gerektirir. Zorunlu bir öğretim olan ilköğretim sorununu çözümlemeden okul öncesi eğitime ağırlık vermek, şu aşamada mümkün değil. Yanlış anlaşılmasın, bu konuyu bir tarafa atıyoruz demek istemiyorum. Ama eğitimin bir öncelikler sorunu olduğunu belirtmek istiyorum. Okul öncesi eğitimi mutlaka ele alacağız. Çünkü gelişmiş ülkelerde öğrenim yaşı giderek küçülmektedir. Mesela Japonya'da bu, üç yaşa kadar inmiştir. Bu gelişmeler ışığında, okul öncesi eğitimi bütün ayrıntılarıyla düşünmek zorundayız, ama biraz daha zaman var.

Kalabalık sınıflar, hâlâ bir önemli sorun. Sonra *"kendi okulunu kendin yap"* kampanyası, bir yazıyla çok yararlı olabilir ama, öte yandan bu, tesadüfi bir dağılımı getirmiyor mu? Kimi yerde istenenden fazla, kimi yerde yetersiz olması açısından... Bir planlama yapılabilir mi?

Güzel — Buna *Devlet-Millet Elele* demek daha doğru olur. Bu, merkezden planlanan bir kampanya değildir. Hatta, giderek daha da adem-i merkeziyetçi hale getirmek istediğimiz bir kampanyadır. Zaten, okul yapmak isteyenleri merkezden yönlendirmek, gönüllü katkıyı disiplinli şekle getirmek mümkün değildir. Ama bildiğim kadarıyla bunu, belirli ölçülerde de olsa, mülki idare amirleri yapıyor. Türk eğitimi çorak bir toprak gibi, ne verseniz içiyor. Sanmayın ki şuraya veya buraya üç tane okul yapıldı diye, ihtiyaç karşılanmış oluyor. Üç tane daha yapılsa onu da yutuyor. O sebeple biz, kalabalık sınıfları azaltmak, daha iyi öğrenim verebilmek için —tesadüfi dağılım bile getirse— daha çok katkı olsun diyoruz.

Okulların çok büyük bölümünde rehberlik hizmetleri yok. Oysa Milli Eğitim Temel Kanunu'nda *"gençlerin ilgi alanlarının belirlenmesinde, yeteneklerinin geliştirilmesinde yardımcı olmak amacıyla rehberlik kurumundan yararlanılması"* hükmü yer alıyor, değil mi?

Güzel — Evet. Rehberlik hizmetinin olmayışı da bir gerçek. Biz bu konuya özellikle önem vereceğiz. Üstelik bunu yalnızca veli-öğretmen-öğrenci açısından değil, bütün gençliğin yetişmesi açısından çok önemli görüyoruz. Bu konuda gelişmiş ülkelerden oldukça geriyiz. Gençlerimize yol gösterecek, kabiliyetlerinin gelişmesinde onlara yardımcı olacak insanlar çok önemlidir ve hemen hemen yoktur. Hele de, psikolojik problemlerini dinleyecek insanlar bakımından gençlerimiz büyük sıkıntı içindedirler. Bazıları haklı, çok çeşitli nedenlerle, veliler çocuklarıyla yeterince ilgilene-

"Hedefimiz yirmibirinci yüzyıl nesli"

miyorlar. Bu sorunu çözümlemenin yolu, velilerin eğitimlerinin yanısıra, rehberlik hizmetini, bütün gençlerimizi dikkate alarak geliştirmektir. Yabancıların *adviser sistemi* dedikleri doğrultuda bir hizmet haline getirmektir.

Forma ve giyim anlayışı, çocuklarda ve gençlerde kişiliğin ezilmesine kadar uzanan bir sorun. Okullarda dayak hâlâ şikayet konusu. Öğrencilerin ruhsal bunalımlarına ve çözüm yollarına ilişkin bir çalışmanız olacak mı?

Güzel — Öğrencilerin formaları, belli kalıplar içinde giyinmeleri hep tartışılagelmiştir. Hatta formanın, adeta bilinçaltı şekilde formal, otoriter zihniyetli gençler yarattığını söyleyenler olmuştur. Formanın, vurgulamak istediğiniz yanını anlıyorum ve hakta veriyorum. Ama olaya bir başka yönden bakıldığında, o birçoklarının yakındığı kara önlüğün bizimki gibi bir ülkede, halkın büyük bir kesiminin yoksulluğunu örttüğünü de görürsünüz. Bu sözlerimi fakirlik edebiyatı yaptığım şeklinde değerlendirmemenizi rica edeceğim. Yalnızca kara önlüğün çeşitli nedenlerle benimsenmiş, yerleşmiş olduğunu anlatmak istiyorum. Benimsenmiştir. Çünkü ucuzdur, pratiktir, temizliği kolaydır. Bir kelimeyle ekonomiktir. Öğrencilerin ruhsal bunalımlarına ve çözüm yollarına ilişkin hususları az önce anlattığım rehberli hizmetleriyle ve düşüneceğimiz başka yollarla da bulmaya çalışacağız. Dayağa evet demek elbette mümkün değildir.

Sayın Bakan, henüz çok yeni olduğunuz için size soru sormak zor oluyor. Ama yine de, örneğin laboratuvarlar, araç-gereç sorusunu sormak gerekiyor. Kırılıp dökülmesin, ziyan olmasın diye laboratuvarlarını hâlâ kilitli tutan okullar olduğunu duyuyoruz. Ne yapacaksınız, bu sorunu nasıl çözümleyeceksiniz?

Güzel — Evet, henüz çok yeni olduğum için cevap vermek de zor oluyor. Çünkü hemen her konudaki çalışmalarımız daha araştırma, inceleme, değerlendirme aşamasında. Ama bu sorunuza çok kolay şekilde cevap verebilirim. Çünkü, hükümet programımızda üzerinde en çok durduğumuz konu, modern araç ve gereçlerin eğitim sistemimize girmesidir. Bir milyon bilgisayar projesi bunun en güzel delilidir. Modern araç gereç kullanımını, laboratuvarların kilitlerinin atılmasını mutlaka sağlayacağız. Ama burada işin bir yanını önemle vurgulamak istiyorum ve sizin de vurgulamanızı rica ediyorum. Bu anlattıklarım büyük ölçüde finansman işidir. Az parayla iyi eğitim olmaz. İyi eğitim isteniyorsa kaynak sağlanması şarttır.

Müfredat çalışmaları nasıl yapılacak? Çağdaşlaşma nasıl sağlanacak?

Güzel — Müfredat çalışmaları her dönemde yapılmıştır ve biz de yapacağız. Devamlı olan, durması mümkün olmayan çalışmalardır bunlar. Çünkü bilim ve teknoloji sabit değildir. Sorunuza şöyle cevap vereyim. Daha önce de söylediğim gibi, hedefimiz 21. yüzyılın neslini yetiştirmektir. Bu nesli bir daha tarif edeyim. "Milli, manevi, ahlaki ve geleneksel değerlerine bağlı, bunun yanı sıra modern bilim ve teknolojiyle donatılmış, otoriter zihniyetten uzak, hoşgörüye ve hür düşünceye açık bir nesil. Müfredat programımız bu anlayış doğrultusunda düzenlenecektir, çağdaş hale getirilecektir.

Öğretmenlerin eğitilmesi, eğitimin kalitesinin yükseltilmesi, ara eğitim kurumları konularında düşündükleriniz?

Güzel — Eğitimin kalitesini iki şekilde yükseltmeyi düşünüyoruz. Birincisi, mevcut öğretmenler için hizmet içi eğitimleri hızlandırmak ve arttırmak. İkincisi de, öğretmen yetiştiren kurumların yeniden gündeme getirilmesi. Ara eğitim kurumları için de aynı şeyleri düşünüyoruz. Konuyla ilgili çalışmalar yapılacak elbette.

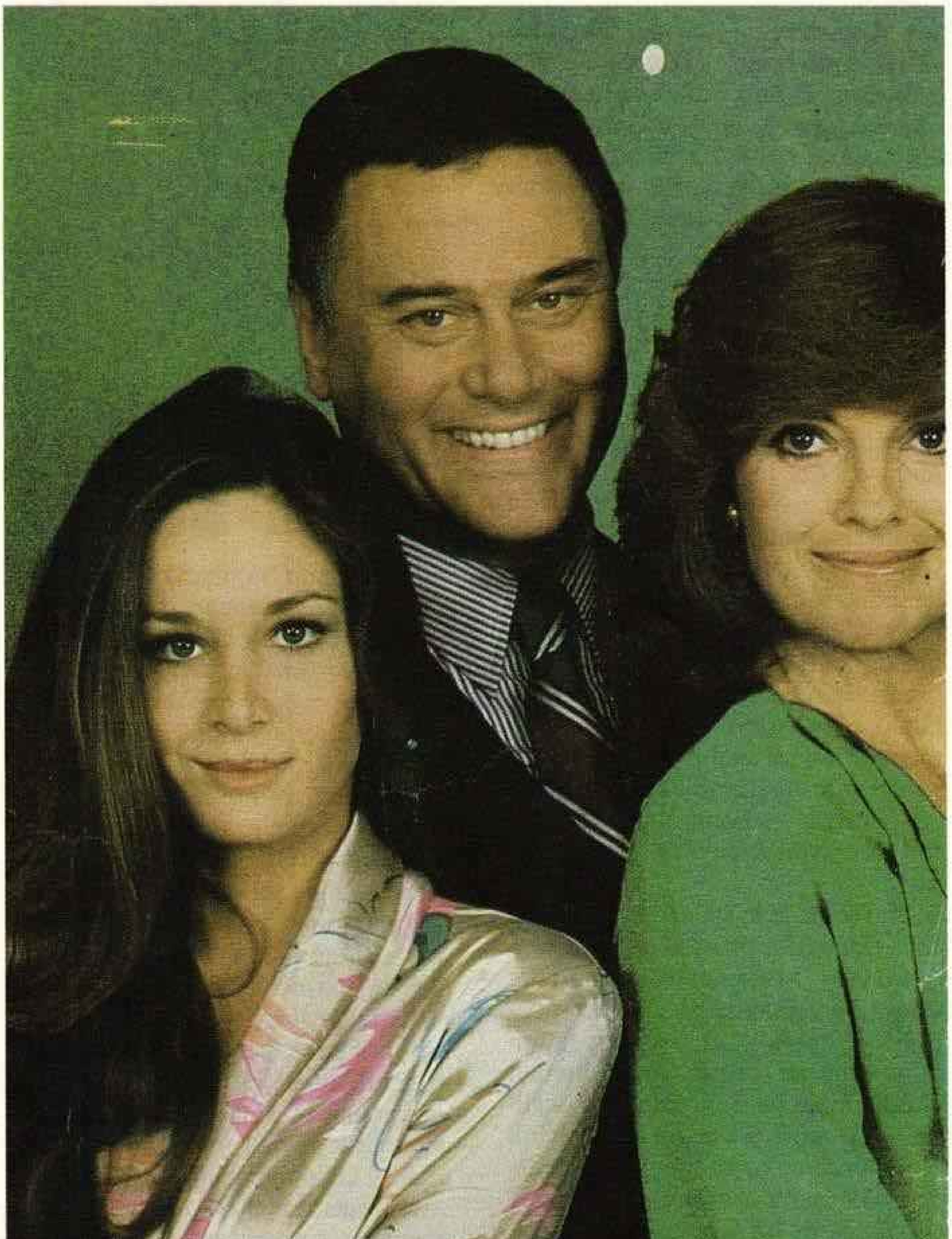

Peki ya öğretmenin yaşam düzeyi nasıl yükseltilecek? Öğretmenlerin özel kurumlara kaçışları nasıl önlenecek? Türk milli eğitimi artık, özel eğitim kurumlarının desteğinde yürüyor. Öğretmenlerin özel kurumlara geçişi sürerse milli eğitim için tehlike çanlarının çalması uzak değil.

Güzel — Öğretmenliği cazip bir meslek haline getirmek için, önce onları ekonomik bakımdan güçlendirmek zorunda olduğumuzu biliyoruz. Gerçi, öğretmenler çalışan memur sayısının neredeyse yarısını teşkil ettiği için, onlara vereceğimiz küçücük bir artış bile bütçeye oldukça büyük bir yük getiriyor, ama öğretmenlerimizi ekonomik açıdan mutlaka güçlendireceğiz. Öğretmeni, hakettiği hayat seviyesine getirmenin şart olduğuna inanıyoruz. Çalışmalarımız bu doğrultuda. Öğretmenlerin başta bu olmak üzere, bütün sorunlarına çözümler getirerek onları görevleri başında tutmaya çalışacağız. Türkiye'deki öğretmen açığının yanı sıra, dengesiz bir öğretmen dağılımı olduğunu da biliyoruz. Bu hususları da dikkate alarak çalışmalar yapacağız.

Sayın Bakan, son bir soru. Öğretmenlerin, özlük haklarını savunabilmeleri açısından, onların sendikalılaşma hakkını da düşünüyor musunuz?

Güzel — Biliyorsunuz, Anayasa'mızda bunu engelleyici hükümler vardır. Sorunuzu yalnızca öğretmenler açısından değil de, öğretmenlerin de içinde yer aldığı memurlar açısından düşünmek daha doğru olur. Öğretmenlerin de memur olduklarını unutmayalım. ■

Dörtköşe dünya

TV ekranı tek boyutlu bir toplumu dayatıyor

ALİ TAYGUN

Bundan yirmi yıl önce Anadolu'nun sıradan bir köyünde yaşayan bir kişinin bütün görsel bilgi haznesi yakın çevrede algılayabildiklerinden ibaretti. Fötr şapka, çatal, makyajlı bir kadın, hatta bir otomobil bile köylerde büyük ilgiyle izlenirdi.

Bugün aynı köylerin insanları Texas'lı bir petrol milyonerinin evini neredeyse kendi evleri kadar tanıyorlar.

Ömürleri boyunca belki birkaç kez, o da bir miting meydanında, yüz metre uzaktan gördükleri siyasi liderler, başbakan neredeyse her gün, üç beş karış ötelerinden onlara hitap ediyor, *"evlerine misafir"* geliyor.

Şu kısa zamanda TV, yalnız gündelik hayata girmekle kalmadı, aynı zamanda bilgi kaynağı olarak diğer bütün iletişim ortamlarını fersah fersah geçti.

Bilginin yazıyla aktarılması pahalı, zahmetli bir süreç. Genel okuryazarlığın maliyeti yüksek.

Radyo ile sözlü haberleşme hem çabuk gerçekleşiyor, hem ucuz. Tirajların 3 milyonda tıkandığı, yazılı kültür ile tarihsel bir kopukluğu olan Türkiye gibi bir ülkede radyo, 2. Dünya Savaşı'ndan beri en etkin iletişim yoluydu.

Derken TV geldi. Hem radyonun haber iletme kolaylığını, hem basının görsel üstünlüğünü bir arada sunan bu ortam kısa zamanda kültürümüze zaten egemen olan "şifahi'likle buluştu; Türkiye'nin bilgilenme yöntemini belirledi.

Söz, kavramları iletiyor. Ne kadar basitleştirilmiş olursa olsun sözlü iletişim, aktarılacak olayın kendini değil, bir soyutlamasını gerektiriyor. Yazar olayı görecek, kafasında değerlendirecek, ister istemez yorumlayacak, söze dökecek. Okur, kavrayabilmek için bunun tersini yapacak, sözü kendi deneyim haznesinde, bilgi dağarında işleyip yeniden somutlayacak.

Gözün bir uzantısı durumuna gelen kameradan doğrudan aktarılan haber ise bir soyutlayıcının katkısını gerektirmiyor. TV seyircisi olayı *'kendi seyrediyormuş gibi'* birinci elden algılıyor.

Ne ki, gözlerini kendi iradesi ile yönlendiren insan, TV karşısına geçtiğinde bu yetkisini rejisöre devretmiş oluyor. Sözlü iletişimin doğasında olan yorum, kendini belli etmeden görme faaliyetine katılıyor. Kendini çepeçevre saran bir dünyada alışık olduğu gibi, istediği nesneye dilediği süreyle bakmıyor seyirci, gösterilenle yetinmek zorunda. Başka bir deyişle TV ortamında *görmek* onun iradesine bağlı, ama *bakan* kendisi değil.

TV'nin bu özelliği sözlü iletişimdeki 'katılmayı' ortadan kaldırıyor, insanları *'seyircileştiriyor'*. Ne ki bu daha işin sadece başlangıcı.

TV, önceleri gerçeklik ile onun görüntüsü arasında bir ortamdan ibaretti. Bir maç naklini izleyenler gerçek bir müsabakanın TV yayınını seyrettiklerini biliyorlardı. Gördüklerini değerlendirmede gerçek dünya nihai hakemdi.

Öte yandan, bir de *'sanatsal gerçeklik'* vardı. Bu yeni bir kavram değil. Her zaman vardı. Ama *böyle* tanımlanırdı. Tiyatroda oyun seyreden izleyiciler karşılarındaki *'gerçekliğin'* bir yazarın kurgusu olduğundan kuşku duymazlardı. Hamlet sahnede babasını öldürür, sonra iki oyuncu kuliste şakalaşırlar. Herkes de bunun farkındadır. Kimse Hamlet gerçekliğini evine götürmez.

Özellikle *'gerçekçi diziler'* ile başlayan, ama sonuçları itibariyle toplumda geçerli düşünce sistematiğini dahi etkileyen bir süreç TV aracılığı ile gündelik hayata girdi: *'Taklit gerçeklik' (simulated reality)*! Aynı ortamdan hem haber *('hakikat')*, hem sanat *('taklit')* algılanabiliyor artık. Buna görme fiilinin dolaysızlığı, inandırıcılığı; ilerleyen teknik, süratle değişen görsel malzemenin değerlendirmeye vakit bırakmaması, seyirciyi *'sersemletmesi'* gibi bir sürü etken de katılınca *'taklit gerçeklik'* dünyasında sanatsal, yapay olan hakikatten; ve daha beteri, hakikat de taklidinden ayırdedilmez oldu.

Sanatsal gerçekliğin bir özelliği, bir bütün olması; kendi içinde tutarlılığı. Kendi hakikatiyle sınanması. Dış otoriteye gerek duyulmaması.

Taklit gerçeklik de böyle. Video imajının hakiki olup olmadığı zamanla önemini yitiriyor. Bir düğmeye basmakla açılan ve kapanan bir dünya var dışımızda. Ve o dünyada, gerçekliğini hiçbir zaman sınamaya gerek duymadığımız *"Haiti'deki Kanlı Seçimler"* ne kadar doğruysa, *'JR'*ı baldızının vurduğu' da o kadar doğru. Kovboy filmlerinde at pisliği görülmemesi ne kadar 'tabii'. TV dizileri hayattan daha gülünç, daha seksi, daha yoğun, daha renkli, daha şiddetli. *'Haber'* programları da öyle!

Tonton Özal: Basında sunulan sıcak imaj.

Reklam, bir tüketim maddesine *'ruh verilmesi'*. Bir şişe biraya bir kimlik kazandırılması. Seyircinin o birayla birlikte o kimliğe ortak olacağı inancının aktarılması, imaj yaratma!

TV ile birlikte *imaj* iletişimi de kavramın yerini alıyor.

TV reklamları gerçek taklidinin en mükemmel örnekleri. Büyük gayretler, akıl almaz bütçelerle öylesine *'yoğunlaştırılıyor'* ki bu reklamlar, arasına girdikleri haber programı hayal, bunlar hakikat gibi algılanıyorlar. Doğru olan reklam, göreli olan haber oluyor. Haberin gerçekliği reklamla sınanıyor. Bilinçte elbet böyle değil, ama bilinçaltında kalan imaj açısından böyle.

Ve sonuçta dizi filmlerin 'taklit gerçeği' ile reklamların *'yoğunluğu'*, *'imaj'* iletişimi gitgide haberleşmenin esas yöntemi haline geliyor.

Haber, demokraside siyasi kararın başlıca girdisi. Kitle iletişim ortamın-

Mahmut Tali Öngören:

"Siyasal olmayan olaylar"

Siyasal yanı hiç olmayan herhangi bir olay söyleyebilir misiniz? Bir güzellik yarışması... Bir ilaç fabrikasının açılması... Varlıklı bir vatandaşın yaptığı bağış... mı, siyasal yanı hiç olmayan olaylardan kimileri? Hayır, tüm bu olayları yeterince ve bilinçle değerlendirdiğinizde, hepsinin arkasında diğer toplumsal etkenlerle beraber siyasal nedenlerin de yattığını hemen görürsünüz. Siyasal nitelik taşımayan hiçbir olay yoktur.

Oysa, 31 Ocak 1968 akşamı yayına ilk kez başlayan TRT Televizyonu'nun *"Siyasal Olmayan Olaylar Bölümü"* adlı bir birime sahip olduğunu anımsıyorum. Daha ilk kuruluş günlerinin mesleksel zorluklarına karşın, demokratik yayın çabasının kaygılarıyla özellikle o günlerdeki siyasal iktidarın ve TRT üst yönetiminin bir bölümünün şimşeklerini çeken ilk TV yönetimini salt eğlence ve magazin izlenceleri yayımlamaya zorlamak için böyle bir bölümün kurulması sağlanmıştı. Kimler tarafından? Siyasal iktidarın siyasal baskıları sonucunda Türkiye'nin siyasal yapısını *"depolitize"* etmeyi önce TV yönetimini *"depolitize"* ederek sağlamayı belki de oldukça bilinçsizce amaçlayan ilk TRT Genel Müdürlüğü tarafından... *"Depolitize etmek"* de belli bir siyaseti içermiyor mu? Bu da siyasal yanı ağır basan bir uygulama değil mi? TRT Televizyonu'nun ilk yıllarında henüz bu *"depolitizasyon çabası"*'nın gerçek anlamı anlaşılamamıştı. Ama özerklik mücadelesinin kahramanları olarak o günlerde tarihe altın harflerle geçirilmek istenen TRT Genel Müdürlüğü ve yine aynı günlerin TRT Haber Merkezi yönetiminin çabalarıyla ilk TV yönetimi siyasal olayları yansıtmaktan alıkonmaya çalışılmıştı.

Derken, 12 Mart Türkiye'nin kapısını çaldı. TRT'de *"Siyasal olmayan olaylar"*'a karşı çıkanlar hafifce elendi. Geriye kalanların nasıl olsa *"yola gelebileceği"* düşünüldü. Bunlardan kimileri belki biraz da *"yola geldi"*. Ama olaylar bir türlü yola gelmiyordu. Çünkü her olayın arkasında bulunan siyasal oluşum TRT'den yansıdığı oranda toplum üzerinde etkili olmayı sürdürüyordu. Derken, 12 Eylül Türkiye'nin kapısını parçalayıp içeri daldı. Tüm kuruluşlar gibi TRT'den de yine çok sayıda görevli *"siyasal olmayan olayların"* bulunmayacağını savundukları için görevlerinin dışına itildiler.

Şimdi TRT haberleriyle ve haber izlenceleriyle tek yanlı bir siyasetin savunuculuğunu yapıyor. Bu siyasetin ANAP'tan yana olduğunu ileri sürenler var. Oysa TRT'nin günümüzdeki yayınlarının güttüğü siyaset salt bir siyasal partinin görüşünü savunduğu için suçlanamaz. TRT'nin özellikle televizyonda yaydığı siyasetin amacı, Türkiye'de yaşayanları gericiliğe, tutuculuğa ve dar kalıpların içine itmek gibi çok daha geniş kapsamlıdır. Üstelik TRT Televizyonu bu amacını salt haber ve haber izlencesi gibi doğrudan doğruya siyasetle ilgiliymiş gibi görünen yayınlarıyla da gerçekleştirmiyor. Yerli ve yabancı dizilerin seçimi ve işlenişi, çocuk ve gençlik ve spor yayınları, reklamlar, hatta son yıllarda peşpeşe izlettirilen güldürüler bile TRT'nin TV sayesinde ülkemizde gerçekleştirmeye çalıştığı siyasal düzen için kullanılıyor: Siyasetten uzak, vurdumduymaz, aylak, tepkisiz, düşüncesiz, bencil, çıkarcı, hakları için çarpışmayan ve boynu bükük insanların düzeni.

Bundan yirmi yıl önce ilk TV yönetimine TRT Genel Müdürlüğünün önerisi, TRT Haber Merkezi'nin desteği ve TRT Yönetim Kurulunun kararı ile zorla kabul ettirilmeye çalışılan *"Siyasal Olmayan Olaylar Bölümü"*, televizyonla Türkiye'ye giydirilmek istenen bir üniformanın ilk siyasal belirtisi olsa gerek...

dan alınan haber, sonuçta iktidarı belirliyor. Dolayısıyla, iktidara talip olan politikacı habere girmek zorunda. Bunu başarabilme siyasi rekabette tayin edici bir etmen.

Bu noktayı kavrayan politikacı, *imaj*'ını haberler aracılığı ile yaymayı mücadelesinin odağına getiriyor. TV gerçekliğinde önemli olan neyse ona yükleniyor.

Reklamlar haberleri biçimlemiş: Kısa, etkileyici, yoğun olmak gerek. Kavramları aktarmaya vakit. yok. İmaj sunulacak. 1983 seçimlerinden önceki bir açık oturumda Calp'ın elini masaya vurup "sattırmam!" deyişi —partisine kazandırdığı oylar bir yana— belki bugün Calp deyince akılda kalan tek imaj. Bu bilindiği için bugün artık politikada platformlar, meseleler değil aktarılmak istenen; vurucu semboller:

"Limon!"

"Çikita Muz!"

"Aysel!"

Bu arada basın alanında süren rekabet, az olan okuyucu pastasından daha büyük pay kapya mücadelesi basın haberciliğini de değiştirdi. Basını TV türü haberciliğe itti. Görsel malzeme, yazılı malzemeyi zorlamaya başladı. Neredeyse tamamıyla görsel malzeme-özet habere dayanan yeni gazeteler klasik gazeteleri tirajda aştı. Artık basında da reklamlar gibi komprime, polisiye diziler gibi hızlı, karşılıklı habercilik egemen. Bu politik haber iletişimine müsabaka nakli heyecanı katıyor, gazeteyi sattırıyor.

"Bugünün manşetlik haberi yarının dipnotu" ilkesiyle hareket eden basın 'ilgi çekici', taze, heyecanlı haber peşinde. Haberin uzun süre gündemde kalması, dolayısıyla ardındaki meselenin kamuoyunu uzun süre düşündürmesi, meselenin derinliğine inilmesi değil önemli olan!

Bunun için rakip olmayan yerde rakip yaratılıyor, rakibin çok olduğu yerde bunlar ikiye, en fazla üçe indiriliyor, politikacıların tek boyutlu ve basitleştirilmiş imajları yayılıyor.

Başarılı olmak isteyen politikacı da köklü soruna değil, *'manşetlik'* olaya sahip çıkıyor. Söylediği sözün anlamından çok akılda kalıcılığını, slogan değerini, *'başlık'*a nasıl oturacağını düşünüyor.

Bu gelişmelere en tipik örnek, bir zamanlar politik mücadelenin odağını

teşkil eden yerel seçim mitingleri. Bu toplantılar artık o yöre insanının oyunu kazanmak için, hatta yerel parti örgütüne moral vermek için bile değil. Esas amaç TV ve basında çıkacak görüntüler.

Bu nedenle toplantıların düzenlenmesinde toplantıya katılanların lideri görmesi değil, kitlenin kameralarda büyük ve etkiliyeci görünmesi esas oluyor. Toplantı yeri katılımı yüksek göstermek üzere seçiliyor. Çevre, bez afişler, pankartlar bu göz önüne alınarak düzenleniyor.

Bunların yanı sıra politik katılım sürecine özellikle TV'nin getirdiği en büyük değişiklik: Sözcü/liderin azmanlaşan kudreti! Lider bir parti içinde çeşitli eğilimleri toparlayan kişi olarak algılanmıyor artık. Ürünün kimliğini belirleyen bir sunucu, lider. Özal'ın kalemini tutuşu ANAP'ın *'fenni'*liğini, sakin, oturaklı konuşuşu *'uzlaştırıcı'*lığı ifade ediyor. Eşinin purosu çağdaşlığını, kızının *'yaramazlıkları'* senin benim gibi olduğunu vurguluyor. ANAP gibi son derece karmaşık bir ilişkiler bütünü, Özal'ın şahsında somutlanıyor, basitleşiyor, anlaşılabilir oluyor.

Bu arada partinin ara kademeleri önemlerini yitiriyorlar, doğrudan lidere bağlı kurmay etkinleşiyor.

Gündemdeki başkanlık sistemi tartışmaları bir bakıma boşuna. Devlet tekelindeki TV, bu sistemi biz farkına varmadan uyguluyor. Bunun hukuki mahiyeti tartışıla dursun, kamuoyu Özal'ı, Başkan olarak algılamaya başladı bile!

TV'nin siyasi yapılanmamızı etkileme sürecinin daha başındayız. Ancak yazılı basının zayıflığı da göz önüne alındığında, hükümetin elindeki TRT tekeli bizi tek boyutlu bir topluma çok çabuk dönüştürecek gibi.

Bu dev bilgilenme tekelinden bir kurtuluş umudu var mı?

Kimileri özel televizyonun en azından bir bakış farklılığı getireceğini söylüyorlar. Kimileri buna karşı, özel istasyonların *—diğer mahzurlarının yanısıra—* daha baskıcı bir sansüre tabi tutulacağını, buna bel bağlamamak gerektiğini savunuyorlar. Her iki tarafın da haklı olduğu yanlar var.

Bir soru takılıyor akla: Bugün Türkiye'de basın devletleştirilecek dense tepkiler ne olurdu? ■

Taklit gerçekliğin doruğu: Reagan, aktör/sözcü başkan.

Dr. Haluk Şahin: İktidar kişiselleşiyor

Dr. Haluk Şahin iletişim konusunda ülkemizin sayılı uzmanlarından biri. Meslek yaşamını gazeteci olarak sürdürüyor. TV'nin siyasal ve toplumsal yapımız üzerindeki etkilerini belirlemek için görüşlerini aldık.

Televizyonun siyasal yaşamımızın önemli bir parçası haline gelmesi ne gibi sonuçlar doğuruyor?

Şahin — Televizyonun siyasal sürecin çok önemli bir parçası haline gelmesi bir yandan yeni bir takım öğeleri karşımıza çıkarırken bir yandan da eski bir takım öğelerin nitelik değiştirmesi sonucunu doğuruyor. İkinci öbekten bir kaç örnek vereyim:

Bizim seçmenimiz için lider ve hitabet yeteneği öteden beri çok önemlidir. Televizyonun sürece katılmasıyla her ikisinin de önemi daha da artıyor. Çünkü seçmen artık lideri sık sık görüp dinleyebiliyor. Eskiden böyle değildi. İnönü'yü, Menderes'i, Bayar'ı, Demirel'i seçim kampanyasında

görenler küçük bir azınlıktan öteye geçmezdi. Şimdi ülke halkının onda dokuzu onları yüzleriyle, sesleriyle, jestleriyle tanıyor. Televizyon nedeniyle, lider artık tüm halkın karşısında görücüye çıkıyor. Eskiden olduğu gibi sadece meydana doluşmuş ve zaten kendisini beğenen partililerin karşısına değil. Bir köşede minderine kurulmuş örgü ören Hatice teyzeye de beğendirmek zorunda kendisini... İki durum arasında önemli farklar var...

Bu durumun diğer siyasal kurum ve süreçler üzerindeki etkisi ne?

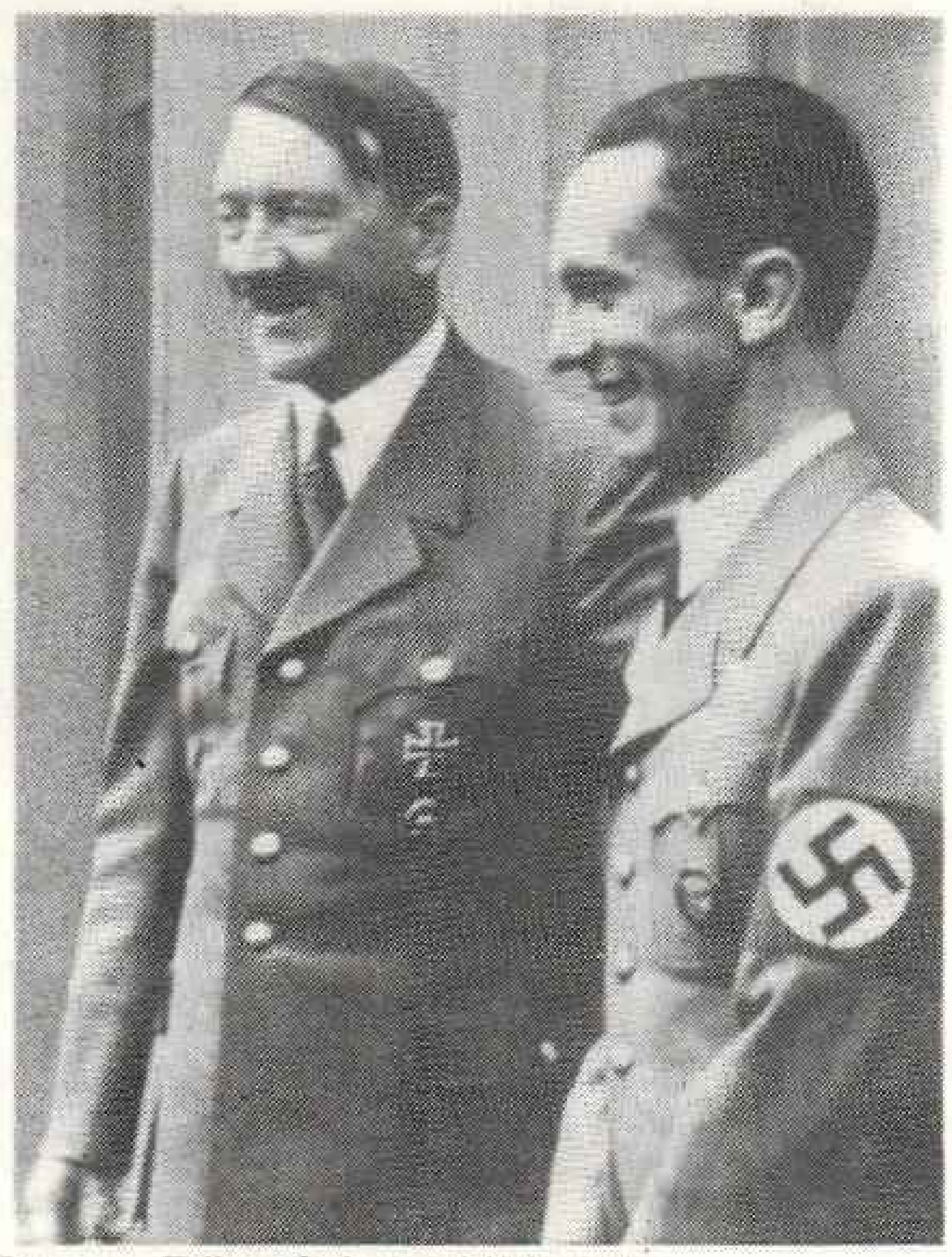
Şahin — Bir kez, liderlerin aradaki kademeleri atlayarak doğrudan doğruya kitlelerle ilişki kurduğu izlenimi yaratılıyor. Lider halka gidiyor sözümona. Memleketin yönetimini onlarla paylaşıyor sanki... Eski kentdevletlerin doğrudan demokrasisine geri dönüş gibi bir şey... Tabii, yanıltıcı bir izlenim, bir sanrı bu. Çünkü aslında lider televizyonla paylaşmıyor, yönlendiriyor. İletişimde bulunmuyor, tek yanlı olarak iletiyor. Doğru dürüst bir ard-besleme ya da *'feedback'* yok... Bu direkt temas olanağı, lideri güçlendirirken ara kademeleri zayıflatan bir olgu. Öyle ya, lider istediği an kitlelerle gidebildikten sonra ara kademelere ne ihtiyaç var? Siyasal partilere, derneklere, basına ne gerek var? Lider bu durumda partisinden özerkleşiyor, bağımsızlaşıyor... İktidar kişiselleşiyor bir bakıma... Bu durumun bir biçimini biz Türkiye'de, Özal fenomeninde yaşıyoruz. Bu fenomenin tek nedeni televizyon değil ama o da bir etmen.

İktidarın kişileşmesi liderin gücünü arttırıyor. Bunun tehlikesi yok mu?

Şahin — Liderlerin güçlenmesi madalyonun sadece bir yüzü. Bunun bir de öteki yüzü var. Kitlelerin liderden bir kez sıtkı sıyrılmaya görsün, ona inançlarını bir kez kaybetmeye görsünler, ağzıyla kuş tutsa nafile! En büyük etkileme aracı olan TV devamlı geri tepmeye başlıyor. Nixon bunu Watergate'de, Reagan ise İrangate'de yaşadı... Sanırım Özal da aynı tehlikeyle karşı karşıyadır... Bu durumda TV'de fazla görünmek kâr değil, zarara dönüşebiliyor.

Televizyon hitabet kavramını da değiştirmedi mi?

Şahin — Televizyonun gerektirdiği hitabet becerileri ile meydan hatipliği çok farklı şeyler. Meydan hatibi yüksek sesle, abartılmış jestlerle, kesin cümlelerle kalabalıkları coşturarak başarılı oluyor. Televizyon ekranı ise tüm abartmaları bir büyüteç gibi daha da göze çarpar hale getirdiğinden farklı bir yaklaşımı zorunlu kılıyor. Rahat, yumuşak, kendine güvenli, doğal bir üslup. Özal bunu 1983 seçimlerinde rakiplerinden daha iyi becerdi. Ama ben onun televizyon için biçilmiş kaftan olduğu kanısında değilim. O zaman mevcutların en başarılısıydı belki... Ama önümüzdeki yıllarda bu değişecek. Televizyonu daha iyi kullanan liderler çıkacak.

Savaş Rüzgârları: Hitler ile propaganda bakanı Goebbels.

Özal diğer propaganda olanaklarını iyi kullanmıyor mu?

Şahin — Radyo bir iletişim aracı olarak tam meydan hatiplerine göreydi. Hitler meydanlarda ve radyoda başarılıymış. TV olsaydı mahalle muhtarı bile seçilemezdi, çünkü komik olurdu deniyor... Televizyonda oldukça başarılı olan Özal meydanlarda zayıf kalıyor. Bu yüzden meydan toplantılarında ANAP'lılar işin *'show'* kısmına büyük önem veriyorlar. Baş aktörün eksikliğini renk, dekor ve müzikle örtmeye çalışıyorlar. Teknolojiye ağırlık veriyorlar.

Televizyon yurttaşın siyasete ilgisini arttırmakla olumlu bir işler görmüyor mu?

Şahin — Televizyonun siyasal etkilerinin en önemlilerinden birisi de yurttaşta sanrısal bir katılım duygusu yaratması... Parti liderleri arasında yapılan bir açık oturumu izleyen yurttaş o toplantıya bizzat katılmış, hatta soru sormuş gibi hissediyor kendisini... Haberleri izleyen, kendisini dünyadan haberdar sanıyor... Bu durumda televizyon izlemek gerçek siyasal katılım eylemlerinin yerine ikame edilen bir davranış türüne dönüşebiliyor. Batı toplumlarının bir çoğunda siyasetin televizyonda odaklaşması netleştikçe, diğer siyasal etkinliklerin zayıfladığını görüyoruz. Parti örgütleri, sendikalar, siyasal dernek ve kulüpler aktif üyeler bulmakta zorluklarla karşılaşıyorlar. İnsanların televizyon seyretmekten siyasal etkinliğe zamanları yok, bir; televizyon seyredince siyasete katılmış gibi hissediyorlar, iki...

Bizde de aynı etki görüldü mü?

Şahin — Bizde siyasete gündelik yaşamın bir parçası olarak aktif olarak katılma geleneği zaten zayıf. Doğru, yüz küsur yıllık demokrasi mücadelesinden sonra halkımız oy verme biçimindeki katılımı benimsedi, bundan vazgeçmek istemiyor... Ama iki seçim arasında ne yapıyor? Siyaset hayatına hangi noktalardan karışıyor?

İki seçim arasında tabanda siyasal çalışmalar hemen hemen tamamen duruyor. Parti üyelerinin aidat ödemeleri bile sağlanamıyor... Bunlar bizde hiçbir zaman olmadı. Şimdi de yok. Suçlu televizyon değil, ama bundan sonrasında televizyon, tıpkı Batı toplumlarında olduğu gibi bir faktör olacak.

Televizyon siyasette propaganda aracı olarak önem kazanınca siyaset reklamcılarının eline düştü diyenler var. Haklılar mı?

Şahin — Televizyonun siyasal süreç içinde önemli bir yer kazanması yeni bir uzman ya da danışman takımının da ön plana fırlaması sonucunu doğuruyor. İletişimciler, basın danışmanları, imge yaratıcıları, kamuoyu araştırmacıları... Bu iş ABD'de neredeyse bir endüstriye dönüşmüş durumda. Aday önce bir kamuoyu şirketine halihazır imajıyla ilgili bir araştırma yaptırıyor. Sonra bu eldeki imge inceden inceye incelenip değerlendiriliyor, eksikler saptanıyor... Diyelim aday bir eylem adamı olarak göze çarpmış ama *'aile babası'* tarafı za-

yıf... Hemen hazırlanan propaganda malzemesinde işin bu yanına ağırlık verilmeye başlanıyor... Adamın karısı ve çocuklarıyla birlikte mesut aile babası olarak filmleri, resimleri çekiliyor. Aday bir bakıma yeniden yaratılıyor, ya da paketleniyor satılan bir mal gibi.

Neyse ki bizde iş henüz bu kerteye varmış değil... Ama bizde de 1983 seçimlerinden beri bu işten anlayanlara, örneğin reklam şirketlerine başvuruluyor. Bunlar daha çok prodüksiyon uzmanı olarak görev yapmakla birlikte bazen kampanyanın içeriğine de karışabiliyorlar.

Bu yeni kesimin siyasal bir tercihi yok mu?

Şahin — Bu uzmanların ilginç ve siyasal açıdan kaygı verici bir özellikleri kendilerinin siyaset dışı olmaları... Bu seçimde sosyal demokrat parti ya da adaylar için çalışırken gelecek seçimde kapitalist aday ya da partiler için çalışabiliyorlar. Böylece siyaset bir anlamda içeriğinden soyutlanıp salt bir tekniğe dönüşebiliyor.

Son seçimlerde bu kesimden bir çok kişi SHP için aktif olarak çalıştı ama...

Şahin — 1987 genel seçim kampanyasının büyük sürprizlerinden birisi SHP'nin televizyonu büyük başarıyla kullanması oldu. Hem parti lideri Erdal İnönü bir televizyon hatibi olarak büyük gelişme göstermişti, hem de SHP'nin propaganda programlarının görüntülü bölümü başarılıydı. Evet, bu sürpriz oldu, çünkü sadece Türkiye'de değil, dünyanın bir çok yerinde garip bir çelişkiyle karşıkarşıyayız. Bilinç endüstrisi sektöründe çalışanların, iletişimcilerin, basın yayın uzmanlarını çoğu solda, ama sağ, iletişim araçlarını daha iyi kullanıyor... Niçin acaba? Bu sadece sağdakilerin parasının daha fazla olmasıyla, onların prodüksiyon masrafları için kesenin ağzını açmalarıyla açıklanamaz. Psikolojik diyebileceğimiz başka nedenler olmalı...

Ne gibi?

Şahin — Televizyon, reklam, halkla ilişkiler gibi iletişim dallarında çalışan ve kendilerini solda gören yeni entellejensiya katmanları, günlük işlerinde kullandıkları araçları ve becerileri siyasetlerine karıştırmak istemiyorlar adeta. Adeta işleriyle ideolojileri arasında bir çelişki görüyorlar, sanki yaptıkları işten dolayı mahçuplar... Belki anlaşılması mümkün bir mahcubiyet bu ama, modası geçmiş, romantikçe bir duygu. Ayrıca sol partilerde de bu araçların ve tekniklerin kullanımı açısından bir tereddüt görüyoruz. Sanki bu araç ve tekniklerin kendilerinde yoz bir yan var, sanki bunları kullanırlarsa ötekilere ayak uydurmuş olacaklar. Oysa bunlar kimsenin tekelinde değiller, bunlar çağımızın araçları ve üstelik onları gündelik işlerinde başarıyla kullananların çoğu kendilerini solda sayıyorlar. Türkiye'de reklam sektörünün en yaratıcı isimlerine bakınız, televizyonun yaratıcı kesimini tarayınız! Ufak tefek araştırmaların gösterdiğine göre Babıali'nin büyük çoğunluğu son seçimde SHP'ye oy verdi... Daha da ilginci, *İcráatın İçinden* dahil, Özal'ın başarılı sayılan televizyon programlarını yapanların bir çoğu *"eski"* solcu, belki de hâlâ yaptığı işin açıklamasını yaparken sol terimler ve açıklamalar kullanıyor. Her ne hal ise, gerçek şu: en iyi meyvelerini duvarın sağ tarafına düşürüyorlar... Son seçim kampanyası bu açıdan önemli bir dönüşüm oldu. Soldaki parti televizyonu sağdaki partiden daha iyi kullandı.

Ama gene de seçimde fazla başarı gösteremedi.

Şahin — SHP televizyonu iyi kullanmasının yararını gördü kuşkusuz. Örneğin limon sloganı tuttu. Ama oy verme kararını değiştirme düzeyinde ne kadar kazançlı çıktı. Bunu kestirebilmek zor... Kitle iletişim sosyal bilim dalının en önemli bulgularından birisi, bu araçların uzun dönemli ideolojik hedefler açısından çok başarılı oldukları, ideolojilerin yeniden üretilmesinde fevkalade işlevsel oldukları, ama kısa vadede insanların fikirlerini değiştirmekte sanıldığı kadar etkili olmadıkları... Kararsızlar hariç, insanların parti tercihleri öyle bir kaç televizyon spotu seyretmekle değişmiyor. Kararını vermiş olanlar, çeşitli psikolojik savunma mekanizmalarıyla kendilerini aksi yöndeki mesajlardan koruyorlar. Zihinsel sistemlerin yıkılması kolay olmuyor. Uzun süreli darbeler gerekiyor. Ve tabii yakın çevrenin, örneğin arkadaş grubunun, ailenin, iş çevresinin onayı ya da desteği de aranıyor. Kendi başına karar verip siyasal yön belirleme olayı fazla rastlanan şeylerden değil... Tabii işin nesnel tabanını, kişinin toplumdaki ekonomik ve toplumsal ilişkiler ağı içindeki yerini de unutmamak gerekli. ■

Calp: Bir yumruk bin söze bedel.

Dr. Ersan İlal:
Pandanın yeri

Dr. Ersan İlal TV'nin geleneksel yapımızla üretici kültürler arasındaki bağlantılar konusunda ilginç görüşler ileri sürenlerden biri. Sorularımızı cevaplarken üretici kültürlerle tüketici kültürler arasındaki bağlantıları vurgulamaya özen gösterdi.

Türkiye'de televizyon eğitim sürecini ve kültürel içeriği nasıl etkiliyor?

İlal — Genelde kültürleri ben ikiye ayırırım. Üretici kültürler ve tüketici kültürler diye. Tüketici kültürler içeriksel olarak büyük ölçüde üretici kültürlere bağımlıdırlar. Dünyadaki belirli ekonomik ve teknolojik koşullara sahip kültürler ancak üretici kültürler olabilirler. Sinema filmi, televizyon programı gibi eğitim ürünlerini üretebilirler.

Tüketici kültür, üretemiyor, dışardan algılıyor ve bu algıladığı yapıyı da dışa bağımlı oluşturuyor.

Bunun en bilinen örneği *Dallas*. Dizinin kültürel ideolojik yapısı o toplumun, o üretici kültürün sosyo-ekonomik koşullarının ürünü. Bireysel iletiler, liberal iletiler içerir. Tüketici kültürler bu ekonomik yapıya ve teknolojik güce sahip olmadıkları için içerikleri üretici kültürlerden alırlar. Bizim 30 yıllık sürecimizde de bu olmuştur. Bu bakıma Türkiye çok açık bir örnek. TV yapısında hem tekel var, hem de devletin elinde.

Böyle bir yapı ortaya nasıl bir görüntü çıkarıyor?

İlal — Salt TV açısından bence en gülünç örneği; haberlerin veriliş biçimi ve sıralanışı. Amerikan sisteminde özellikle Cuma günleri haberler neşelendirici bir haberle biter. Bizim klasik yapımız özellikle son yıllarda değişti. Felaketlerle başlıyor, sonra protokol ve neşeli olsun diye dünyanın bir yerindeki hayvanat bahçesinin pandaları veriliyor. Arkasından da ölenlere geçiliyor. Ölüm haberlerinin verilmesi eski bizim kültürümüzün kalıntısı. O zaman pandanın verilmesinin hiç bir işlevi yok. Ama giriyor çünkü dışarıdan geliyor.

Peki bizde Özal'ın TV medyasını en iyi kullanan politikacı olduğu söylenebilir mi?

İlal — Kesinlikle yanlış. Çünkü Özal, geldiği kültürün ögelerine baktığınızda çok kötü TV imajı olan bir adam. Yakışıklı değil, oturup kalkmasını bilmiyor. Burjuva kültürünün göstergelerinin hepsi sıfır. Ama Özal'ın TV'yi kullanmadaki başarısı devletin TV'yi elinde tutmasından ileri geliyor.

'Türkler bu tip adamı seviyor' yorumu bir başka uç yorum. Çünkü aslında özel sektörün kontrolünde bir TV olsa uygun tip Özal olmazdı. Düşünün, bir tarafta Dallas serisi, öbür tarafta Amerikan filmlerini göreceksiniz. Bu arada siyasetçi de buna benzer biçimde aradan sivrilip çıkacak. TV'yi kendisi kontrol ettiği için o oluyor. Başkası kontrol etse başkası olurdu. Tesadüfen yakışıklı da olabilirdi.

Daha yakışıklı bir adamın bir takım avantajları olması gerekmez mi?

İlal — Tabii, gündeme gelecek günümüzde. Yine bağımlı yapılar sonucunda gelecek TV seçimleri.

Yani Türk'ün TV'de göreceği adama oy vermesi gereği bence yanlış. Tekelleşme arttıkça kişiselleşme eğilimi de artıyor. Onun için Thatcher, Gorbaçev gereksinimi doğuyor. Düğmeye basacak adam, kırmızı telefonu cevaplayacak adam gereksinimi ortaya çıkıyor. Bence Türkiye'nin şu aşamadaki toplumsal yapısı, bu ölçüde bir siyasal tekelleşme ölçüsünde kişiselleşme gerektirmiyor.

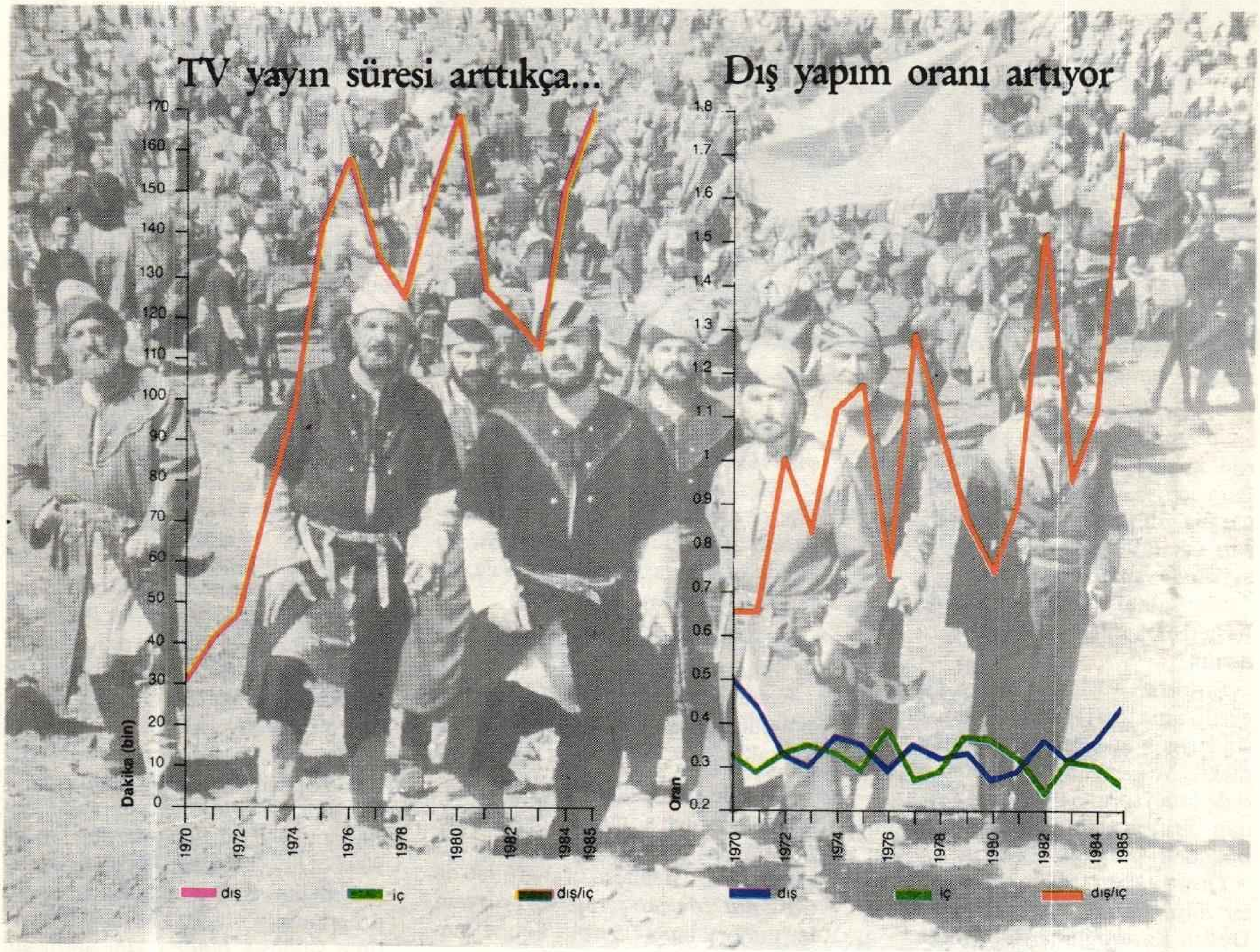
TV bunu yapacak iktidara sahip mi Türkiye'de?

İlal — Burada devletin elinde olduğu için ve o devlet şu anda elinde bazı gereken kişileri tuttuğu için bu güce sahip TV. ABD'de toplumun yapısını yansıttığı için gerçekten güçlü. Yani CBS'in elinde tuttuğu güçle Reagan'ı oluşturan siyasal güç birbirine koşut güçler. Aynı kaynaktan gelme. Bizde devlet yapısını elinde tutan güçle kültürel yapıyı elinde tutan odaklar aslında aynı değil.

Özel TV bizde lehtemi yoksa aleyhte mi olur?

İlal — Bu konuyu özel TV, kamu TV diye almıyorum. Burada eğer iletişim açısından bakıyorsak yığınsal eğitim sürecinin özelliği söz konusu. Özgürlük açısından bakıyorsak, bir özerk kurum olmalıdır. Temelde, ya Avrupa'daki gibi iletişim kamu hizmeti vardır, ya da iletişim kâra yönelik bir sanayiidir.

Eğer kâra yönelik bir sanayiidir diye bakarsanız; işte bunun sonuçları da ülkelere reklama dayalı, kâra dayalı bir yapı olarak gelir. Kamu hizmeti diye bakarsanız; iletişim hizmetinin en iyi biçimde gerçekleştirilmesine gelir olay. Bence önemli olan bu ayrım. ■

Yayın süresi arttıkça dışyapım oranı yükseliyor. Soldaki grafikte TRT-TV'nin yıllar içinde ortalama günlük yayın süresi var. Sağdaki grafikte ise dış ve iç yapımların yayın süresine oranlarını, üstte de dış yapımların iç yapımlara oranını görüyorsunuz. (Kaynak: Dr. Özden Çankaya, Doktora Tezi)

Osmancık'ın son savaşı

Yerli yapımlar TV'de yabancı dizilerin egemenliğini bir türlü kıramadılar

Sene 1979. Ankara, TRT Danışma Kurulu'nda Halkevleri Genel Merkezi temsilcisi Anıl Çeçen TV yayın politikasını eleştiriyor:

"Eğer Türk Televizyonu 10 yıl içinde kendi programını yüzde 50 düzeyinde yaratamıyorsa, bugünkü televizyona Türk Televizyonu diyemeyiz. Yerli yapım oranı bir yıl içinde yüzde 23.3'den yüzde 24'e ulaşmıştır. Televizyon yabancı dizilerin esiridir. Bir eğlence dizisi biter, diğeri alınır. *'Aşk Gemisi'* biter, *'Korsan Gemisi'* alınır."

Ertesi yıl benzer görüşleri bir başkası dile getiriyor:

'Aşk Gemisi'... Hafif zekanın, Amerikan hazırlopçuluğunun enteresan bir örneği. Ot gibi yaşayanların dünyası... Dizi film *'Dallas'*... Gördüğümüz kadarıyla kokuşmuş bir kapitalist ailenin hayat tarzı. İçki, sefahat, kumar, her türlü değer yargılarını kemiren bir film... Gerçekçi olacağız diye, hayatı anlatacağız diye, televizyon kamerası kimsenin yatak odasına girmez. Amerika başka bir cemiyettir.

Ateşten Günler: 1 milyar 600 milyon **(süvariler devletten).**

Suyu viskidir, eğlencesi kumardır, tarihi kızılderili savaşlarıyla doludur. Para için bazı değerleri; ahlâk gibi, namus gibi, aile kutsiyeti gibi... pazara çıkarabilir, ekrana sürebilir. Bizi alakadar etmez bu!"

Söz sahibi, Demirel hükümetinin İçişleri Bakanlığı temsilcisi Rıza Akdemir.

Birbirine böylesine ters yönlerden gelen, ama içeriği de böylesine birbirine uygun bu eleştiriler yıllardır sürmekte. Ve Genel Müdürlerden hiç biri de ortak soruna taraflardan en azından birini tatmin edecek bir çözüm bulamadı günümüze kadar.

Örneğin, dış kaynaklı yapımların en *düşük* olduğu yıllardan birinde Doğan Kasaroğlu şöyle diyordu:

"Bu yabancı diziler, ister istemez yapıldığı ülkelerin kültürlerini taşıyor. Bütün dünyadaki TV istasyonları birbirlerinden bu filmleri alıp göstermek durumunda kalıyorlar. Bu filmleri göstermek suretiyle illâ bunların kültürlerinin Türk toplumu üzerine yığılması... diye bir şeyi düşünmek mümkün değil. Fakat ne var ki, gönül istiyor ki, TRT kendi yapımlarını daha arttırabilsin..."

Ne yazık ki *"gönlün istediği"* bir türlü gerçekleşemedi. Tam tersine; televizyon yayın süresi arttıkça yabancı kaynaklı yapımlar oranı da arttı, 1985'de yüzde 45'i buldu.

Sağcısı, solcusu; hükümeti, muhalefeti, herkesin karşısında olduğu bu yapımların TRT programlarındaki süresi, sunduğumuz grafiklerde açıkça görüldüğü gibi her yıl artıyor. Nasıl oluyor bu? Madem bunların aleyhine benzeri ender görülen bir *konsensus* oluşmuş, kim destekliyor bunların alımını? Neden yayınlanıyorlar?

Televizyon yayınlarına talep yüksek. Her yıl bir öncekinden çok yayın yapılıyor. İkinci kanalın da devreye girmesiyle bu yıl bu süre katlanarak arttı. TV-1'in normal yayını günde ortalama 14 saat. TV-2 ile beraber 20 saate yaklaşıyor.

Bu süreler neyle doldurulacak? Nasıl doldurulacak?

Konuyu araştıran GÖKKUŞAĞI ekibinin karşısına ilkin maliyet meselesi çıktı.

ABD'de 30 dakikalık bir dizi programın yapımcıya maliyeti bugün yarım milyon doların altına inmiyor. Yukarıdaki tartışmaların geçtiği 1980'de *Çarli'nin Melekleri* dizisi, program başına ortalama 750 bin dolara maloluyordu *(900 milyon TL).*

ABD'deki TV şebekeleri, o zaman olduğu gibi bugün de bu yüksek maliyeti reklamlarla karşılıyor, üstüne üstlük kâra geçiyorlar. Bir örnek verirsek:

21 Kasım 1980 akşamı Amerika'da toplam nüfusun yaklaşık dörtte üçü, *83 milyon kişi* televizyonlarını açmış JR'ı kimin öldürdüğünü seyrediyorlardı. Bu bir rekordu.

Maliyeti *Çarli'nin Melekleri*'nden çok fazla olmayan bu programın reklam boşlukları, 30 saniyesi 250 bin dolardan satıldı *(saniyesi yaklaşık 10 milyon lira)*! Toplam 6 dakikalık sürede şebeke 3 milyon dolar hasılat yaptı. Tahminen *2 milyar liranın üstünde* kazanç sağladı. Artık bundan sonra yapacağı dışsatım yapımcı için safi kâr olacaktı.

Bu durum bugün de aynı. Başarılı bir TV dizisi ABD gösterimlerinden kendini kurtarıyor. Ve bir noktadan sonra, dünya çapında seyirci sayısı yüksekliğinin sağladığı prestij, pazar hakimiyeti, iyilerin yanında ikinci sınıf dizilerin de zorla satıldığı paket anlaşmalar gibi faktörler yapımcıların bu tür dizileri dışarıya maliyete oranla çok ucuza vermelerine yol açıyor.

Gelişmekte olan ülkelere bu yolla Amerikan propagandası yapıldığı savları ise sonuç itibariyle doğru; ancak bu etmen fiyatların düşüklüğünde bir rol oynamıyor. Göreceğimiz gibi az gelişmişlerin elleri mahkûm bu dizilere. ABD hükümeti için ideolojik bir fiyat farkı ödemenin hem bir anlamı yok, hem böyle bir fark ödendiğine dair bir emare görülmüyor bütçesinde.

Ya ortalama 750 bin dolara malolan yarım saatlik bir dışyapımın TRT'ye maliyeti kaça?

Alındığı tarihteki fiyatlara göre *"Kapalı Kapılar Ardında Washington"* gösterildiği yılın en pahalı dizisi imiş: Program başına 900 dolar. *Aşk Gemisi* 700 dolar, *Baretta,* 600 dolar. Çocuk dizileri, 200 dolar...

TRT'den öğrendiğimize göre ABD kaynaklı bir saatlik dizilerde ortalama telif hakkı bin beş yüz dolar. Yarım saatlik bir dizide program başına 900 bin lira (750 dolar) ödendiğini kabul edelim. Bu hesapla TRT, bir dizi programın gösterim hakkını, maliyetinin yaklaşık *binde birine* satın alıyor!

Buna karşılık, dakikası 14.5 milyon liradan üç dakika reklam gösterdiğini varsayarsak TRT, şöyle kaba bir hesapla, otuz dakikalık bir diziden 40 milyon lira kazanıyor.

Başka bir deyişle, *Dallas* yapımcısı rekorlar kıran programda yüzde 200 kâr ederken, sıradan bir dizi için TRT'de bu oran *yüzde 3,500!*

İşte TRT bu yüzden "gönlü istemese de" dış yapım oranlarını yüksek tutmak zorunda.

Öte yandan, mutlak sayılara baktığımızda, ABD'de 3 milyon dolara rahat fersa üç dizi programı çekilebiliyor. Türkiye'de ise 45 milyon liraya bir program anca çıkıyor. Son *"Kuruluş"* dizisinin maliyeti, toplam 2 milyar 600 milyon, yarım saati 100 milyonun üstünde. *Ateşten Günler* ise 4 saati 1 milyar 600 milyona çıkmış.

Bu yüzden TRT, *"gönlü istese de"*

yerli yapım oranını arttıramıyor.

Memur ruhu

Maliyet bunun tek sebebi değil. TRT kadrosu maaşlı memurlardan oluşuyor. Bunlara ödenecek ücret belli, bir noktayı aşamıyor.

Bu memurların mesaileri de belli, onun dışına pek çıkmıyorlar. Bu şartlar altında yaratıcı çalışma kolay kolay yapılamıyor. TRT'nin kurum içi yapımları bu nedenle —istisnaî kişisel çabalar dışında kuru oluyor.

Kaldı ki, istisnaî kişisel çabalar kalıcı değil. Direnenleri de denetimciler soğutuyorlar, bezdiriyorlar, memurlaştırıyorlar. Sonuç olarak TRT'de özellikle *drama* yapımları yavan gelmiş, yavan gidiyor. Bu alanda başarı gösterenler kısa sürede kurum dışına, özel sektöre kayıyorlar.

Üstüne üstlük, anma günleri, folklorik, *'eğitici'* diziler gibi *'resmi'* programlar sayıca yeterli olmayan TRT kadrolarınca gerçekleştirildiğinden dramatik diziler için gerekli insan malzemesi de bulunamıyor.

Sonuçta TRT bu tür yapımları dışarı vermek zorunda kalıyor. Veriyor. Bugün yayınlanan ve ilgi çekebilen yerli dizilerin çoğu *(Perihan Abla, Kuruntu Ailesi vb.)* bu yüzden kurum dışı yerli şirketler tarafından gerçekleştiriliyor.

TRT, hükümetlerden bağımsız, özerk bir kurum haline gelmedikçe bu gidişin yön değiştirmesi söz konusu değil gibi gözüküyor.

Konunun hiçbir uzmanı Türkiye'nin yakın geleceğinde bir kamu kuruluşuna serbestçe üretim yapma olanağı verileceğini olası görmüyor. Genel kanı, tersine, iktidarların içeriğe müdahaleyi doğal hak olarak kabul ettikleri doğrultusunda.

TRT'nin özel bir kuruluş gibi dilediğince bir ücret politikası saptaması ise olanak dışı.

Esas oğlan sıkıntısı

Öte yandan, kurum-dışı yerli yapımların da bir maliyet ve kapasite sınırı var. Bu tür yapımlar arasında başta gelen haftalık *'durum komedisi'* dizilerinde ülkenin hemen tüm komedi potansiyeli zaten kullanılmakta. Başkası için oyuncu ve yapımcı az. Üstelik bu alanda yeterli program var.

Macera ya da polisiye türü yapımlar ise oyuncudan çok senaryo yazarı ve yönetmenin yaratıcılığına dayanıyor. Türkiye'de yaratıcı emeğe verilen düşük değer gözönüne alınırsa bu alandaki çoraklık devam edecek. Üstelik macera dizileri, birkaç kapalı mekânda çekilen komedilerden pahalıya çıkıyor.

Bizde polisiye dizi yapılamamasının en önemli nedeni ise kahraman sorunu. Sık sergilenen, çok sevilen dışyapım polisiye dizilerinin biri bile bizde çekilemez. Buna yeltenen hakkında *"Devletin emniyet kuvvetlerini tezyif"*ten dava açılır! Bu tür dizi kahramanlarının belirleyici niteliği olan *'kuraldışı'*lık, bireyci tavır, amirine karşı gelme... gibi özellikler denetimden geçemiyor çünkü. Sempatik bir polis bu ülkede mümkün değil. Resmi kimliği olmayan birinin —bir gazeteci ya da avukat— sorunları çözmesi ise sansüre ters düşüyor.

Türlerine göre TV yayın süresi (1985)

Drama: Pastadan en büyük pay.

"Kuruluş" türü, TRT ölçülerine göre çok yüksek maliyetli dizi-filmler ise ancak doğrudan resmi politikaları yansıttıkları oranda onay alabiliyorlar. Tarihsel gerçeklerin böyle ayan beyan altüst edilmesine araç olacak yaratıcı sanatçı ise, şimdilik, çok az. Bu tür çabalar acınılası olmaktan öteye geçmiyor.

Televizyon alanında, bir açmaz karşısında Türkiye! Gerçek gelirlerin düşmesi sonucu harcamada kesintiye kültür kaleminden başlamak zorundaki büyük çoğunluk için adeta tek eğlence, oturma odasındaki *'kutu'*. Hükümetler için *huzuru korumanın yolu* halkı bu *'kutu'*ya sıkıca bağlamak. Ayrıca reklamlar iç tüketimi canlı tuttukları için yayınların artması doğrultusunda başka baskılar da var.

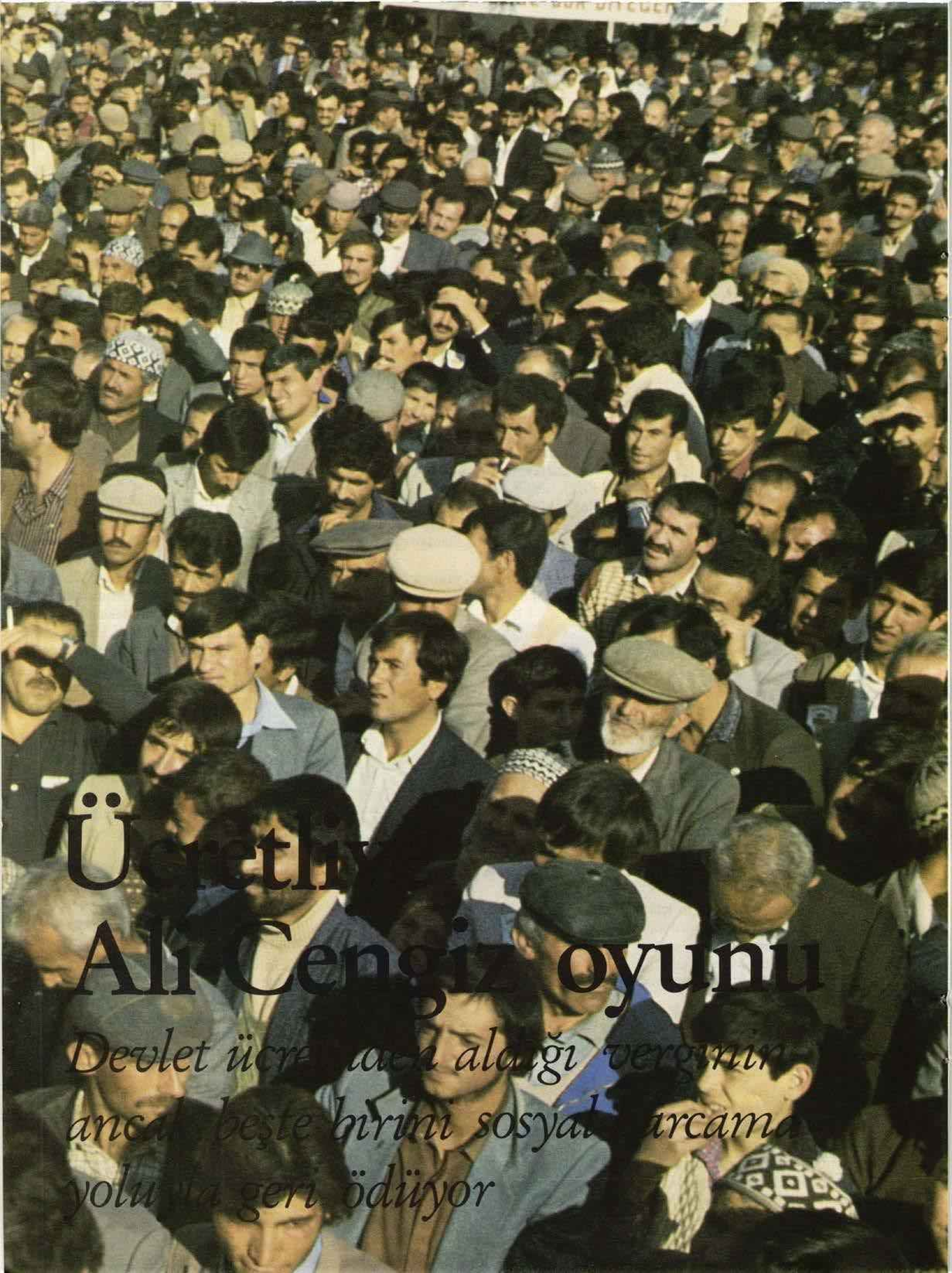
Yerli program üretimi hızla artamıyor. Bunun önünde mali, ideolojik engeller var. Kısa vadede ortadan kalkmaları olası değil.

Yabancı diziler ucuz, eğlendirici, *'elin gâvurunu'* anlattıkları için denetim sorunları daha az.

20 yıllık geçmişe baktığımızda, yayın süresi uzadıkça yabancı yapım oranının arttığını görüyoruz. Bu eğilimin değişeceğine dair somut bir gösterge yok.

Görüldüğü kadarıyla önümüzdeki yıllarda ortalama 300 bin liraya malolan dublajı çabucak 'atılıverip' hemen yayınlanacak suya sabuna dokunmaz yabancı —ABD— dizileri, ekranı doldurmaya devam ederken sağcısı, solcusu *"milli/ulusal kültürümüze ne oluyor?"* diye soracağız; JR'dan He-man'a uzanan bir sürü insanı komşumuzdan daha iyi tanıyacak, onlarla üzülecek, onlarla sevineceğiz; "üzgünüm", "Selam", "Aman Tanrım!" diyeceğiz birbirimize"

"Oldu ?" ■

Ücretliye Ali Cengiz oyunu

Devlet ücretliden aldığı verginin ancak beşte birini sosyal harcama yoluyla geri ödüyor

Vergi reformu yine gündemde. Turgut Özal'ın kabineyi kurar kurmaz verdiği ilk demeçlerden birinde beyanname ile sağlanan vergi gelirlerinin yüzde 80'inin yıllık geliri 3 milyon lira olan mükelleflerden toplanan meblağlardan oluştuğu açıklandı. Aynı demeçte bu durumun ciddi boyutlara varan bir vergi kaçakçılığı anlamına geldiği ve hükümetin gereken önlemleri alacağı da belirtiliyordu. Ve 31 Aralık'ta yeni vergi paketi Maliye ve Gümrük Bakanı Ahmet Kurtcebe Alptemoçin tarafından açıklanarak yürürlüğe girdi. Bu paketle KDV oranları, kapsamı ve gelir vergisi dilimleri yeniden düzenlenirken, diğer bazı vergi oranları da yeniden yükseltildi.

Yeni vergi paketi, başında çeşitli biçimlerde değerlendirildi. KDV'nin yaygınlaştırılması, temel gıda maddelerinin de KDV kapsamı içine alınmasıyla ücretlilerin, sabit ve dar gelirlilerin hayat standartlarının göreli olarak düşürüldüğü de vurgulanan konulardan biriydi.

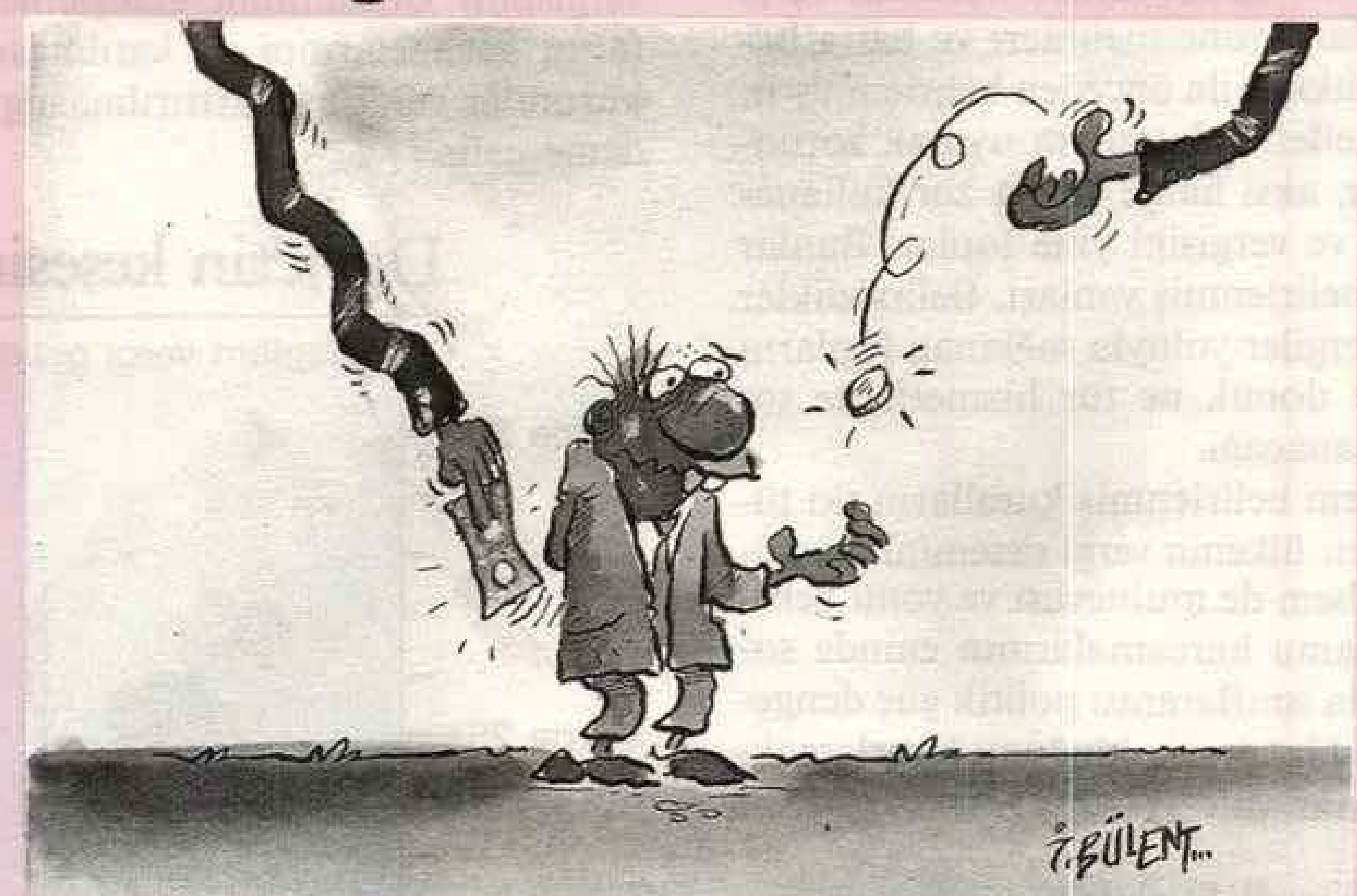
GÖKKUŞAĞI'ndan Dr. Ahmet Tonak, ücretlilerin ödedikleri vergilerle devlet harcamaları arasındaki bağıntıyı araştırarak, deyim yerindeyse çalışanların "ne kadar kazıklandıklarını" hesapladı. Hesaba göre, devletle ücretliler arasındaki "vergi-harcama oyununda" çalışanlar, her verdikleri 100 liranın ancak 46 lirasını geri alabiliyorlardı.

Bu Ali-Cengiz oyununda ücretlilerin durumu zaman zaman 1951'in altına da düşerek gittikçe bozuluyordu.

Özellikle fonlar konusundaki çalışmaları ile bilgilerimizi zenginleştiren Doç. Dr. Oğuz Oyan ise, vergi sisteminde yapılan değişikliklerde ücretlilerin değişmeyen kaderini rakamlarla ortaya sererken, fonlar konusundaki bazı gerçeklere de dikkat çekiyor. Fonların, bir Robin Hood masalından çok, Deli Dumrul örneğine yaklaştığını belirtiyor.

Vergilerle ilgili üçüncü yazı ücretlilerin gelir vergisinin tamı tamına dörtte üçünü ödediklerini belgeliyor.

Net verginin cilveleri

Potansiyel uygulama biçimleriyle KDV'nin ve fon uygulamalarının vergi tartışmalarının içine çekilmesi ne denli gerekliyse, bizim **net vergi** dediğimiz yeni bir kategorinin de bu tartışmalara kazandırılması o denli gerekli. Net vergi, devletin topladığı vergilerle, kamu harcamaları arasında kurulan bir muhasebe kategorisi. Yani, devlete ödenen vergilerden, sağlık, eğitim harcamaları vs. yoluyla devletten alınanların düşülmesiyle elde edilen, ölçülüp biçilen bir meblağ. Kamu maliyesi akademik yazınında sözü edilmekle birlikte, pek bir saygınlığı yok net verginin. Hele net vergi belli bir sınıfa, sosyal kesime ilişkin hesaplandı mı daha bir tehlikeli oluyor. Ne de olsa *"refah devleti"*nin ilk bakışta görülmeyen sınırlarını gösterip *"eskimiş"* devlet analizlerini gündeme getirebilir. Nitekim, bazı gelişmiş kapitalist ülkeler için ücretlilerin ödediği net vergi miktarının hesaplandığını ve ortaya çıkan tablonun pek de *"refah devleti"*ne umut bağlamamızı sağlayacak türden olmadığını kaydedelim. Türkiye'de *"refah devleti"*nin olmadığı açık. Ama bir devlet olduğuna, vergiler toplanıp, bazı kamu harcamaları yapıldığına göre net vergi miktarı hesaplanabilir. Net vergi, sol cebimizden alınanın yerine sağ cebimize ne konduğudur.

E. AHMET TONAK

Türkiye'de ücretliler, devlete ödedikleri verginin pek azını hizmet olarak geri alabiliyorlar. Başka bir deyişle ücretlilerin vergiler yoluyla devlet harcamaları için katlandıkları bedel, 'KDV fişi' ile ilgili TV reklamlarında belirtilenin aksine, "yol, su, hastane, okul olarak geriye dönerken" dörtte üç oranında kayboluyor.

Net vergi kavramından yola çıkarak yapılan hesaplar, ücretlilerin vergiler ile kamu harcamaları arasındaki oyunda tam anlamı ile "kazıklandıklarını" ortaya çıkarıyor. Deyim yerinde ise bu "Ali-Cengiz Oyunu"nda ücretlilerin "kârı", verdiklerinin yaklaşık yüzde 20'sini hizmet olarak geri alabilmek oluyor.

Aşağıda ücretliler açısından net verginin 1951-86 döneminde nasıl seyrettiğini tespit etmeye çalışıyoruz.

Giriştiğimiz iş, oldukça ilkel sayılabilecek bir ampirik yöntemle, bize önemli gözüken siyasi ve iktisadi içerikli bir değişkenin kaba trendini el yordamıyla tespit etme çabası.

Devlet ve Vergiler...

Bu devlet dediğimiz, kimilerine göre bir sınıfın, baskı aracı, kimilerine

göre sınıflarüstü, kimilerine göre ise arada bir yerde *"görece özerk"* bir kurum. Şu ya da bu şekilde görülsün, her halûkarda her devlet vergi toplar. Hem de bu toplayışın kuralları vergi yasaları, yönetmelikleri ve hatta bağışıklıkları ile önceden belirlenmiştir. Mükellefler kurallara uymak zorundadır, aksi halde devlet zor kullanabilir ve vergisini yine toplar. Bunlar işin belirlenmiş yanları. Belirsizlikler ise vergiler yoluyla sağlanan fonların kime dönük ne tür hizmetlerde somutlanacağı.

Hem belirlenmiş kuralların (ki tümü bir ülkenin vergi sistemini oluşturur) hem de muhtevası ve yönü belirsiz kamu harcamalarının eninde sonunda sınıflararası politik güç dengesinin bir türevi olduğunu hatırlamakta yarar var.

Kırk yıllık sistem

Vergileri çeşitli biçimlerde tasnif etmek mümkün. Örneğin dolaylı ve dolaysız vergiler ayrımı oldukça yaygın kullanılan bir sınıflandırma. Hem ücretlilerin 1950'den bu yana ödediği vergiler içindeki yeri açısından, hem de bu vergi türü içinde ücretlilerin payı açısından bir dolaysız vergi olan **gelir vergisi** merkezi önemde.

Bir diğer vergi türü **kurumlar vergisi.** Bu vergi de şirketlerden alınması bakımından ücretlilerin ödediği gelir vergisi payı ile birlikte ele alındığında vergi sisteminin kimden yana olduğunu görmemizi kolaylaştırır.

Hem gelir vergisi, hem de kurumlar vergisi 1950'de yürürlüğe girmiştir. Önceki dönemler için veri edinme zorluklarının yanısıra, vergi sistemindeki bu iki önemli vergi kaleminin başlangıç yılı olması bakımından değerlendirmemizi 1950 sonrası ile sınırladık.

Yük ücretlinin sırtında

1950'den bugüne kadar, ücretlilerin ödediği gelir vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payı, kurumlar vergisinin payından fazladır. (Grafik 1).

1960'da yapılan bazı düzenlemelere kadar ücretlilerin ödediği gelir vergisinin toplam vergiler içindeki payı yüzde 10'dan yüzde 21'e çıkarken, kurumlar vergisi yüzde 2'den ancak yüzde 5'e çıkabilmiştir. Yani aradaki ilişki 1951-60 döneminde bozulmamıştır; dönem başında ücretlilerin ödediği gelir vergisinin yüzde 20'si kadar olan kurumlar vergisi, 1960'da da ancak yüzde 21'e yükselebilmiştir.

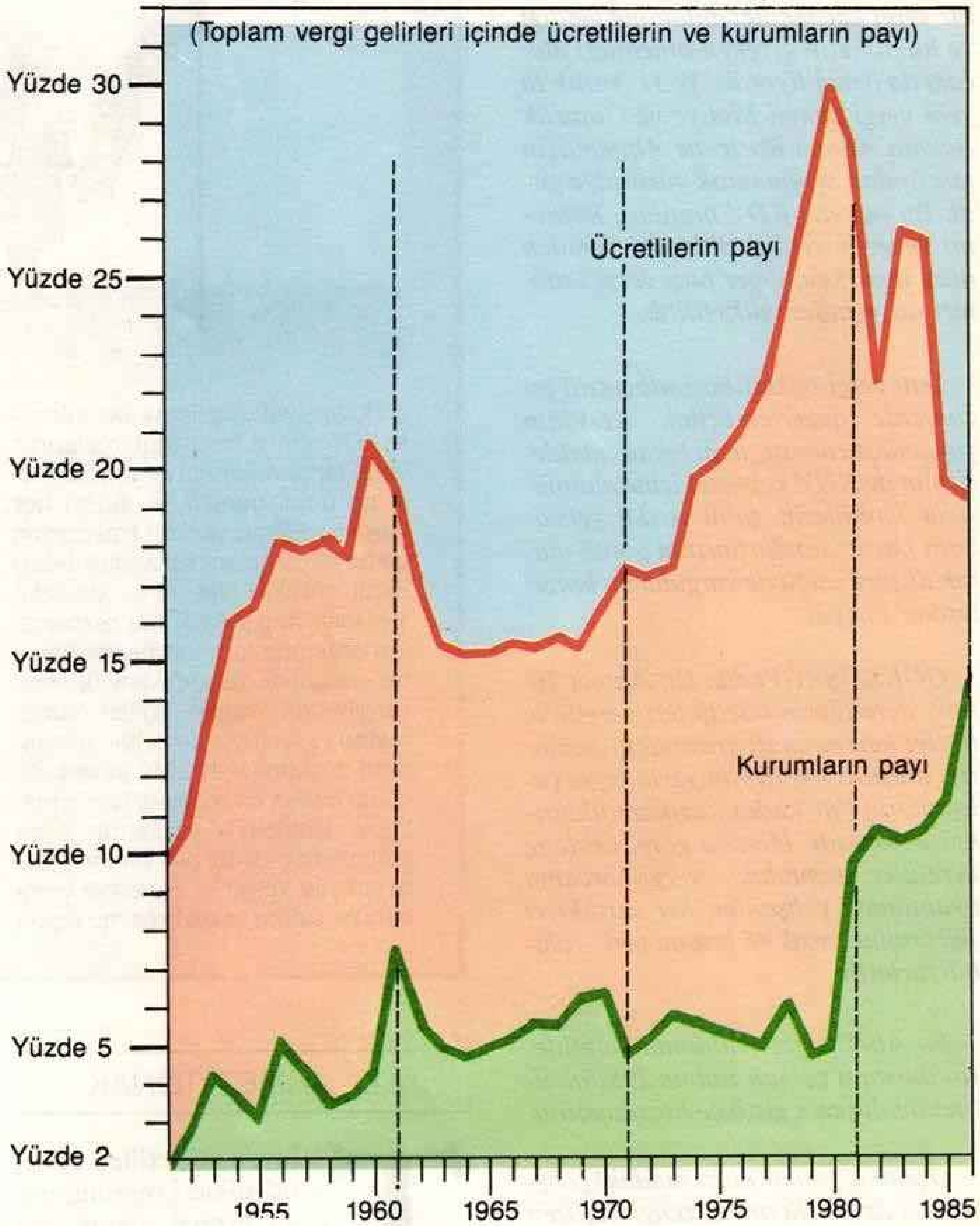
1960'da, vergi affı, ardından gelir vergisinin kapsamının genişletilerek tarım kazançlarının da katılması ve kurumlar vergisinin arttırılması gündeme gelir.

Kurumlar hafif siklet

1960-80 dönemine baktığımızda iki alt dönem tespit etmek mümkündür: 1960-71 ve 1971-80.

İlk alt dönemde ücretlilerin ödediği gelir vergisinin toplam vergi hasılatı içindeki payı yüzde 21'den yüzde

Devletin kesesini kimler dolduruyor?

Grafik I. Toplam vergi gelirleri içinde ücretlilerin ödedikleri gelir vergisinin payı, her zaman için kurumlar vergisinin payından yüksek olmuştur.

1971-80 arasında ücretlilerin payı tırmanışa geçerek toplam vergi yükünün üçte birine yaklaşmış, buna karşılık kurumlar vergisinin payı toplam vergi gelirlerinin yirmide birini aşmamıştır.

1980'den sonra ücretlilerin vergi yükünün azalıyor gibi gözükmesi, son yıllarda KDV'nin uygulama alanına sokulması ile yakından ilgilidir. Tabloyu irdelerken, KDV'nin hem toplam vergi gelirlerini, hem de ücretlilerin yükünü artırdığı gerçeğini gözden kaçırmamak gerekir.

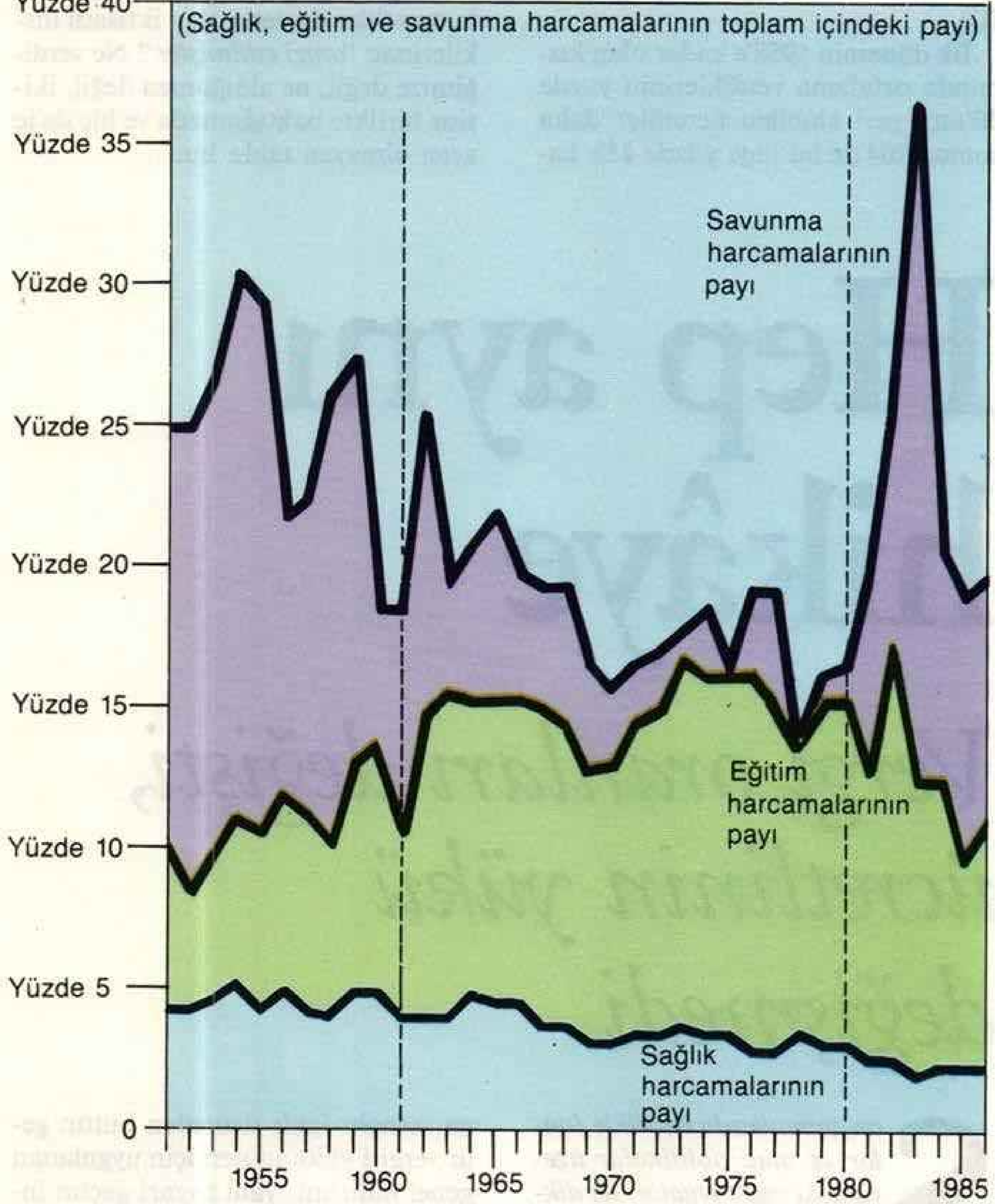
Kurumlar vergisinin payındaki artış ise hayli dikkat çekicidir.

18'e düşerken, kurumlar vergisinin payı yüzde 5 civarında seyretmiştir.

Ele aldığımız değişkenler itibarıyla ciddi bir değişikliğin olmadığı bu dönemin sonunda, 1970 yılında bir grup yeni dolaylı vergi kalemi ile vergi hasılatını arttırma yoluna gidilmiştir.

1971-80 alt döneminde ise ücretlilerin payı yüzde 18'den yüzde 31'e yükselirken kurumlar vergisinin payı yine yüzde 5'lerde kalabilmiştir. Bir başka deyişle, kurumlar vergisi 1971'de ücretlilerin ödediği gelir vergisinin yaklaşık yüzde 40'ı iken, 1980'de ancak yüzde 15.8'ine karşılık gelmekte

Devlet baba parasını nasıl harcıyor?

Grafik II. Eğitim ve sağlık harcamalarının toplam devlet harcamaları içindeki payı, özellikle son 10 yıldır sürekli gerilemektedir.
Eğitim ve sağlık harcamaları içinde ücretlilerin payını tespit için ücretlilerin (üç kişilik aile varsayımı ile) toplam nüfus içindeki 1962 ve 1980 oranları (%27.2 ve %41.6) esas alınmıştır.
Diğer yıllar için bu oranın yılda binde 8 arttığı ve ücretli ailelerin bütün fertlerinin eğitim ve sağlık harcamalarından eşit yararlandığı varsayılmıştır. Toplam nüfus içinde ücretli ailelerin oranı yukardaki varsayımlarla 1951'de %18.4, 1960'da %25.6, 1970'de %33.6, 1980'de %41.6 ve 1986'da %46.4 olarak kabul edilmiştir.
Grafik II'ye Savunma (Güvenlik) harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı da diğer kalemlerle karşılaştırma yapılabilsin diye katılmıştır.

Gelelim 80'lere

1980 sonrası dönemde her ne kadar ücretli gelirinin ilk dilimi için yüzde 40 olan vergi oranı uygulamaya konmuş ise de, ücretliler için özel indirim miktarlarının yeniden düzenlenmesinin ve diğer değişikliklerin, ücretlilerin ödediği gelir vergisi payını azaltıcı yönde kısmen etkilediğini sanıyoruz.

Fakat asıl önemli olan **KDV** ile şişen toplam vergi gelirleri içinde ücretlilerin ödedikleri gelir vergisi payı değil, ödedikleri tüm vergileri de dikkate alan vergi yüküdür. (Bu dönemde bir tek 1981 yılında toplam vergi gelirleri fiyat artışlarından fazla artış göstermiş, yani reel olarak yükselmistir. (Bkz. O. Oyan, 24 Ocak Ekonomisinde Dışa Açılma ve Mali Politikalar, s. 56)

Özellikle KDV uygulaması ile ortaya çıkan durumda giderek ücretlilerin vergi yükünün bir hayli arttığı gerçeğini gözardı etmemek gerekir. Kurumlar vergisi açısından durum diğer yonde gelişmiş ve bu verginin toplam vergi gelirleri içindeki payının 1986'da yaklaşık yüzde 15'e çıktığı gözlemlenmiştir. Bir bakıma, 1980 sonrası siyasi ve ekonomik *"istikrar"*ın sermaye açısından kabulu zor bir sonucu da artan kurumlar vergisi payıdır.

Devlet ve harcamalar

Devlet harcamalarını da vergiler gibi çeşitli biçimlerde tasnif etmek mümkün. Transferler, yatırımlar, cari harcamalar v.s. gibi.

Fakat bizim amacımıza en uygun olanı fonksiyonel sınıflama. Çünkü ancak bu tür bir tasnifte ne gibi harcamalardan ücretlilerin ne kadar pay aldığı sorusu sorulabilir ve cevap verebilmek için gerekli varsayımlar yapılabilir. Örneğin, I. Önder'in benimsediği besli tasnif —Genel İdare, Sağlık, Eğitim, Altyapı ve Güvenlik— ("Kamu Harcamalarının Gelişme Seyri", Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ansiklopedisi, s. 1214) kullanıldığında ücretlilerin hayat standartlarına doğrudan etkisi olan kalemlerin eğitim ve sağlık harcamaları olduğu görülür.

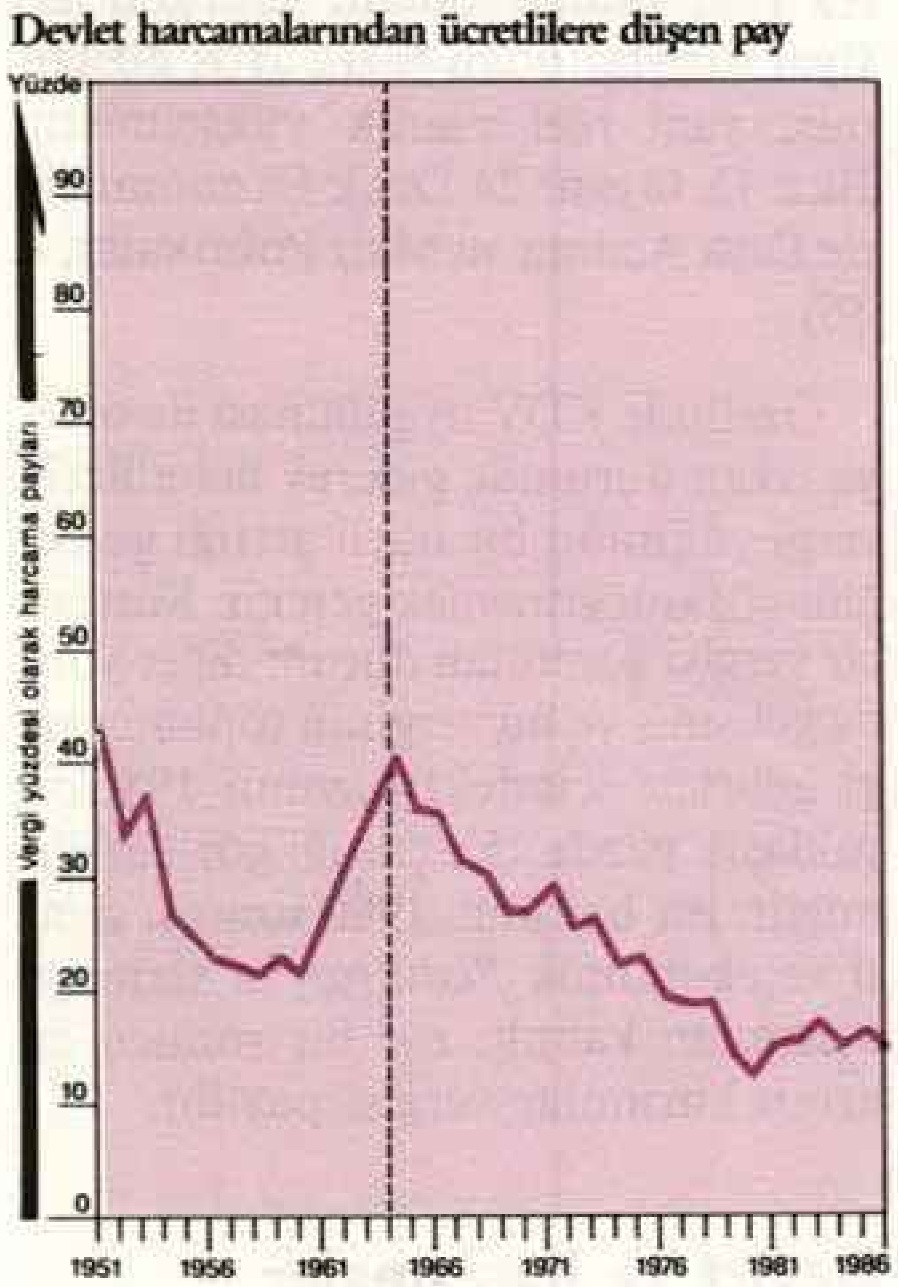
Diğer harcamalar toplumun kendi-

ni yeniden üretebilmesinin gereği olarak yapılması gerekli, fakat ücretlilerin gelir seviyesini ve refahını doğrudan etkileyen harcama türleri değildir.

Bu perspektiften eğitim ve sağlık harcamalarının toplam harcamalar içindeki payına baktığımızda üç dönem tespit etmek olası.

1951-63 döneminde eğitim harcamalarının payı yüzde 10'dan yüzde 15.5'a artarken sağlık harcamalarının payı ancak yüzde 3.8'den yüzde 4'e yükselmekte, **1961-1980 döneminde** ise eğitimin payı değişmezken sağlık harcamaları yüzde 4.9'dan yüzde 3.5'a düşmektedir.

Devlet harcamalarından ücretlilere düşen pay

Grafik III. Ücretlilerin ödedikleri verginin yüzdesi olarak devlet harcamalarından aldıkları pay 1964 yılından beri sürekli gerilemektedir. 1964 yılında yüzde 45 olan bu oran, son yıllarda yüzde 18'lere kadar düşmüştür.

Son, **1980 sonrası dönemde** ise eğitim harcamaları payı 1981'de yüzde 13.4'den 1986'da yüzde 11.5'a, sağlık harcamaları payı ise yüzde 3'den yüzde 2.7'ye gerilemektedir. Aslında, İ. Önder'in kullandığı, daha sıhhatli bir göstergeye, milyon kişi başına söz konusu harcamaların *Gayri Safi Milli Hasıla* içindeki paylarına bakıldığında durum daha vahimdir.

Ücretlilerin *"kâr"*ı

Ücretliler, biraz kaba kaçacak ama, bu vergiler-kamu harcamaları oyununda tam anlamıyla kazıklanmışlardır. Neredeyse, 1951'de net bakiye olarak devletten ne alıyorlarsa 1986'da da durum aynıdır!

Dönemleştirme yapmak gerekirse 1951-86 dönemini alt döneme bölmek mümkün: 1951-64 ve 1964-86.

Net vergi oranını dikkate alarak yaptığımız hesaplar, ücretlilerin ödedikleri gelir vergilerinin pek azını eğitim ve sağlık harcamaları olarak geri aldıklarını göstermektedir. (Grafik III).

İlk dönemin 1958'e kadar olan kısmında ortalama verdiklerinin yüzde 30'unu geri alabilen ücretliler daha sonra 1964'de bu payı yüzde 45'e kadar arttırabiliyorlar. 1964 dolayısıyla dönüm noktası ya da ücretlilerin *"altın yılı"* oluyor.

O gün bu gün, ücretlilerin durumu zaman zaman 1951'in altına bile düşerek sürekli bozuluyor. Net vergi oranı 1951'deki değerinin hep altında! Sadece harcamalara, sadece vergilere bakıldığında gözlemlenemeyen bir *"düzgünlük"* var. Bir sıçrama, bir düzelme yok; aksine sürekli düşüş. Adeta ücretliler devletle olan iktisadi ilişkilerinde *"arazi edilmişler"*. Ne verdiğimize değil, ne aldığımıza değil, ikisine birlikte baktığımızda ve hiç de iç açıcı olmayan tablo bu...

Hep aynı hikâye

Vergi oranları değişti, ücretlinin yükü değişmedi

Son zamanlarda özellikle fonlar ve mali politikalar üzerindeki araştırmaları ile dikkat çeken Doç. Dr. Oğuz Oyan ile son 10 yıldaki vergi düzenlemelerinin ücretlilerin vergi yükü açısından ne gibi değişiklikler ortaya çıkardığını tartıştık:

1980 sonlarında vergi yasalarında yapılan düzenlemeler net gelirlerde ne gibi değişikliklere yol açtı?

Oyan — Yeni düzenlemelerden birisi sadece ücretliler için uygulanan özel indirimin 54 bin liraya çıkarılmasıydı. Yani ücretli, yıllık gelirinin 54 bin lirası için vergi ödemiyordu. Buna, zengin-fakir demeden bütün gelir vergisi yükümlüleri için uygulanan genel indirimi, yani asgari geçim indirimini ekleyelim. Evli ve üç çocuklu bir ücretli buradan da 18.000 lira bir indirime hak kazanmıştı. İkisinin yıllık toplamı 72.000 lira ediyordu.

Alt ve orta derece memurların 1981 yılında yıllık brüt gelirlerinin 150-220 bin lira arasında değiştiği düşünülürse, bu değişikliklerle gelirlerinin yarısı ile üçte biri arasındaki bir bölümün vergi dışı kaldığı görülür.

Aynı yılda *(1981)* yıllık brüt asgari ücret düzeyinin 117 bin lira olduğunu da dikkate alabiliriz. Bu bilgilerden

1981 yılında alt ve orta-alt ücret düzeylerindekilerin önemli vergi avantajları sağladıklarını düşünmek acelecilik olacak. Gelir Vergisi'nin ilk oranının dünyada görülmemiş bir düzeye, yüzde 40'a *(Mali Denge Vergisi'yle yüzde 43'e)* çıkarılmasıyla, bu kesimin vergi indiriminden sağlayabileceği yararlar çok büyük ölçüde tırpanlandı.

Ama daha sonra ilk dilim için vergi oranlarında bazı iyileştirmeler, daha doğrusu indirimler yapıldı...

Oyan — Hikâyenin gerisi basit bir yer değiştirmeden ibaret. 1983'den itibaren Gelir Vergisi oranları 1985'e kadar her yıl yaklaşık 5'er puan düşürüldü. Böylece Gelir Vergisi'nin ilk dilimi yüzde 25 oranına kadar indirildi. İlk oran için gene de çok yüksek bir düzey bu. Ancak daha önemlisi, ücretlilerin yararlandığı indirim miktarının 1981 sonrasında bilinçli olarak enflasyonun acımasız törpüsüne bırakılmış olması. 1985 sonuna kadar ne özel ne de genel indirim miktarlarına hiç dokunulmamıştı. Oysa enflasyon başını almış gidiyor. Ücretler bunu kör topal geriden izlerken, indirimler yerinde sayıyor. Sonuç; indirimlerin tamamen sembolik düzeylere gerilemesidir. Yani vergi oranı gerilerken, ücretliler için indirimler bir bakıma devreden çıkarılıyor.

1986 başında özel indirim miktarı yükseltilmişti. Bunun vergi yükünü hafifletici etkisi olmadı mı?

Oyan — 1986 başında iki yıl için sahneye konan *'Kuyruklu Yalan'* güldürüsünü izliyoruz; özel indirimin 54 bin liradan 72 bin liraya çıkarıldığı duyuruldu. Buna karşılık, genel indirim kaldırıldı. Evli ve üç çocuklu örnek işçimizin durumunda değişen nedir? Hiçbir şey. Kuruş farketmedi. Yine de yanlış yapmayalım. İki çocuklu olanlar yılda 450, ayda 37.5 lira vergi hafifletmesi sağlıyor. Ya enflasyon? Sormayın.

Bu yılın başında geniş bir ekonomik paket açıklandı. Paket, ücretlilerin ödedikleri vergiler açısından ne gibi değişiklikler getiriyordu?

Oyan — Gelelim 1988 paketine. Ücretlilerin indirimi 72 binden 144 bine çıkarılıyor. İki katlık bir artış. Etkileyici değil mi? Ama acele etmeyelim. Küçük bir hesap yapalım. 72 bin liralık ilave gelirin vergi dışı bırakılması demek, yüzde 25 vergi oranı hesabıyla yılda 18 bin ya da ayda 1500 lira daha az vergi ödemek demek. 1500 lira! Belki 1981'de bir anlamı vardı. Ya şimdi? Bir de 1981'deki indirim toplamının fiyat artışlarına endekse edilmesi durumunda ne olurdu ona bakalım. 1980 ile 1987 sonu arasında fiyatlar tam 10 kat artmış bulunduğuna göre, ücretlilerin bugünkü indirim düzeyinin 720 bin lira olması gerekirdi. O zaman ücret gelirlerinde ayda 15 bin liralık bir vergi azalışı ortaya çıkardı. Ücretlilere yapılan vergi iadesinin neyi telafi ettiği açık mı?

> *1980'deki indirim oranı fiyatlara karşı korunsaydı, 720 bin lira olur ve ücretliler ayda 15 bin lira kazanırdı*

Bu rakam 110 bin liralık net gelirin vergi iade oranına denk düşüyor. Böylece ücretlilerin indirim miktarından kaybettiklerini fatura peşinde koşarak geri almaya çalışmaları gibi bir durum doğmuyor mu?

Oyan — Kaldı ki, vergi iadesinden artık herkes yararlanıyor. Daha önemlisi ücret dışı kesimlere tanınan vergi avantajları.

Örnek vereyim; gayri menkul sermaye iratlarında *(kira gibi)* indirim tutarı 1981'de 40 bin liradan 1984 başında 360 bin liraya çıkarılmıştı. Bu dönemdeki 2.5 katlık fiyat artışına karşılık 9 katlık bir indirim artışı.

Menkul sermaye iratlarında ise *(faiz, kâr gibi)* Gelir Vergisi oranları ya sıfırlanmış *(devlet tahvilleri, gelir ortaklığı senetleri vb.)* ya da genellikle yüzde 25'in altına çekilmiştir *(mevduat faizlerinde yüzde 10)*. Beyannameli kesimlerin giderlerini gelirlerinden indirme ve vergilerini bir yıl sonra ödeyebilme olanaklarını da zikredelim.

Ücretlilerin ve diğer kesimlerin vergi yüklerindeki gelişmeye kısaca değinmeden, 1988'de ilk vergi diliminin 5 milyona çıkarılmasının etkilerine bakalım. Bu tür bir genişlemenin, 3 milyon liranın altında bir yıllık brüt gelire *(ayda 250 bin brüt)* sahip olanlar açısından hiçbir anlam ifade etmeyeceği açık. Bu durumda olanların maaşlıların ve ücretlilerin büyük bölümünü oluşturduğu da bilinmekte. Gelir vergisi yükündeki hafifleme, 4 milyon yıllık gelir düzeyindeki bir yükümlü için sadece yüzde 4.8. Bu oran 5 milyon için yüzde 7.4; 10 milyon için yüzde 10.1, 50 milyonda yüzde 7.9.

Görüldüğü gibi tarifedeki yeni düzenleme, düşük gelirliere ya hiç yaramıyor ya da yüksek gelirlilere kıyasla daha az yarıyor. Öyle ki, 50 milyonluk gelir sahibi dahi 4 veya 5 milyon gelir düzeyindeki orta halli bir yükümlüden daha fazla yarar sağlıyor. Tıpkı 1986 başındaki değişiklikle ilk dilimin 1 milyondan 3 milyona genişletilmesinde olduğu gibi. Özal iktidarı, gene orta, üst ve üst düzeylerdeki memur ve yöneticiler ile orta düzeydeki beyannameli kesimine jest yapıyor.

Büyük sermayedarlar için getirilen vergisel avantajlar ise daha çok Kurumlar Vergisi ve KDV aracılığıyla yapılıyor. Bununla birlikte, Gelir Vergisi'nin en yüksek oranının yüzde 50'ye geriletildiği de unutulmamalı. Üstelik bu üst orandan vergi veren kaç kişi?

Pekiyi, toplam vergi yükü açısından

Vergilerin milli gelire oranı yüzde 15, fonların yükü yüzde 8.3

ücretlilerin ve beyanname yoluyla vergi verenlerin durumu nedir?

Oyan — Genel sonuç şöyle: Toplanan merkezi vergilerin milli gelire oranı, yani ulusal vergi yükü, 1986'da yüzde 15 idi. Bu oran 1970'lere göre önemli bir gerilemeyi gösteriyor. Vergi yükü asıl gerileyen zümre hangisi? Ücretliler mi, beyannameli olan ticaret, sanayi, tarım ve serbest meslek erbabı mı? Birinciler, brütü düşük gösterilen ücretliler hariç olmak üzere, en az yüzde 25'lik bir gelir vergisi yükü taşıyorlar. KDV ve diğer dolaylı vergilerin yükü de en çok bu kesimin sırtında. Yani yüzde 30-35 dolayında bir vergi yükü taşıdıkları söylenebilir. Bu durumda, beyannamelilerin gelir vergisi ve dolaylı vergi yükleri toplamının yüzde 10'u aşmadığı çok açık.

Son yıllarda fonların sayısı ve kapsamı oldukça genişletildi. En çok tartışılan konulardan biri haline gelen fonların toplam vergi yükünü arttırdığı söylenebilir mi?

Oyan — Tek başına vergi yükü üzerine hesap yapmak artık Türkiye açısından anlamlı sonuçlara götürmüyor. Hiç olmazsa Toplam Vergi Yükünü *(TVY)* dikkate almak gerekiyor. Bu kavram içine, merkezi vergiler yanında yerel yönetimler vergi gelirlerini, sosyal güvenlik vergilerini, yani SSK ve Emekli Sandığı kesintilerini ve vergi niteliğindeki fon kesintilerini dahil etmek gerekiyor. Vergilerin Milli Gelir'e oranı yüzde 15 iken fon gelirlerinin aynı büyüklüğe oranı, 1986 yılında yüzde 8.3'ü bulmaktaydı. Fon gelirleri içinde gelir ortaklığı senetleriyle yapılan iç borçlanma ve bazı vergi niteliğine uymayan gelirler olduğunu dikkate alırsak, toplam vergi yüküne katacağınız fon yükünü yaklaşık yüzde 6 olarak tespit edebiliriz. Bu durumda yüzde 25-26 oranında bir toplam vergi yüküne ulaşılacaktır. Bu oran karşısında ücretlilerin vergi yükünde 1980 öncesine kıyasla bir azalma olduğunu iddia etmenin mümkün olmadığını sanıyoruz."

Fonların özellikle konut sorununun çözümünde önemli etkileri olduğu ileri sürülüyor. İcraatın içinden programının en çok işlenen konularından biri de bu fonksiyonları.

Oyan — Burada kritik nokta fon yükünün nasıl paylaşıldığıdır. Özal'a ve sözcülerine bakarsanız fon kesintileri lüks tüketimin ve yüksek gelirlilere sunulan hizmetlerden alınmakta ve düşük gelirlilere harcanmaktadır. İddiaların kafalara yerleştirilmesine ayrılmış. Bıkmadan iki örnek gündeme getiriliyor; Tekel'in yabancı sigara ve içki ithalatında aldığı fon ke-

Oğuz Oyan

sintileri ile dış seyahata çıkanlardan alınan 100 dolarlar. Gerçek daha fazla çarpıtılamazdı herhalde. Bu iki kaynaktan elde edilen gelir Toplu Konut Fonu'nun gelirlerinin yalnızca yüzde 15'ini oluşturuyor. Bedelsiz ithalattan yani diyelim lüks arabadan sağlanan gelirlerin payı ise yüzde 1.4. Toplam

Fon gelirlerine lüks malların katkısı sadece yüzde 3.5

fon gelirleri dikkate alınsaydı bu üç kalemin katkısı sadece yüzde 3.5 olarak bulunurdu. İşte üzerinde bunca patırtı koparılan 'adil' kesintiler ve 'yeni' kaynaklar. Kaldı ki, eskiden de dış seyahat ve ithalat vergiye tabiydi.

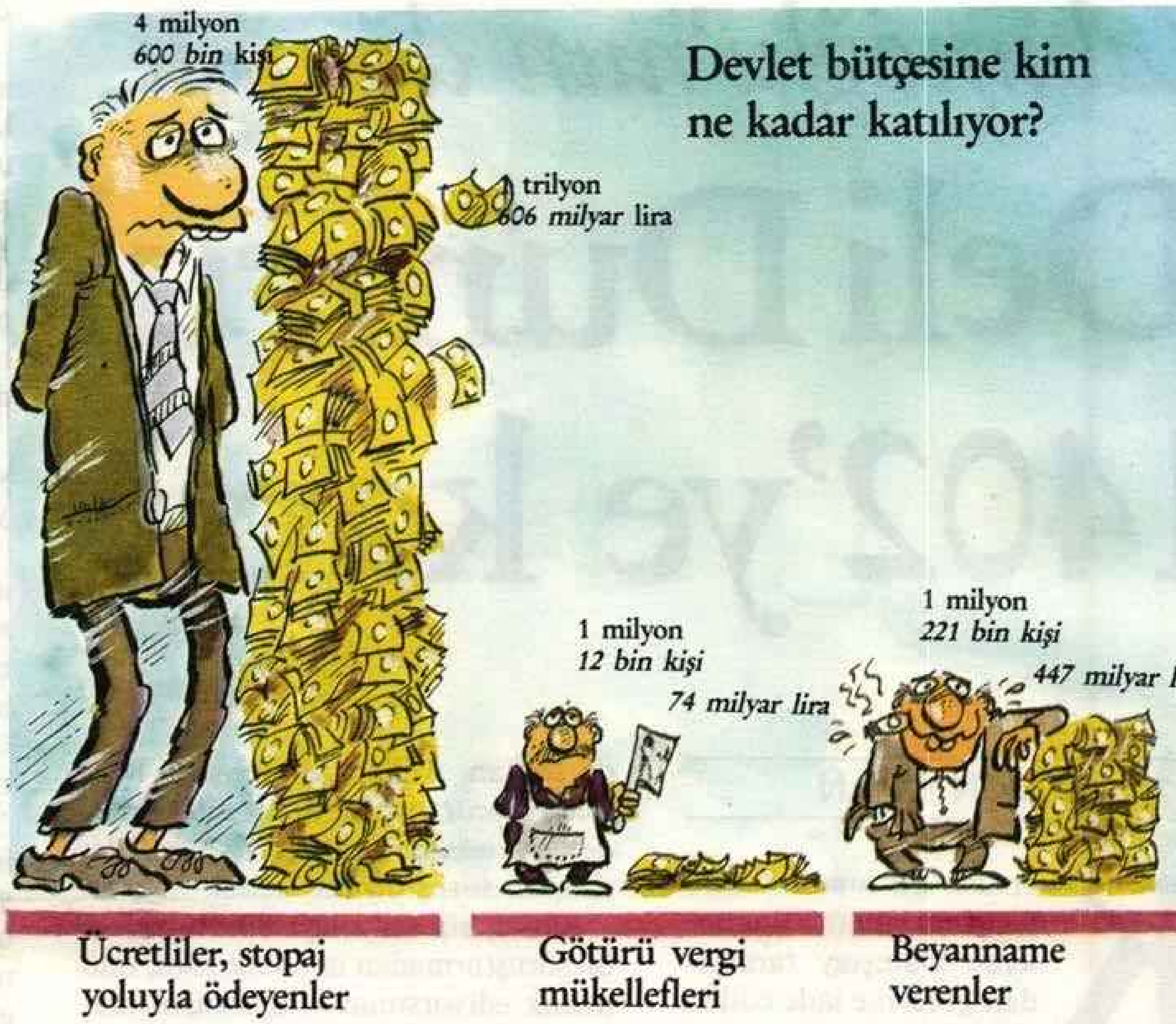
Bir örnek olarak soruyorum: Toplu Konut Fonunun yükü nasıl paylaşılıyor?

Oyan — Aslında, Toplu Konut Fonu'nun iki önemli gelir kaynağı, yerli tütün ve alkollü/alkolsüz içkilerden yapılan kesintiler ile akaryakıt tüketim bedelleridir. Bunların yükünün geniş kitlelere adil olmayan bir biçimde yayıldığı ise kuşkusuz. Diğer fonlar içinde benzer mekanizma yürürlükte. Fon yükünün farkına varılmayışı, bunların fiyatlar içine yansıtılması nedeniyle hissedilmemesi ya da sadece enflasyon baskısı olarak algılanmasından ötürü. Oysa 1987'deki fon gelirleri 5.5 trilyon lira 1988 için öngörülen ise 8 trilyon dolayında.

Bütün eleştirilere rağmen fonlar iktidarın zayıf yanını oluşturmuyor. Tam tersine, iktidar fonları ekonomik/sosyal politikasının truva atları olarak kullanıyor. Bunun için kitle iletişim araçları benzeri görülmemiş etkinlikle iktidar tekelinde kullanılıyor. Zihinler kolay çarpıtılıyor, kolay ikna ediliyor. Truva atlarına bugün özelleştirme eklenmek isteniyor. Finansman bunalımın çaresizliği, parlak buluşçu *'liberal'* iktidarın yeni icraatına dönüştürülmek isteniyor. ■

Bütçe'nin hamalı ücretliler

1986 verilerine göre, ezici çoğunluğunu ücretlilerin oluşturduğu stopaj yoluyla vergi ödeyenler kişi başına ayda 29 bin, vergi mükellefleri ayda 6 bin, yılda 73.122 lira, beyanname verme yoluyla kendi vergisini kendi belirleyenler ayda 30 bin, yılda 366.093 lira gelir vergisi ödüyorlar. Gelir vergisinin ilk diliminin altında gelir beyanında bulunan 1.046.000 serbest meslek sahibinin aylık vergisi 9.751, yıllık vergisi ise sadece 117 bin lira.

Kesenize bereket

Devletin resmi kaynaklarına göre gelir vergisinin yaklaşık dörtte üçünü ücretliler ödüyor.

Maliye Bakanlığı tarafından, 1986 verilerine dayanarak yapılan, toplam 2 trilyon 127 milyar liralık gelir vergisi ödemesinin yüzde 75,5'u olan 1 trilyon 606 milyar liralık kısmını, gelir vergisini stopaj usulü ile peşin olarak ödeyenler karşılıyor. Bilindiği gibi stopaj usulü ile vergi ödeyenlerin ezici çoğunluğu ücretlilerden oluşuyor.

Buna karşılık, yıllık toplam gelir vergisinin yüzde 21'ini beyannameli vergi mükellefleri, sadece yüzde 3,5'unu da götürü usulden vergilendirilen mükellefler ödüyor.

Vergi hamalları

Hesaplara göre, büyük kısmını ücretlilerin oluşturduğu 4 milyon 600 bin kişinin ortalama aylık gelir vergisi 29 bin 84 lirayı, bunların yıllık toplamı da 349 bin 130 lirayı buluyor. Stopaj yoluyla vergi ödeyenler 6 milyon 833 bin vergi mükellefinin yüzde 67,3'ünü oluşturuyorlar.

Götürü usulden vergilendirilenler ise, mükellef sayısı bakımından büyük bir yer tuttukları halde, ödedikleri vergi bakımından varlıkları ile yoklukları pek belli olmuyor. Mükelleflerin yüzde 14,8'ini oluşturan 1 milyon 12 bin götürü vergi mükellefi, toplam gelir vergisinin yüzde 3,5'u olan 74 milyarlık bir payı karşılıyorlar.

Düşük gelirliler

Beyannameli mükellefler arasında sayıca çoğunluğu ilk dilimin altında gelir beyan edenler oluşturuyor. 1986 yılında 3 milyon liranın altında gelir beyan eden 1 milyon 46 bin mükellef ayda 9 bin 751, yılda 117 bin 17 lira ödüyorlar. Bunlar, sayıca toplam mükelleflerin yüzde 15,3'ünü oluştururken, vergi yükünün sadece yüzde 5,8'ini karşılıyorlar.

Aralarında en büyük işadamlarının ve "vergi şampiyonları"nın da yer aldığı ilk dilimin üzerinde gelir beyan eden 176 bin kişi ise, ayda 153 bin 409, yılda 1 milyon 841 bin lira ortalama vergi ödüyorlar. Bu kesim, mükellef sayısının yüzde 2,6'sını oluşturuyor, toplam gelir vergisinin de yüzde 15,2'sini ödüyor.

Veriler, özellikle düşük gelir beyanı yoluyla vergi kaçırma eğiliminin yüksek olduğunu gösteriyor.

Zabunoğlu'nun dönüşü

Deli Dumrul 1402'ye karşı

BASKIN ORAN

Kendisi dostumdur diye niçin saklamalı? Bugünlerde Danıştay tarafından görevine iade edilen Yahya Zabunoğlu, dobra dobra koymak gerekirse, YÖK üniversitesine çok yapmıştı. Çok kan kusturmuştu. Atılmayı hakketmişti.

Zaten, netameli adamdı. Deli Dumrulluğu fakültesinin sınırlarını epey zorlamış bir âdemdi. Kasım 82'de *"üniversiteyi terör ve anarşiden arındırmak için"* öğretim üyeleri arasında temizlik başlayınca, atılanların davalarını almaya başladı. Para için yapsa, bir derece anlamak mümkündü. Fisebillullah yaptı ve o zaman açılan bir disiplin soruşturmasının ezcümle dediği gibi, *"bir kamu görevlisi olduğu halde, kendi kurumuna karşı sadakat borcunu ifa"* etmemiş oldu. Dahası, ertesi yıl, Hukuk öğrencilerinin mizah dergisi *Ceride-i Kantar*'da *"sol içerikli şiir ve karikatür"* yayınlayıp atılan öğrencilerin, gene arkasından SBF'de sıkıyönetime rağmen hocaları için yemek boykotu yapan (devletin önlerine koyduğu nimeti yemeyen) öğrencilerin davalarını aldı.

Sen misin kafa tutan?

Hatta, bu son olayda öğrencileri sıkıyönetime ihbar ederek tutuklatan (ama, Allah için, bu çocuklara cinsiyetlerine uygun biçimde sokulan coplardan asla sorumlu tutulmaması gereken) o zamanki SBF Dekanı (şimdi, terfian, Ankara Üniversitesi Rektörü) Necdet Serin'e dava dilekçesinde *"tecavüzkâr ifadelerle hakaret"*'den disiplin soruşturması açıldı.

Şimdi, siz asıl olayı unuttunuz ve bu soruşturmadan ne sonuç çıktı, onu merak ediyorsunuz. Bu soruşturmanın sonucunu almaya Zabunoğlu'nun mesleki ömrü vefa etmedi. Çünkü, Mayıs 84'deki Haklar Dilekçesi'ne imza koyan ender devlet memurlarından biri olan ve ekmek yediği ocağa durmadan dava açıp zincirleme tazminat ödeten bu mensubunu, üniversite, sonunda bir punduna getirip kapıya koymuştu. *"Hadi bakalım, şimdi bir de kendi davasını alsın!"* dercesine.

Bunun üzerine, hani alışmış ya, Zabunoğlu bir de kendisi için bir dilekçe döşenip davasını açtı... ve kaybetti!

Temizlik yöntemleri

Siz YÖK üniversitesi olsanız, böyle bir adama yüreğiniz yağ bağlar mı, bağlamaz mı? Fakat, kaç parmak bağlayacağını hesap etmeden önce müsaade edin de bir parantez açalım ve gelecek askeri darbeler için arşiv kolaylığı olsun diye, üniversitede nasıl temizlik yapılır, bir özetleyerek Zabunoğlu'nun öyküsünü onun içine oturtalım.

12 Eylül döneminde üniversiteden esas olarak üç yöntemle hoca atıldı.

1) Kaba kuvvetle, yani 1402 sayılı sıkıyönetim yasasının 2. maddesini zikreden, hiçbir gerekçe göstermeyen ve aleyhinde de dava açılması yasak olan iki satırlık bir yazıyla.

Tabii, burada en ilginç olan nokta, askerlerin bu iki satırlık yazıyı yazmalarına yol açan taleplerin, çok daha uzun yazılarla bizzat YÖK üniversitelerinden geliyor oluşuydu. Bu durum, görmesini bilenler için daha o zamandan apaçık ortadaydı ve yazılı olarak görüp inanmak için 8 Ocak 1988 tarihli *Milliyet*'i beklemek gerekmiyordu.

2) Uygun biçimde yazılmış YÖK yasası hükümlerini münasip biçimde yorumlayarak.

Kadrolu yardımcı doçentleri bile araştırma görevlisi sayıp, *"sözleşmeni uzatmıyorum"* diye atarak. Bu gibi durumlarda üniversiteye karşı açılan tüm davalar kazanıldı. Bunun üzerine YÖK üniversitesi bu insanları tekrar attı. Şöyle ki, sözleşmelerin *"iki yıla kadar"* uzatılabileceğini söyleyen yasa hükmünü YÖK üniversitesi *"iki yıla kadar herhangi bir zaman"* olarak anlıyor, örneğin sadece altı ay uzattıktan sonra bir daha görevden alıyordu.

Eşekarıları...

Ankara Fen Fakültesi'nin ibret-i âlemlik hatun dekanı Sevinç Karol zamanında bu yöntemin en traji-komik, hatta absürdlük başyapıtı örneklerinden biri, Ege'de 5 bin eşekarısı üzerine yaptığı doktora tezi *"kullandığı örnek sayısı yetersizdir"* diye önceden reddedilen ve ancak Ankara 2. İdare Mahkemesi kararıyla (1985/644) Dr. olabilen bir hanım asistanla ilgili olarak yaşandı. Sevinç Karol, atmış olduğu Ayla Tüzün'ün davayı kazanıp geri döndüğünü öğrenince kendisini makamına çağırtmış ve sormuştu:

"Kızım, doğurmana daha ne kadar var?"

Şaşıran ve bir an sevinerek:

"Üç buçuk ay, efendim," diye cevap veren Tüzün'ün aldığı yanıt şuydu:

"Peki. Dört ay yeter sana. Sözleşmeni dört ay uzatıyorum".

Tabii, bu sinir bozucu mantıklar da teker teker idare mahkemelerinden döndü. Örneğin Tüzün, 4 Numaralı Mahkemede 1985/179 sayılı kararla kazandı. Mahkemeler, yasanın hükmünü *"en az bir yıl uzatmak"* olarak anlamışlardı.

3) Kılıfına uydurulduğu için en sağlam gözüken yolla. Çok kullanılan

ikinci yöntemin tersine, daha kıvraklık istediği için oldukça az kullanılan bu üçüncü yolun ayrıntısına girmezsek, örneğin YÖK yasasının öğretim üyelerini *"kısmî statü"* ve *"devamlı statü"* olarak ikiye ayıran ve birincileri sözleşmeli sayan 36. maddesinin yorumu bu kategoriye giriyordu. YÖK üniversitesine göre, bunlar sözleşme süreleri iki yıl sonra bitince atılabilirlerdi.

Bu 36. madde yazılırken, esas olarak tıp fakülteleri düşünülmüştü. Örneğin, yasanın yürürlüğe girdiği 1982 yılında Ankara Tıp'taki 290 kadar öğretim üyesinin yarısından fazlası, muayenehanede çalışmak için kısmî statüyü seçmişti. Ama 84'de uygulama ilk başlayınca bunlardan bir tanesi bile atılmadı. Yalnızca Bursa Tıp'dan 1 kişi, Dicle Tıp'tan da gene 1 kişi atıldı. Bir de, Yahya Zabunoğlu. Sözleşmesi sona ermişti.

İşte, parantezi burada kapayıp, bıraktığımız yerden alabiliriz. Hukuk Fakültesi yetkilileri bu işi yaparken birtakım gerekçelere dayanıyorlardı. Aynı bilim dalında tam gün çalışan doçent varsa, kısmî statüde çalışana ihtiyaç yoktu, çünkü kamu hukuku dersinin saati azdı. Ayrıca, kürsüde bir de Dr. asistan vardı ki, o da zamanı gelince doçent olacaktı.

Zabunoğlu'na oyun

Her şey güzel de, işin altını kaldırıp baktığınız zaman ilginç bir durum vardı. Ankara Hukuk'ta üç yıldır doçentlik kadrosu bekleyen altı eleman vardı ve bunlardan sadece birisi, 23 Ekim 1984 tarihinde, yani Zabunoğlu'nun sözleşmesinin uzatılmamasına karar verildiği tarihten 1 gün önce Zabunoğlu'nun bulunduğu kürsüye atanmış, geride kalan beşi gene kadrosuzluğa talime devam etmişlerdi.

Bununla birlikte, Ankara 4. İdare Mahkemesi 21 Mart 1984 gün ve K: 1986/179 sayıyla verdiği kararda, idarenin "ihtiyaç bulunmadığı" yolundaki gerekçesini kabul ediyor ve davayı 1'e 2 reddediyordu. Zabunoğlu bunun üzerine temyiz mercii olan Danıştay'a başvurdu. Kararın bozulmasını istedi. Fakat 5. Daire de 13 Nisan 1987 gün ve E: 1986/1584, K: 1987/584 sayılı kararıyla temyiz isteğini 2'ye 3 reddetti. Denizin bittiğine inanmamış olacak ki, Zabunoğlu gene Danıştay'a, bu sefer karar düzeltilmesi için başvurdu.

Ve nihayet 5. Daire, bu sefer 3'e 2 aldığı E: 1987/1726, K: 1987/1563 sayılı kararla, çok önemli bir şey söyledi: Sözleşme süresi bitince görev sona ermezdi. Görevde süreklilik esastı. İdarenin takdir yetkisi, ancak objektif kusur durumunda *(işe sarhoş gelme, verilen görevi yapmama vb.)* söz konusu olabilirdi. YÖK düzeninin en sağlam gözüken adam atma yönteminin perdesi de böylece kapanmış oldu.

Gelgelelim, üniversitenin Deli Dumrul'u için aynı durum, tam tersine, yeni açılan bir perde demek. Her şeyden önce, YÖK üniversitesine dönmek mi, dönmemek mi?

Yahya Zabunoğlu

"Ben dönmek gerektiği kanısındayım. Bir kere, dışarıda iken çok para kazandım ama, kurumuma ve öğrencilerime çok bağlıyım. İkincisi, ancak dönersem somut mücadele edebilirim. Geçenlerde gittim, hoca kadrosunun üç yılda dörtte üçü değişmiş. Buna dur demek gerek".

"YÖK ilkelerine aykırı harekette bulunanların ilişkisi kesilir" diyen bir yasa altında, Deli Dumrul bile olsa, ne yapabilir ki? Zabunoğlu üniversite, hoca ve öğrenci yararına ne yapmak için dönmek istiyor, somut olarak bunu sormak gerek.

"Doğru bildiklerimi derste söyleyeceğim, kurullarda söyleyeceğim. Envanter istiyorum. Öğretim kadrosunda kan kaybı ne kadardır? Fakültenin bilimsel düzeyi (yayın vb.) ne durumdadır? Kaç öğrenci aldık, kaçını attık? Her yıl 350 ilâ 400 öğrenci atılıyor Ankara Hukuk'tan".

Fakat, Fakültenin ders programı, en ufak ayrıntısına kadar YÖK tarafından saptanmış. Ne anlatacak Zabunoğlu?

"Ders programlarını gündeme getireceğim. İlkokullardaki ders ünitesi gibi program olmaz. 'Türk anayasasının içeriği nasıl anlatılır' diye yönerge olmaz. Ayrıca, şu vize sistemine savaş açmanın sırası geldi. Elinde kamçı, ayda bilmem kaç kere patlatıyor: 'Şaaak! Anlat ulan! Şaaak! 150. sayfaya kadar anlat! 300. sayfaya kadar anlat!' Dön baba, dönelim. Sınava gir baba, girelim. Sosyal bilgiler eğitimi sızan bir testidir. Sağlam tortu fazlasıyla yeterlidir. Devamlı dolu olamaz ki. Anlatılandan çocuğun aklında kalan ona da yeter, bize de. Zırt pırt sınavla olmaz".

İbretlik olaylar

Üniversitenin 12 Eylül'de iyi sınav vermediği kanısı oldukça yaygın. Bu konuda Deli Dumrul'un özellikle Truva Atları üzerine söyledikleri yazmaya da, okumaya da değer gibi:

"Deveye boynun eğri demişler, nerem doğru ki, demiş. Ama gene de üniversite bu kadar tahrip edilmeye layık değildi. İşin en acı yanı, üniversitenin, Necdet Serin'ler, Tarık Somer'ler, Halil Cin'ler, Ahmet Sonel'ler, Sevinç Karol'lar gibi kendi adamları tarafından, onların eliyle bu hale sokulmuş olmasıdır. Dışarıdan yapılsaydı, daha az üzücü olurdu.

"Bir de, ayrıca çok merak ettiğim birşey var. İçeriden bazı kişiler, nasıl oldu da, Türkiye'nin bu sarkaç hareketi düzeninde devranın döneceğini düşünmediler? Bir orgazm süresi kadar bile sürmeyecek bir faşist öc almayı nasıl oldu da devam edecek sanmak gafletine kapıldılar? Akıllara durgunluk verici, ibretlik bir olaydır".

Ben bunları şimdi buraya yazıyorum. YÖK üniversitesi sıkı dursun bundan sonra diye. Bir de, benim bildiğim Deli Dumrul bu dediklerini bir bir yapar da; insanoğlu çiğ süt emmiştir, ola ki bir tanesini bile unutur, Zabunoğlu'nun telefon numarası (4) 118 56 92'dir, eğer dediklerini unutursa telefon açılıp "Sen şöyle şöyle demiştin, neden yapmıyorsun?" yollu başına kakıla diye. ■

G.Kıbrıs'ta seçim

ARİS ABACI

14 Şubat'ta Güney Kıbrıs'ta başkanlık seçimleri yapılacak. Kimilerince bu seçimler hem Kıbrıs Rum kesiminin siyasal sahnesi, hem de Akdeniz'de bir gerilim kaynağı olan Kıbrıs sorununun çözümü için bir dönüm noktası olarak değerlendiriliyor. 14 Şubat'ta en fazla oyu toplayan iki aday, 21 Şubat'ta yapılacak ikinci tura geçebilecek.

Seçimlere katılacak olan adaylar ve bu adayları destekleyen partiler şöyle: **Glavkos Kliridis**, Başkanı olduğu aşırı sağcı *Demokratik Uyarı (DİSİ) Partisi* ile 1981 başkanlık seçimlerinde oyların yalnızca %1'ini alan *Yeni Demokrasi Partisi (NDP)* tarafından destekleniyor.

Yorgu Vasiliu ise *Komünist Parti AKEL* ile **Kiprianu'**nun eski Dış İşleri Bakanı **Rolandis**'in başkanı olduğu *Liberal Parti* ve bazı eski bakan ve parlamenterlerin desteğine sahip.

Spiros Kiprianu'yu başkanı olduğu *Demokrat Parti (DİKO)* ve 1981 başkanlık seçimlerinde oyların %2,97'sini alan *Merkez Birliği Partisi* destekliyor.

Vasos Lisaridis de başkanı olduğu *Sosyalist EDEK Partisinin* desteği ile seçimlere giriyor.

Ancak destek dağılımında ilginç bir olay da bu seçimlerde **Kiprianu**'yu destekleyen *Merkez Birliği Partisi*'nin ikinci başkanının seçimlere bağımsız aday olarak katılan **Vasiliu**'yu desteklemesi.

Spiros Kiprianu.

Glavkos Kliridis.

Partilere göre oy dağılımı

Partiler	1981 Başkanlık Seçimleri	1986 Belediye Seçimleri	Seçimleri
DİSİ	%31,62	%32,79	%32,72
AKEL	%33,10	%26,48	%32,23
DİKO	%18,76	%27,54	%23,37
EDEK	% 8,78	%11,87	%10,92

(*DİSİ:* **G. Kliridis** *AKEL:* **E. Papaioanu** *'88 seçimlerinde bağımsız aday* **Y. Vasiliu**'*yu destekliyor - DİKO:* **Kiprianu,** *EDEK:* **V. Lisaridis)**

Başa güreşenler

Seçim öncesi verilere göre **Kliridis**'in ikinci tura geçeceğine garanti gözü ile bakılıyor. Ancak **Kliridis**'in ikinci turda **Kiprianu** veya **Vasiliu** karşısında başkan seçilmesi de olanaksız görünüyor. Burada belirtmekte yarar var, ABD'nin Aralık ayı başlarında yaptığı Kıbrıs konusunda arabuluculuk önerisini, salt **Kliridis** yanlısı *Alithia* ve *Simerini* gazeteleri olumlu karşıladı.

Şu ana kadar yapılan kamuoyu ölçme araştırmalarından en ciddi olanı **Vasiliu**'nun %34'lük bir oranla önde olduğunu gösteriyor. Ancak araştırmayı yapan kuruluşun direktörlüğünün **Vasiliu** tarafından yapılması, bu oranın önemini bir ölçüde azaltıyor. Bu yüzden 1981 ve 1985 başkanlık seçimleri ile 1986 Belediye seçimlerindeki oy dağılımına bir göz atmakta yarar var.

Tablodaki partilerden *Sosyalist EDEK Partisi*'nin 2. turda destekleyeceği parti büyük bir ihtimalle ***DİKO*** olacaktır. Öte yandan ***DİSİ***'nin herhangi bir partiye 1. veya 2. turda destek vermesi söz konusu değil. Çünkü bu parti 2. turu garantilememiş durumda. ***AKEL*** ise şu anda **Vasiliu**'yu desteklemekten başka birşey düşünmüyor. Aynı şey seçim deneyimi olmayan *Liberal Parti* için de geçerli. 2. turda bir **Kliridis-Kiprianu** çekişmesinde ***AKEL***'in nasıl bir tavır takınacağı ise pek açıklık kazanmış değil.

DİKO için de diğer bir partiye destek verme söz konusu değil. Ancak **Kliridis-Vasiliu** çekişmesine sahne olacak olası bir 2. turda ***DİKO*** seçmenlerinin büyük bir bölümünün **Vasiliu**'ya oy vermesi bekleniyor.

Burada **Kiprianu** ile ilgili belirtilmesi gereken bir şey var. O da Ocak ayı başlarında Kıbrıs basınına sızan bir habere göre Güney Kıbrıs Başkanı'nın, resmi ziyaret için Kıbrıs'da bulunan Çekoslovak Başbakanı **Lubomir Strugal**'den, ***AKEL***'in aday göstermemesi için arabuluculuk yapması yolunda bir istemde bulunmasıdır. Habere göre Çekoslovak Başbakanı bu öneriyi reddetti. Kuşkusuz bu olay seçim öncesi dönemde **Kiprianu**'nun başını ağrıtabilecek düzeydedir.

Başkanlığın güçlü adayı Yorgo Vasiliu:

"Diyalog gereklidir"

Yorgo Vasiliu 1931 yılında Magosa'da doğdu. Yüksek öğrenimini Cenevre, Budapeşte ve Londra'da gördükten sonra 1962 yılında Kıbrıs'a döndü. Hemen ardından bugün büyük bir araştırma ve danışma merkezi olan Ortadoğu Araştırma Merkezi'ni (KEMA) *kurdu. 11 Akdeniz ülkesinde bürosu bulunan KEMA'nın müşterileri arasında büyük uluslararası şirketler ve çeşitli ülke hükümetleri de bulunuyor. Vasiliu halen Cranfild School of Management'de öğretim üyesi.*

Vasiliu '88 seçimlerinde Komünist Parti AKEL *ve küçük bir parti olan* Liberal Parti *tarafından destekleniyor. Ancak kendisi bu iki partinin adayı durumunda değil. Seçimlere bağımsız olarak katılıyor. Bu arada Vasiliu'nun* AKEL *tarafından desteklenmesinde bazı ideolojik sorunlar da var. Örneğin* AET *konusunda Vasiliu ve* AKEL*'in görüşleri ayrı. Ancak taraflar, Vasiliu'nun seçilmesi durumunda, AET konusunun referanduma sunulması ile bu farklılıkların sorun yaratmayacağı görüşünde.*

Kendisi ile **GÖKKUŞAĞI** *adına görüştüğümüz* ***Vasiliu,*** *programında Kıbrıs sorunu, ülkenin ekonomik ve siyasi durumu gibi konulara değiniyor:*

"Kıbrıs sorununun çözümü, BM kararları ile 1977 Makarios-Denktaş ve 1979 Kiprianu-Denktaş anlaşmalarının temelinde bulunmalıdır."

"Kıbrıs Türkleri ile yeniden yakınlaşma için ilişkilerin, güven anlayışın mümkün olduğu kadar gelişmesi amacı ile araştırmalarda bulunacak bir kuruluşa gerek vardır. *"Bu yakınlaşmaya programda büyük önem veriliyor.*

Vasiliu *aynı programda,* ***Kiprianu*** *yönetimi süresince bütçe açığının 136 milyon Kıbrıs Lirasına* (yaklaşık 261 milyon dolar), *dış borcun da 1986 yılında 600 milyon Kıbrıs Lirası'na* (yaklaşık 1.150 milyon dolar) *ulaştığına dikkati çekiyor.* (600 milyonluk bu dış borç GSMH'nın %40'ını buluyor.)

1988 Şubat'ında gerçekleşecek olan başkanlık seçimlerinden sonra bir işbirliği veya koalisyon durumu doğabilir mi?

Vasiliu — Benim bağımsız aday olarak konumum zaten işbirliğini öngörüyor. Seçildiğim taktirde tüm Kıbrıs'lıların başkanı olacağımı, kuracağım hükümetin de tüm parti üyelerinden oluşan ulusal bir hükümet olacağını söylüyorum. Tabii bu kişiler hükümete parti temsilcileri olarak değil, birey olarak katılacaklar.

İki parti tarafından destekleniyorsunuz...

Vasiliu — Evet biri büyük biri küçük iki parti ve binlerce yurttaş...

Bu partilerin belirli bazı tezleri var. bu sizin için bir sorun yaratmıyor mu?

Vasiliu — Hayır büyük bir sorun söz konusu değil. Çünkü sözlerde bütün partiler görüş birliği içinde. İlkeler herkesçe kabul ediliyor. Örneğin ulusal birlik, demokrasi, ekonomik gelişme... Bugünkü hükümet açısından baktığımızda, bunların pratikte uygulanması konusunda çeşitli sorunlarla karşılaşıldığını görürüz.

Arkadaşımız Aris Abacı, Yorgo Vasiliu ile görüştü.

Evet bazı kritik konular da var. Örneğin adadaki yabancı güçler, iki toplum arasındaki dialog, Kıbrıs sorununun uluslararası düzeye ya da NATO düzeyine getirilmesi, Sovyet önerileri, Türkiye ve Yunanistan'ın rolü gibi konular.

Vasiliu — Bu konularda da genel ilkeler herkes tarafından kabul ediliyor. Ancak burada Ulusal Konseyin oynayabileceği rol büyük önem kazanıyor.

"Seçim öncesinde Başbakan Özal'ın ılımlı demeçler vermesi umut vericidir"

Bütün kararlar bu konsey çerçevesinde alınacak.

Kıbrıs sorunuyla ilgili Sovyet önerilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Vasiliu — Bu öneriler Kıbrıs'da ilkesel açıdan herkesçe kabul ediliyor. *AKEL, DİKO* ve *EDEK* partileri önerilere değer veriyor. *Kliridis*'in partisi ise daha çok uluslararası bir konferansın toplanmasındaki zorluklar üzerinde duruyor. Bence uluslararası bir konferansa gerek vardır. Kıbrıs sorunun uluslararası boyutunun çözümü bunu gerektirir. Sovyetler ise, *"bizim önerimiz budur başka bir önerisi olan varsa, ortaya koysun tartışalım"* diyor.

İki toplum arasındaki dialog konusuna getirdiğiniz yaklaşım?

Vasiliu — Görüşmeler yolu ile çözüm aranıyorsa bu belirli bir zamanda dialog başlaması gerektiği anlamına gelir. Ancak hiyerarşide ilK sıralarda bulunan bazı sorunların çözülmesi gerekir. Türk işgal kuvvetlerinin çekilmesi, Türkiye'nin tek taraflı müdahale hakkı... Bunlar Ada'nın güvenliği açısından çözülmesi gereken temel sorunlardır. Dialog gereklidir. Ancak salt diyalog olsun diye, işgalin devam etmesine yardımcı olunmamalıdır.

Sorunlu konulardan biri de Türkiye'den Ada'ya önemli sayıda göçmen yerleştirildiği konusundaki görüşler. Bu konuda nasıl bir çözüm öneriyorsunuz?

Vasiliu — Biz, soruna getirilecek bir çözümden *sonra* Türkiye'den gelen göçmenlerin Ada'da kalmasını kabul edemeyiz. Bu salt bizim kabul etmediğimiz bir şey değil, uluslararası hukuk kurallarına da aykırı olan bir durumdur. Bu konuda uluslararası anlaşmalar var. Belirli bir bölgeyi işgal eden bir ülke veya ordunun çeşitli girişimlerde bulunarak bu bölgenin demografik niteliğini değiştiremeyeceği bu anlaşmalarda çok açıktır. Türkiye böyle bir girişimde bulunmuştur.

Kıbrıs'ın AET ile ortaklığı siyasal düzeyde sorunun çözülmesi için nasıl bir rol oynayabilir sizce?

Vasiliu — Kıbrıs'ın AET ile ekonomik bağı vardır. Bunu öncelikle belirtmek isterim. Ortaklık anlaşması uzun bir süre sonra gerçekleşecek olan gümrük birliğini amaçlıyor. Ancak tam üyeliğin bu ortaklık anlaşması tarafından açık bir şekilde öngörüldüğü söylenemez. AET Kıbrıs sorunu çözülmedikçe ülkeyi tam üyeliğe kabul etmez. Yani anlaşmamız salt ekonomik nitelikli bir anlaşmadır.

Bu konunun bir yüzü. Öte yandan AET çok önemli bir rol oynayabilir. Türkiye ve gerekli olan tavizleri vermesi için baskı yapabilir. Sonuçta Topluluk genel ve özel çıkarları değerlendirerek atmak istediği adımı atacaktır. Bunun da ortaklık anlaşmamızın doğal bir sonucu olacağını söyleyemeyiz.

Siz bu ortaklık anlaşmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Vasiliu — 1972'de imzalanan bu ortaklık anlaşması bir zorunluluktu. Kıbrıs, sanayi ve tarım ürünlerini Avrupa'ya ihraç etmelidir. Bunu da —ekonomik anlamda— AET üyesi olmadan yapamaz. Bu ortaklık anlaşması olmasaydı, Topluluğun saptadığı gümrükler Kıbrıs ürünlerinin ihracını olanaksız kılabilirdi. Çünkü bilindiği gibi ürünlerimizin çoğunu AET üyesi ülkeler de üretiyor.

"Ancak sırf diyalog olsun diye Türk askeri varlığının devamına göz yumulmamalı"

Kıbrıs sorununun çözümü, BM Genel Sekreteri'nin son önerisinin *Kiprianu* hükümeti tarafından reddedilmesi ile yeni bir çıkmaza girdi. Bu çıkmazdan kurtulmanın yolu nedir sizce?

Vasiliu — Kıbrıs sorununun özü, bildim bileli aynı idi. Son 13 yıldan bu

yana Ada'da bir işgal söz konusudur. Bu işgalin gerekçesi de bizim için kabul edilmez bir niteliktedir. Aksi takdirde örneğin Hindistan'ın da Sri Lanka'yı işgal etmesi gerekirdi. Tamil sorunu, Kıbrıs Türklerinin sorunundan çok daha büyük bir sorundur. Ancak Hindistan hükümeti Sri Lanka'yı işgal edeceğine ada'da barışın egemen olması için Tamil gerillalarına yöneldi. Kıbrıs'ta işgalden sonra bir dizi görüşme yapıldı fakat bunların bir sonuca ulaşması olanaklı değildi. Türk tarafı soruna bulunduğu konumdan bakıyordu. Bu konuma da, Adaya girip belirli bir bölgeyi silahlarla elinde tutmayı başardığı için gelmişti. Gerçek bir gelişme Türkiye'nin bu konudak tezlerini değiştirdiği oranda kaydedilebilir. Bu soruna artık bir çözüm getirilmeli. 20. yüzyılın sonlarına yaklaşırken, Kıbrıs gibi bu denli küçük bir adanın ikiye bölünmüş olması, Türk ve Rumlar arasındaki ilişkilerin kesilmesi kadar mantıksız bir şey olamaz.

BM Genel Sekreteri'nin önerilerinin *Kiprianu* tarafından reddedilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Vasiliu — *Kiprianu*'nun tutumu doğru idi. BM Genel Sekreteri'nin son önerisi, devletin işlerliği için gerekli olan garantileri vermiyor. Burda belirtmek isterim: *Cuellar*'ın tüm önerilerinde zayıf bir nokta var. Büyük bir incelikle anayasal konulara değiniyor. Ancak Türk Ordusunun geri çekilmesi, Türkiye'den gelen göçmenlerin Ada'dan gitmesi, Kuzey'den göçenlerin geri dönüş hakkı, temel özgürlükler ve bunlar için verilmesi gereken garantiler gibi temel konulara değinmiyor. Başka bir deyişle, bir ev inşa etmek istiyorsun ve bu ev için proje hazırlayacağına, mutfağın boyutlarını bilmeden mutfak eşyalarını seçmek istiyorsun. Kuşkusuz bir anayasaya gerek vardır. Bu anayasanın işlerliğini garanti altına almamız gerekir. Temel sorunları çözmeden ikinci planda kalanların çözümüne nasıl gidebiliriz?

Kıbrıs Türk muhalefetinin dile getirilmiş bazı tezleri var. Örneğin Sovyet önerileri hakkında...

Vasiliu — Evet, bu önerileri olumlu karşılıyorlar.

Programınızda Türk muhalefeti ile ilişkilere de değiniyorsunuz...

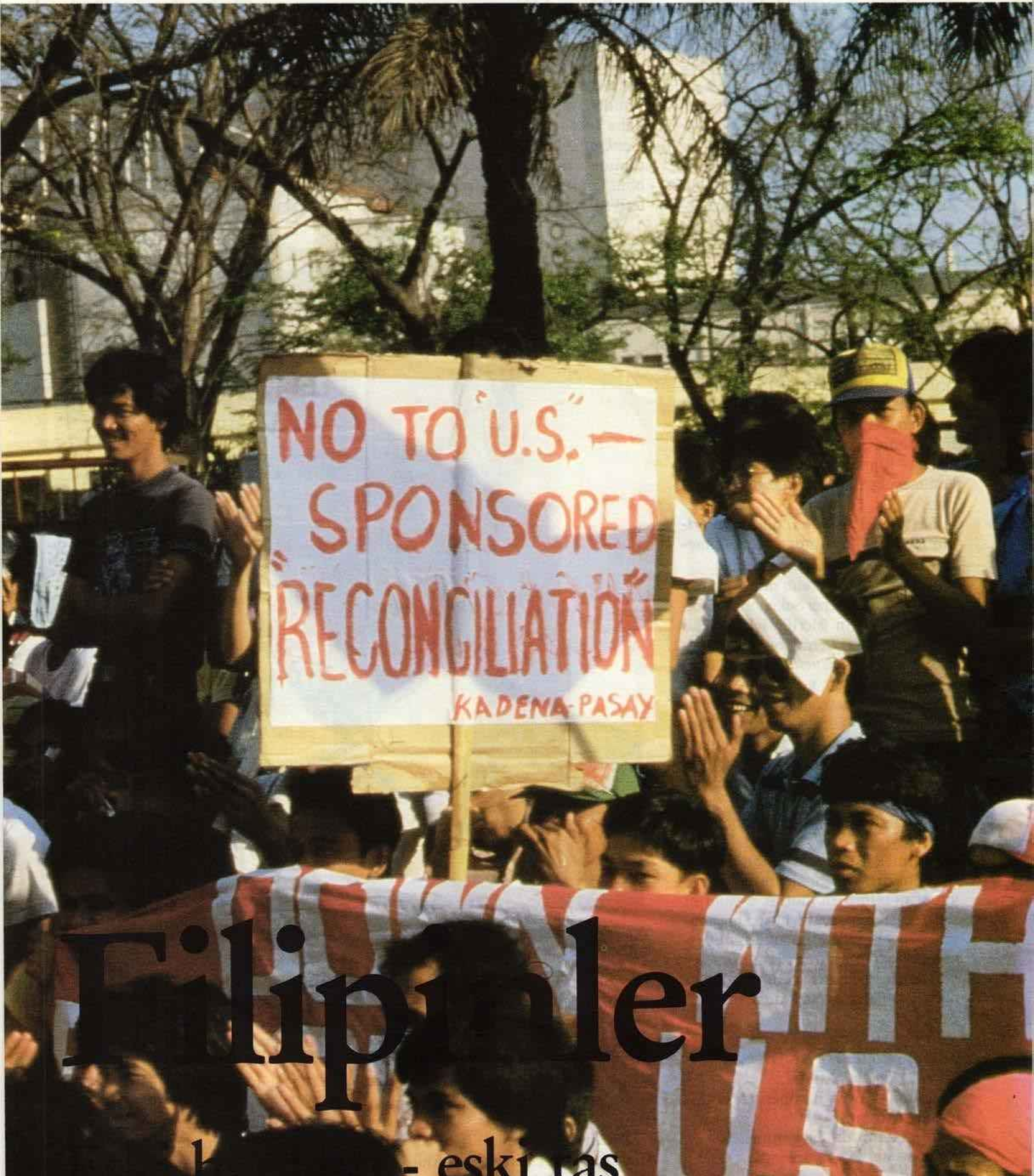
Vasiliu — Rum tarafı siyasetinin bir zayıflığı da, hükümetin yeniden yaklaşım dediğimiz şeyi başaramamasıdır. Tabii bu başarısızlık için temel neden *Denktaş* tarafından kaynaklanan güçlüklerdi. Ancak Kıbrıs Türkleri ile yeniden yakınlaşmak için kuşkusuz daha çok şey yapabilirdik. Sayın *Denktaş*'ın çıkmazı sonsuzlaştıran tutumuna karşı olan tezlerin varlığı öbür tarafta da çözüm istendiğini gösteriyor. Türk işgali ile ortaya çıkan durum bugüne kadar Kıbrıs Türklerinin çıkarlarına değil, Türkiye'nin askeri amaçlarına hizmet etmiştir. Kıbrıs Türk muhalefetiyle, çeşitli partilerle ilişkilerimizi geliştirmemiz gerek. Hedef; Kıbrıs Rum ve Türklerinin birlikte, haklı ve kalıcı bir çözüm bulmalarıdır.

Türkiye'de bildiğiniz gibi 29 Kasım'da seçimler gerçekleşti. Elde edilen sonucun Kıbrıs sorununun çözümü açısından sizce önemi var mı?

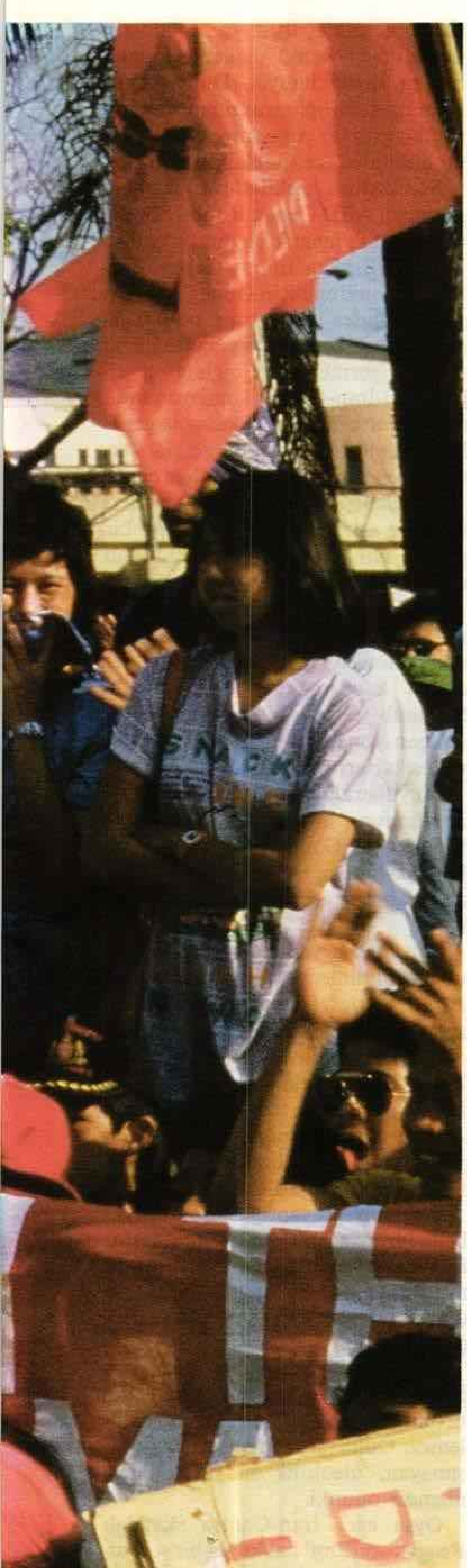
Vasiliu — Türkiye'nin Kıbrıs politikası hiçbir zaman değişmemiştir. Yani kimin başbakan olduğu önemli değil. Kıbrıs çıkartmasının Sosyal Demokrat *Ecevit* tarafından gerçekleştirilmiş olması, biz Kıbrıslılar için unutulmuz bir olaydır. Ancak öte yandan dikkate değer bir olay daha var. Seçim öncesi dönemde Başbakan *Özal,* örneğin *Demirel*'e göre daha ılımlı demeçler verdi. Bu belki gerçekçi bir yaklaşımın göstergesidir. Türkiye konuya daha gerçekçi ve demokrat bir yaklaşımla yanaşırsa Kıbrıs sorununu da çözer. Ordusunu Kıbrıs'tan çekip taraflar için haklı ve kalıcı bir çözümün bulunmasına katkıda bulunabilir. Dileyelim, böyle bir düşünce şekli egemen olsun. Bu durumda ben de sözlerimi geri alıp, kimin başbakan olduğu önemlidir diyeceğim. ■

Vasiliu, "Hedef, Kıbrıs Rum ve Türklerinin birlikte haklı ve kalıcı bir çözüm bulmalarıdır," diyor.

Filipinler

Ağabeyin gözetiminde

PAT TUMMONS

Takvimler 1988'i göstermese zaman tünelinden geçtim sanıverecek insan! Bugün Pasifik'in bu dertli takımadasında olup bitenler Filipinler Başkanı Marcos'un sıkıyönetim ilan ettiği 1972 yılının Eylül ayına gidişin ilk adımlarını, 1970'lerin o velveleli, o şiddet dolu günlerini akla getiriyor.

O günlerde seçimlerde aday olmak güç işti. Sürgün dönüşü anayurda ayak basar basmaz havaalanında öldürülen ünlü Benigno S. Aquino da dahil olmak üzere böyle bir işe kim kalkışsa, sayıları düzineleri aşan paralı 'fedailer', hatta özel ordular beslemek zorundaydı. Kelleyi koltuğa almadan aday olunmaz, olanın seçimlerde ufacık da olsa bir şansıvarsa rakibinin adamları onu öldürmekte bir an bile tereddüt etmezlerdi.

O günden bu güne ne değişti diye dönüp arkamıza bir bakıyoruz ki Filipinler'de demokrasi bir arpa boyu bile yol gitmemiş! Bu son yerel seçimlerden önceki birkaç hafta içinde gerçekleşen şiddet olaylarında yüzden fazla insan hayatını kaybetmiş.

Özel ordular yine var. Yalnız bu sefer buruk bir tersine dönüş söz konusu: Artık fedailiği Filipinli komünist gerillalar yapıyor. Bunlar Yeni Halk Ordusu'nun kontrolündeki bölgelerde adayları para karşılığı "koruma"ya alıyorlar. Böylece hem tuttukları adayı desteklemiş oluyorlar, hem de merkezi hükümete karşı mücadelelerine gerekli finansmanı sağlıyorlar.

Bir bakıma 16 bin yer için 160 bin aday çekiştiği gözönüne alınacak olursa bu bedel fazla aşırı sayılmayabilir. Bununla birlikte Türkiye'den ABD'ye, Avustralya'dan Zinbabwe'ye diğer demokrasilerde böylesi durumlar gerçekleşseydi alarmların sesi yeri göğü tutardı.

Burada seçimlerin olaylı geçtiğini dilimize dolamak değil amacımız. Filipinler, bu konuda, mesela Haiti gibi dünya kamuoyu önünde küçük düşmedi. Bunu görmezlikten gelmiyoruz. Filipin merkezi hükümeti'nin kırsal bölgelerdeki güçsüzlüğünün altını çizmek istiyoruz, o kadar.

Marcos ülkeden kovulduktan sonra başkan seçilen Cory Aquino o günden bu yana geçen iki yıllık sürede demokrasi hakkında ededurduğu harcıâlem sözleri bir yana bırakıp oy tabanını pekiştirerek politikasına işlerlik kazandıramadı.

Biraz garip gelecek ama, seçimlerin böyle olaylı geçmesi bir anlamda politik süreçteki açıklığın bir yansıması. Malacanang Sarayı'nda oturduğu günlerde, Marcos ülke siyaseti üzerinde öyle bir sulta kurmuştu ki, yerel Barangay liderinden eyalet valisine kadar hiçbir seçimde çıt çıkmazdı. Bunun aşırı derecede anti-demokratik, baskıcı bir yöntem olduğu elbette su götürmez. Ne ki, seçimler 'asude' geçerdi bu Pasifik ülkesinde!

Öte yandan şimdi kampanyalarda dökülen kan, artık sadece kırsal kesimdeki halkın değil, şehirlerde oturanların da hayatını alt üst ederek arka planda süregiden şiddetin bir parçası.

Filipinler Katolik Kilisesi tarafından kurulan bir insan hakları grubu *(The Task Force Detainees)* kan dökümünün arttığına dikkati çekiyor. Ne var ki olayları Marcos döneminde olduğu gibi resmi güvenlik güçle-

Üslerin stratejik değeri

Clark Hava Üssü: Pampanga ve Tarlac vilayetlerinde 55,000 hektarlık bir alana yayılmış olan bu üste ABD 13. Hava Kuvveti Karargâhı bulunmaktadır. ABD hava kuvvetlerinin Asya'daki en büyük üssüdür.

ABD Dış İşleri Bakanlığı Bölgesel Radyo Röle Tesisleri ve Hava Kuvvetleri Yayınlayıcısı ile Crow Vadisi Atış Sahası da Clark Üssünde yer alırlar.

Wallace Air Station: Poro Point'de 150 hektar. Bu alanda bir hava savunma kontrol merkezi, bir radar istasyonu, atışlı tatbikat sahası ve bir Amerika'nın Sesi tesisi vardır.

John Hay Hava İstasyonu: Baguio City'de 400 hektar. Amerika'nın Sesi tesisi, ve dinlenme-konferans merkezi olarak hizmet verir.

Subic Deniz Üssü: Bataan ve Zambales vilayetlerinde 15,000 hektar üzerinde şu kuruluşlar yer almaktadır: Bir Deniz İstasyonu *(Port Olongapo)*, Deniz Hava İstasyonu *(Cubic Point)* ve Deniz Deposu *(Camayan Point)*. Subic Deniz Üssü, Hawaii'nin batısında en büyük ABD deniz üssüdür.

ABD yukarıdakilere ek olarak bu bölgede 7,000 hektarlık bir bataklık arazinindenetiminielindetutmakta; ayrıca, Grande ve Chiquita Adaları'nı Dinlenme ve Moral hizmetleri; Tabones ve Los Frailes Adaları'nı bombardıman, Leon Çayı'nı deniz atış hedefi; Wild Horse Çayı'nı hakiki cephaneyle hava destek eğitimi; ve Zombales Amfibik Eğitim Sahası ile Güneybatı Zombales Eğitim Sahasını da tatbikatlar için kullanmaktadır.

ABD, bunlara ek olarak körfeze giriş-çıkış hakkı ve suların da kullanımı konularında güvence sahibi.

San Miguel Deniz Muhabere İstasyonu: San Antonio'da 1,000 hektar. 7. Filo muhabere faaliyetlerinin merkezi.

Bunların yanısıra ABD Hava Kuvvetleri bütün Filipin radar istasyonlarında ve Manila'daki Hava Savunma Koordinasyon Merkezi'nde personel bulundurmaktadır. Ayrıca, yenilerde çok-uluslu Del Monte Çiftliği'nde açılan bir *'meteoroloji istasyonu'*ndan başka,birkaç gizli üssün varlığına işaret eden haberler alınmaktadır. ■

Üslerin Filipinler için *'yararları'*

Bunların arasında ABD'nin global nükleer şemsiyesinin koruyuculuğu; 1986 yılı için 105 milyon dolarlık askeri yardım *(bu yardım Marcos döneminde —1985— 45 milyon dolardı)*; üslerde Filipinler'e tam egemenliğin tanınması, üslerde bayrak ve bir komutan bulundurma izni, *(ancak bu komutan ABD tesis ve kuvvetlerini denetleyemez)*; Filipin işgücü ve doğal kaynakların sömürülmesi anlamına gelen bir ekonomik *'gelişme'* planı var.

Filipinli üs işçileri Koreli işçilerin yarısı, Japon işçileri bir çeyreği ve aynı işi yapan ABD'li işçilerin 1/8'i kadar ücret almaktadır.

ABD 7. Deniz Filosu'nun tamirinin yüzde 60'ı Subic'de, ayrıca tüm Pasifik'teki ABD Hava Kuvvetleri jet motorlarının tamiri de ucuz olduğu için Clark'da yapılmaktadır.

*Filipinler Üslere Karşı Koalisyon örgütü tarafından yayınlanan **"20 soruda ABD üsleri"**nden kısaltılarak alınmıştır.*

Filipinler'deki Amerikan Üsleri Hint Okyanusu ve Orta Doğu'daki ABD askeri gücünü korumak amacıyla kurulmuştur. Nitekim Körfez Bunalımı sırasında bölgeye ulaştırılan malzemenin yüzde 66'sı Clark Hava Üssünden gönderilmiştir.

Üsler, aynı zamanda ABD'nin denizaşırı haberleşmesini ve Japonya'ya petrol sağlayacak denizyollarının savunulması; ve **"ABD ile Japonya'nın bölgedeki kaynak ve pazarlara uzanma"** olanaklarının geliştirilmesini de sağlar.

ABD üsleri aynı zamanda **"esas itibariyle Asya ülkelerinde ortaya çıkabilecek ayaklanmalara karşı, bu ülkelerdeki silahlı kuvvetlerin direncini güçlendirmeye yönelik"** ABD eğitim alanları görevini de üstlenmişlerdir.

*Kongre Araştırma Hizmetleri, **Amerika Birleşik Devletleri Dış Politika Hedefleri ve Denizaşırı Askeri Tesisler**, 1979, s. 138, 149.*

rince gerçekleştirilmiyor. Şiddetin önemli bir bölümü Vigilante gruplarından kaynaklanıyor. Dünya Anti-Komünist Birliği tarafından örgütlenen bu gruplar çoğu zaman da Aquino hükümetince silahlandırılıyorlar.

Söz konusu 'teşkilat'ın fikir babası emekli ABD Generali John Singlaub. General, fanatik bir antikomünist. Vaktiyle Başkan Jimmy Carter'ı fazla ılımlı bulduğu için Güney Kore'deki görevinden istifa etmiş, bunun gerekçesini de ortalığa yaymakta hiçbir sakınca görmemişti. Singlaub, geçtiğimiz yıl İran-Contra komisyonunda tanıklık etti. Burada Nikaragua gerillalarına silah sağladığını açıklamakta bir beis görmedi. Manşetlere çıktı.

(Singlaub'un Beyaz Saray çevreleri için bile aşırı fanatik bulunduğu bir gerçek. Nikaragua kontralarına silah sevkinde başlıca rolü oynadığı doğru. Ancak yerini bir başka emekli generale, daha yumuşak ve mali bakımdan daha dirayetli General Richard Secord'a kaptırmaktan kurtulamadı. Singlaub yobazın biri. Oysa Secord, Reagan yönetiminin paralelinde yürür, çıkarları ön planda tutar.)

Bu yukarıdaki görüşü parantez içine almasaydım keşke! Çünkü bence bu olgu, ABD'nin Filipinler'deki rolünü kavramanın anahtarı. Ve belki de cevaplanması gereken en ilgi çekici soru.

Son birkaç yıldır General Singlaub'un Filipinler'e yaptığı düzenli geziler dehşetle izlenmekte. Singlaub bu ziyaretlerinin siyasi bir sebebi olmadığını, ikinci dünya savaşında Japonların adadan çekilirken gizledikleri hazinenin peşinde olduğunu söylüyor. Altının yerini bulduğunu da iddia ediyor ama bu altın gömüsünün gerçekliği hakkında kuşkular var.

Singlaub'un yaptığı bu gezilerin belli bir siyasi amacı olduğu kesin. Kendi eseri olan Dünya Anti-Komünist Birliği, Gerek Filipinler'de gerekse dünyanın diğer yerlerinde gün geçtikçe güçleniyor.

Ancak işin garip bir yanı var: Singlaub gibi bir gayretkeşe ABD yönetiminin gizli görev vereceği düşünülemez. Ödünsüz, hiç bir esneklik taşımayan, ideolojik bir anti-komünizmdir onunki.

Oysa eğer İran-Contra skandalı Reagan yönetimi hakkında bir şeyi ortaya koymuşsa, bu da yönetimin uz-

laşmaya ne denli hazır olduğudur. Reagan o sıralarda öyle bir ruh haline girmişti ki, danışmanları (yani Oliver North, Robert McFarlane, John Poindexter ve ötekiler) ona Lübnan'daki rehinelerin süratle serbest bırakılmasının yolunun şeytanla işbirliği yapmaktan geçtiğini söyleselerdi, kabul etmekte en ufak bir tereddüt göstermeyecekti.

Peki ABD neyin peşinde? Filipin iç politikasına bulaşmadığını düşünmek saçma. Ülkenin başlıca adası Luzon üzerinde, dünyanın en büyük iki askeri üssüne sahip olduğu gözönüne alınırsa, ABD'nin rizikolarının büyük olduğu, masum bir gözlemci olarak kalmayacağı açık. ABD yönetiminin Aquino hükümetini gerillalarla savaşı artırması için sıkıştırdığı da bilinmedik birşey değil. Üstelik de bu savaşın, Aquino'nun en büyük düşmanı olan (burada Aquino'nun kocasının öldürülmesindeki rollerini hatırlatmayacağız) askerlerin sırtını sıvazlamak anlamına geleceği de besbelli...

Gerillalarla ateşkes görüşmeleri bir yıldır çıkmaza girmiş durumda. ABD'nin Orta Amerika'daki barış planına takındığı tavır düşünülürse, Filipinler'deki iç savaşın uzlaşma ile sonuçlanmaması için elinden geleni yapmaktan geri durmayacağı anlaşılır.

1991'de ABD ile Filipin hükümeti arasındaki üslere ilişkin anlaşmanın süresi dolacak. Yeni anlaşmanın hazırlıklarına ise bu yıl başlanıyor. Başkan Reagan, Filipinler'i komünistlere teslim etmiş, hele hele üsleri elden kaçırmış biri olarak suçlanmamak için elinden geleni yapacaktır. Can alıcı soru onun Filipinler'i 'kurtarma' uğruna ne kadar ileri gidebileceği!

Önümüzdeki aylarda Filipinler'de şiddet dozunun artması bekleniyor. bu durumda ABD, Aquino hükümetini her zaman savunduğu uzlaştırıcı tutumu sürdürmeye mi yönlendirecek? Yoksa daha Makyavelyen bir tavır takınıp sunacağı her avantaya açık, yoz ve baskıcı bir rejimi geri getirici bir kargaşa yaratılmasından mı yana olacak?

1972'de sıkıyönetim ilan ettiği zaman ABD, Marcos'u vargücüyle desteklemişti. 16 yıl geçti aradan. Marcos yok artık. Ama onu destekleyenler benzer tutum alacak bir başkasını pekala gene destekleyebilir. ■

Yoğunluğu Düşük Çatışma: *'Ayaklanma'* söz konusu olan bölgelerde düzenli ordunun savaş durumuna geçmesi yerine, çeşitli *'başıbozuk'* gruplar ile alttan alta sürdürülen *'ne savaş - ne barış'* durumu. Kaybeden yine sıradan halk oluyor.

İkiyüzlü politikalar

STEPHANIE MILLS

"Kendi barış görüşmelerimizi bile kendimiz yapamıyoruz. Kendi dostlarımızı bile kendimiz seçemiyoruz. Sorunumuz bu. Barış görüşmelerinde ABD'yi düşünmek zorundayız. Ülkemizin sorunlarına barışçıl bir çözüm getirebilecek yaratıcılığımız, yeteneğimiz var. Ama ABD'nin *(Hükümet ile komünistlerin yönettiği Yeni Halk Ordusu arasında)* barış görüşmeleri istemediğini, bu ülkede barışın yolunu açacak gerçek bir anlaşma istemediğini biliyoruz. Belgeler ortada: Ateşkesin herhangi bir şekilde uzatılmasına karşı çıktılar."

Piskopos Antonio Nepomuceno, Filipinler
Üslere Karşı Koalisyon Başkanı
Manila, Kasım 1987

Halk iktidarı pasifistlerin rüyalarında bile görseler inanamayacakları bir mucizeydi. Bir diktatör barışçıl, kitlesel kalkışmayla, şiddete başvurulmadan görevden alınsın, yerine demokratik yoldan bir başkan seçilsin! 1986'da, Filipinler'de bu gerçekleşiyor, Cory Aquino iktidar koltuğuna oturuyordu.

Aradan iki yıl geçti. Ve görüldü ki hamam eski hamam, tas eski tas, tepedeki yüzlerin kimi değişmiş ama baskı yapıları ve ABD egemenliğinin gölgeleri olduğu gibi duruyor.

'Umut ve sabır onların tabiatlarında vardır' denilen Filipinliler, Aquino'nun *'geniş demokrasi'* deneyinin başarısızlığa uğradığını kabul etmeye istekli değiller. Fakat Marcos'un sıkıyönetim yıllarını aratmayan suistimaller gitgide artıyor, Aquino sağ kanadı tarafından iktidarı askerlerle pay-

laşmaya zorlanıyor ve buna paralel olarak denetim dışı askeri baskılar tırmanıyor.

Temel sorunlar

Cory Aquino kendisini 1986'da destekleyen idealist gruplardan uzaklaştı. Marcos rejiminin neredeyse bütün ekonomik politikalarını benimsedi. Ve gün geçtikçe güçleri toprakların büyük çoğunluğunu ellerinde tutmalarından gelen (kendisinin de aralarından çıktığı) yarı-feodal Filipin seçkinlerinin çıkarlarını daha fazla savunur hale geldi. (örneğin, Negros adasında nüfusun yüzde ikisinden küçük bir azınlık arazinin tümüne sahipken, yüzde 70, yeterli yiyecek, barınak, giyim ve sağlık hizmetlerinden yoksun yaşıyor.)

Filipinler meselesinin kökünde iki temel sorun var: Toprak reformu ve yabancı egemenliği. ABD'nin ülkenin siyasi, iktisadi ve askeri yönetimi üzerindeki egemenliği statükoda değişikliğe olanak tanımıyor. Ama bu statüko, kırsal yöreler ve gecekondu bölgelerindeki yoksulluk ve huzursuzlukla başa çıkılabilmesi için şiddet ve baskı gerektiriyor.

ABD'nin egemenliği

Filipinler'deki Amerikan üslerine karşı hareketin temsilcileri ayaklanmaya karşı önlemin, karşı-ayaklanma *(counter insurgency)* olmadığını savunuyorlar. Onlara göre karşı-ayaklanma yöntemlerine Amerikan katkısı sorunu çözmek yerine büsbütün azdırıyor. Yeni Halk Ordusu'nun önderliğindeki ayaklanma ise Filipinliler'in kendilerinin çözmesi gereken bir mesele.

Komünistlerin önderliğindeki Ulusal Demokratik Cephe'nin görüşü, ülkeyi ABD egemenliğinden kurtarmak için orta sınıftan milliyetçiler ile işçi ve köylülerin oluşturacağı geniş bir koalisyona gerek olduğu, ve toprak reformu ile eşitlik mücadelesinin yabancı egemenliğinin ayrılmaz bir parçası olduğu.

Amerikalılar, Filipinler'deki iktisadi ve askeri çıkarlarını ellerinden kaçırmamak için en uygun yöntemi bulmuşlar: ***'Yoğunluğu Düşük Çatışma'*** (Low Intensity Conflict) ya da Vietnam'daki adıyla karşı-ayaklanma *(counter-insurgency)*. Savaş, elbette Amerikalılar için düşük yoğunluklu! Helikopterlerden açılan ateş ve tanklarla yürütülen askeri harekât sırasında Yeni Halk Ordusu gerillaları az sayıda kayıp verirken sivillerin kaybı büyük rakamlara ulaşıyor. Bunun geri planında da vahşi bir propaganda savaşı var. Son zamanlarda Reagan bu savaşa 10 milyon dolarlık para yardımı ve Filipinler'de CIA'nın gizli eylemlerini yürüten 12 yeni ajanı ile katkıda bulundu.

1987'de bir ABD —Filipin yerinde inceleme ekibi— bu ekipte ABD eski Başsavcısı Ramsey Clark ile eski kıdemli CIA görevlisi Ralph McGee de vardı —ABD'nin hem propaganda savaşına, hem de sivil *vigilante* ve pa-

Fahişeler kentinde

Olongapo kentiyle Subic Körfezi deniz üssü arasında kıyıları cetvelle çizilmiş gibi dümdüz bir su akar. Amerikalıların inşa ettirdikleri bu yapay nehir bir yerinden bir köprüyle asılır. Üssü doğrudan kentin başlıca fuhuş sokağına bağlar bu köprü: Magsaysay sokağına.

Ben oradayken Olongapo'da alışılmamış bir sessizlik hüküm sürüyordu. Kaldırımlar kadınlarla doluydu. Barlardan dışarı uğramışlar, etrafta göze çarpan birkaç müşteriyi tavlamak için umarsız bir çaba içine girmiştiler. Saçları alabros kesilmiş, hepsi birbirine benzeyen bazı delikanlılar ise, gözleri camlaşmış, çocukları olabilecek yaşta kızların bellerine sarılmış, salınıyorlardı ortaklıklarda.

Keyifsizliğin sebebini sorup öğrendim. Birkaç gün önce hükümet aleyhtarı Yeni Halk Ordusu Gerillalarının (NPA'nın) bir vurucu timi bir saat ötedeki Clark Hava üssünde dört ABD askerini öldürmüştü. Bunun üzerine bütün izinler kaldırılmış, silahlı deniz piyadeleri komşu kentleri denetlemeye çıkmışlardı.

Ne ki, durumun vahametini kavrayan iş adamları hemen ABD askeri komutanlığına bir dilekçe verdiler, bahriyelilerin *'iyi vakit'* bölgesinin çevre güvenliği sağlanmış bir bölümüne çıkabilmeleri için gerekli izni sağladılar.

Olongapo ile Clark Üssü'ne en yakın kent olan Angeles City'de 10 bin vesikalı *'konuksever kız'* var. (Burada onlara böyle diyorlar.) Bu, ülkenin

ramiliter gruplarının oluşumuna katkıda bulunduğu yolunda bol kanıt olduğu sonucuna varıyordu.

"ABD'nin iktisadi ve stratejik çıkarlarının korunması *vigilante* şiddetinin tırmanmasında birincil etkendir. Bu görüş, Filipin topraklarında ABD üslerinin varlığına sürekli karşı çıkanların ve Filipinler'deki ABD ve diğer çok-uluslu şirketlerin işçilerine karşı davranışlarını sorgulayanların yaftalanıp hedef gösterilmesi ile kanıtlanıyor. *Vigilante* ve diğer şiddetin kökünde... Yoksulluk, sosyal adaletsizlik ve Filipin iktisadi ve siyasi hayatı üzerinde süregiden yabancı egemenliği yatmakta. *Vigilante*'lerin ellerindeki ölümler... Doğrudan doğruya güçlü azınlığın, yoksul çoğunluk aleyhine ayrıcalıklı konumlarını sürdürmelerine bağlı. Bu, *vigilante* baskısının kurbanlarının çoğunun daha iyi hayat şartları için mücadele eden yoksul çiftçiler, emekçiler ve gecekonduda yaşayanlar olduğu gibi basit bir olgunun gözlemlenmesiyle açıklığa kavuşuyor". *(Sağ Kanat Vigilante'leri ve ABD Müdahalesi, s. 40)*

İki azılı anti-komünist örgüt, Dünya Anti Komünist Birliği ve CAUSA, Papaz Moon'un Tevhid Kilisesi, *vigilante* gruplarının desteklenmesinde ve propaganda faaliyetlerinde etkin olmuşlardır. Yerinde İnceleme Ekibi aynı zamanda Filipin askeri yetkililerinin ve sivil hükümet ve iş çevreleri liderlerinin *vigilante*'leri destekledikleri, silahlandırdıkları ve hatta aktif olarak örgütledikleri yolunda açık deliller buldu. ABD teknik yardımı gören Filipin kuvvetlerinin askeri harekâtını da içeren *Yoğunluğu Düşük Çatışma* operasyonları; CIA'nın doğrudan gizli eylemleri; komünizm korkusu yaratmak için yapılan muazzam propaganda, (örneğin çeşitli yayın organlarında çıkan Sovyet denizaltılarının ya da Çin'den gelen silah yüklü esrarengiz gemilerin görüldüğüne dair temelsiz haberler uydurulması; ya da kilise, sendika ve insan hakları gruplarının *'komünist cephe örgütleri'* diye nitelenmesi); muhalefete sızma, çalışmalarını engellemek ve yoketmek için asker, polis ve gizli servislerce yönetilen yerel *vigilante* kuvvetlerinin geliştirilmesi; ve Filipinler'de ABD'nin mali ve güvenlik çıkarlarını destekleyeceğine güvenilen Filipin politik liderliğinin geliştirilmesi çalışmaları diğer bulgular... Uzun sözün kısası, Washington tıpkı İran'da olduğu gibi Filipinler'de de *'iki yönlü'* bir politika uyguluyor: Eğer Aquino'nun *'geniş demokrasisi'*, başarısızlığa uğrarsa, onun yerini alacak askerler ve sağcılarla ilişkileri hâlâ sürüyor.

Halen *vigilante*'lerin başlıca kurbanları *'bozguncu'* olduklarına inanılan siviller, örneğin, Manila'da kendisiyle röportaj yapacağım günün öncesinde Filipinler Politeknik Üniversitesi Rektörü Dr. Nemesio Prudente pusuya düşürüldü. Dr. Prudente yaralandı, yanındaki avukat öldü. Daha sonra KMU'nun *(köktenci bir sendikal konfederasyon)* genel sekreterinin kardeşi olan Mario Villar'ın cenazesine katıldım. Mario, tahminlere göre, kardeşi sanılarak, arabasının içinde trafik işaretlerinin değişmesini bek-

vesikalı *'konuksever kız'*ların yarısı. Sağlık Bakanlığı'nın 1987 rakamlarına göre vesikasızların sayısı bunun iki üç katı.

Olongapo barlarında çalışan kadınlar onbeş günde bir kentin *Sağlık ve Sosyal Hijyen Kliniği'nde* muayene olmak zorunda. Klinik, devletçe yönetiliyor, ilaç ve malzemeyi ABD sağlıyor. Her gün muayene edilen 300-500 kadının yüzde ellisinde zührevi hastalık bulunuyor.

Ne var ki, *Bağımsız Filipinler için Merkezi Luzon Birliği* sözcüsü Jimmy Mendoza'ya göre kadınların korunması maksadıyla çıkartılan yasalar aslında onlardan çok çalıştıkları işletmelerin sahiplerini korumaya yönelik. Fahişelere alternatif iş fırsatları bulmaya çabalayan Olongapo'lu bu eski şehir planlamacısı sözlerini şöyle sürdürüyor:

"Barları işletenler 'saygın' kişiler. Dinibütün, düzensever işadamları. Kadınlar vesika alabilmek için bir barda çalışmak zorunda olduklarından bar sahipleri alanın tekelini, denetimini ellerinde tutuyorlar. *'Kızlar'* barda ısmarlanan her içkiden bir komisyon, kendileriyle yatmak için adamın ödediği 'bar rüsumu'nun da yüzde ellisini alıyorlar. Örneğin 400 pesodan 200'ü *(yaklaşık 14,000 TL)* kızın. Ama iş hafif, müşteri seyrekse, *'bar rüsumu'*nu kadın ödüyor."

Böylece kadın bar sahibine sürekli borçlu kalıyor, fahişelik tuzağından kurtulamıyor. Kadınlar arasında alkol, marijuana ve kokain kullanımı, trankilizan-öksürük şurubu kokteyli alışkanlığı başlıca sorunlardan.

Mendoza, şehrin ileri gelenlerini fuhuş ekonomisinden başka alanlara kaydırmaya çalışan bir planlama grubunun üyesi. "Kent nüfusundan yüzde 99'unun geçimi üsse bağımlı. Herhangi bir iktisadi ya da tarımsal olanak yok. Onun için istikrarsız bir ekonomi. Durumları ABD'li karar mercilerinin insafına kalmış.

"Kadınların çoğu ülkenin en kötü bölgeleri olan Leyte ya da Sama'dan göçmen gelmişler. İşe hizmetçi ya da garson olarak başlıyorlar. Ama bu ağa düşmemeleri olanaksız. *'Temiz işler'*de çalışanlar eve para gönderemiyorlar. Bu yüzden kırsal yöredeki yoksulluk sonucu burada *'fahişelik kurumsallaşmış"*.

Kent her gece yeni bir *'askeri işgale'* uğruyor. Bir uçak gemisi ve bunun destek kuvvetleri 5,000-8,000 adam boşaltıyor. Bunun bir yan ürünü de istenilmeyen Amerikalı çocuklar ya da buradaki deyimiyle *'armağan bebeler'*. Şu ana kadar tespit edilen sahipsiz sokak çocuklarının sayısı 3,000 kadar. Bunların yüzde 80'i bir aseton karışımı olan solvent bağımlısı.

Tomboy'un öyküsü

12 yaşındaki Rosario Baluyot, ya da Olongapo'nun diğer sokak çocukları arasndaki lakabıyla Tomboy *(Erkek Fatma)*'nın öyküsü seks rezaletlerinin en pisiyle bile etkilenmeyen Filipinli'leri bile şaşırttı.

Tomboy, fahişeliğe 11 yaşında ırzına geçildikten sonra başlamış. Kan zehirlenmesinden öldüğünde vajinal kanalında kırık bir vibratör bulunmuş. Hekimler bu yarım vibratör ile paslı bir vidanın ameliyatın beş ay öncesinden beri orada olduğu kanısındalar. Kız bir aydan beri çektiği müthiş sancılara ancak solvent koklayarak dayanabiliyormuş. Öteki sokak çocuklarına göre Rose'u götürüp cinsel organına vibratörü yerleştiren adam bir Amerikalı, muhtemelen asker. Kimliği tespit edilememiş, halen serbest.

Ferdinand Marcos - selef

"Burada olmak gaddarlaştırıyor insanı," diyor bir dost, "Askerler gerillalar ya da *serçeler*'den (YHO kent vuruş mangaları) alamadıkları hınçlarını yasal muhalefetten alıyorlar. Yalnız bu ay kurşunlarla delik deşik edilmiş üç cenazeye katıldım."

Özellikle NPA'nın güçlü olduğu köylük bölgelerde, köylüler de *vigilante*'lerle askerlerin yıldırma yöntemlerinin ve şiddetin hedefi olmuşlar.

Leyte göçmenlerinin davası buna iyi bir örnek. Bunlar Leyte'nin *Alsa Masa vigilante*'leri ve askerlerden kaçıp güvenlikleri için Manila hükümetine sığınan 120 kişi. Ne var ki destek yerine yetkililerden sadece zarar görmüşler. Gidecek başka bir yerleri olmadığı için Politeknik Üniversitesine yerleştirilmişler. Ancak 1 Kasım'da ellerinde arama izni olmayan polis baskınına uğramışlar. Göçmenlerin 39'u, başlarına siyah torbalar geçirilmiş muhbirler tarafından *(Japonların II. Dünya Harbinde yaptıkları gibi)* *'bozguncu'* olarak tanımlanmışlar, gözaltına alınmışlar.

Senato İnsan Hakları Komitesi'nin bir oturumundan sonra polis bu 39 kişiyi serbest bıraktı. Ancak birkaç gün sonra, 5 Kasım'da göçmenler bir daha baskına uğradılar ve 24'ü tutuklandı. Tutuklananların arasında Senato komitesinde bunlar lehine tanıklık yapan bir bayan öğretmen de vardı.

13 Kasım günü gözaltındaki göçmenler konusunda ikinci bir oturumdan sonra bunlardan birinin Felisia Mamolo adındaki karısı Yüce Mahkemenin kapısının önünde elleri silahlı, T-şörtlü, uzun saçlı adamlar tarafından kaçırıldı. Ellerinde tutuklama müzekkereleri olmayan bu adamlar kimlik de göstermediler. Yüce Mahkeme yetkilileri, polisler ve askeri personel, avukat Pablito Sanidad ile William Chua'nın müdahale edip kadını kaçıranların kimliklerini tespit etmelerini engellediler.

"Bu ülkede hukuk düzeninin tamamıyle yıkılmasının bir örneğidir bu," dedi Sanidad. "Yüce Mahkemenin hemen kapısının önünde, ülkedeki en yüksek hukuk kalesinin kapısının eşiğinde açıkça yasadışı bir tutuklama gerçekleşti. Anayasanın sağladığı bütün haklar ihlal edilerek! Marcos zamanında bile hiç olmazsa bir müzekkereleri olurdu, sahte olsa da!"

Cory Aquino - halef

Mesele orada da bitmedi. Hükümet göçmen grubunun üyelerini YHO sempazitanları ve *'bozguncu'* olarak niteleyerek, onların iyi niyetli göçmenler değil, komünist olduklarını ileri sürdü. Onların *vigilante*'lerden kaçtıkları gerçeğini tersine çevirdi. Ve durum *vigilante*'lerin komünistleri tanımakta ne kadar başarılı olduklarının bir örneği olarak sunuldu. Genel kanı ise bunun aslında, göçmenlerin önümüzdeki günlerde nasıl bir muamele göreceklerine bir örnek olduğu doğrultusunda. Kırsal yörelerdeki askerileşmenin artışıyla birlikte Leyte göçmenlerini başkalarının izlemesi bekleniyor.

"Dumanlı Dağ"

Radyo sanki alay eder gibi "Smoke Gets in Your Eyes"ı çalıyor. Pek duman yok ortalıkta bugün. Duman tepelerde. *Dumanlı Dağ*'daki Manila belediye çöplüğünün üstünde. 3,000 kişinin geçinip yaşadığı gecekondu mahallesinde!

Yazın çöpler yakıldığında duman elden ayaktan keser insanı. Şimdilerde çocuklar kara, kokuşmuş su yollarının içinde koşuşuyorlar, akan suyun içindeki boğulmuş fare leşleriyle oynuyorlar.

Dumanlı Dağ'lılar buraya Barrio Mandaragat denmesini tercih ediyorlar. Yoksulluklarına rağmen son derece gururlu ve canlılar. Kadının biri oturmuş, ayak tırnaklarını boyuyor. Bir ötekisi ortalıklarda dolanıp, pırıl pırıl Noel ağacı yaldızları satıyor: aldırış ettiği yok sineklere, köpeklerin, horozların, çocukların kakofonisine, pisliğe, her yere bulaşmış kokuya...

Mahalle sakinlerinden kimi kısa süre önce hayat şartları daha iyi bir bölgeye nakledilmiş. Ne ki, yüzde otuza varan işsizlik oranı yüzünden orada iş bulamamışlar, ve yeniden çöplükten geçinmeye, *Dumanlı Dağ*'a dönmüşler. Yerliler burada çalışanların topladıkları konserve kutularının kilosuna 40 TL plastiğe 210 TL aldıklarını, böylece aralarında günde 50 peso *(3,500 TL)* kazanabildiklerini söyledi.

Manila'nın kuzeyindeki Bata'an İşleme Bölgesi'nde Lita Casabang iki haftadır grevde. Havlu imal eden çok uluslu bir şirket için çalışıyor. Şirket

hiç vergi ödemiyor, kârının tümünü yurt dışına çıkarıyor ve Filipinler'in ucuz emeğini sömürüyor. Grevdeki işçiler günde 53 peso (3.622 TL) olan ücretlerinin 65 peso'ya yükseltilmesini talep ediyorlar. Bu istek hükümetin hayat pahalılığını gözönüne alarak yeni tayin ettiği seyyanen 10 pesoluk artışı da içeriyor. İşletme, zorunlu 10 peso'nun üstünde hiç bir zammı kabul etmiyor ve işbaşı yapılmazsa fabrikayı kapamakla tehdit ediyor.

Lita'nın buraya geliş nedeni taşradaki ailesinin yüzyüze olduğu fukaralık. *Bayan* adlı ve 5 bin örgütten oluşan bir ulusal koalisyonun Merkezi Luzon yöresi Genel Sekreteri Gel Lim'e göre bu yoksulluğun tek çaresi toprak reformu. Ne ki, Gel Lim, Aquino'nun Geniş Kapsamlı Tarım Reform Programı konusunda umutsuz. Başarısızlığa uğrayacağına kesin gözüyle bakıyor.

Marcos'u aratıyor

"Büyük toprak sahipleri, ekonomik olduğu kadar siyasi efendilerimizdir. Çoğunun kendi özel ordusu vardır. Aquino programı araziyi öylesine dağıtacaktır ki, toprağın çoğu daha köylüye ulaşamadan toprak ağalarının ailelerine gidecektir. Örneğin, burada arazinin topu topu yüzde 25'i ortakçılara, kentlerde oturan malsahiplerinin tarlalarını yasadışı işgal ederek ekip ekip biçen köylülere gidecek. Geri kalanı dağıtıma katılmayacak. Onun için bu tedbirlerden birşey ummuyoruz. Kanunu çıkaranlar siyasetteki toprak ağaları. Marcos zamanında daha iyiydi. Hiç olmazsa kooperatifçi çiftçilere toprak kredisi verirdi."

Filipinler her şeye rağmen zengin bir ülke. Dünyadaki gıda maddesi üreticisi ülkelerin ilk onbeşi arasında. Hem doğal hem tarımsal kaynakları var. Ancak ABD yardımına rağmen, kişi başına kalori tüketimi 1960 ile 1976 yılları arasında düşmüş. Devlet bütçenin yüzde 44'ünü borçların geri ödenmesine ve yüzde 30'unu da savunmaya harcıyor.

Durumun savunulacak yanı yok. Değişiklik gerektiği apaçık ortada. Ancak herhangi bir değişiklik girişimi, ABD buradaki askeri ve iktisadi egemenliğini sürdürdükçe, büyük direniş görecek. ■

Demokrasi savaşçısı Bn. Diokno:

Gelecek karanlık

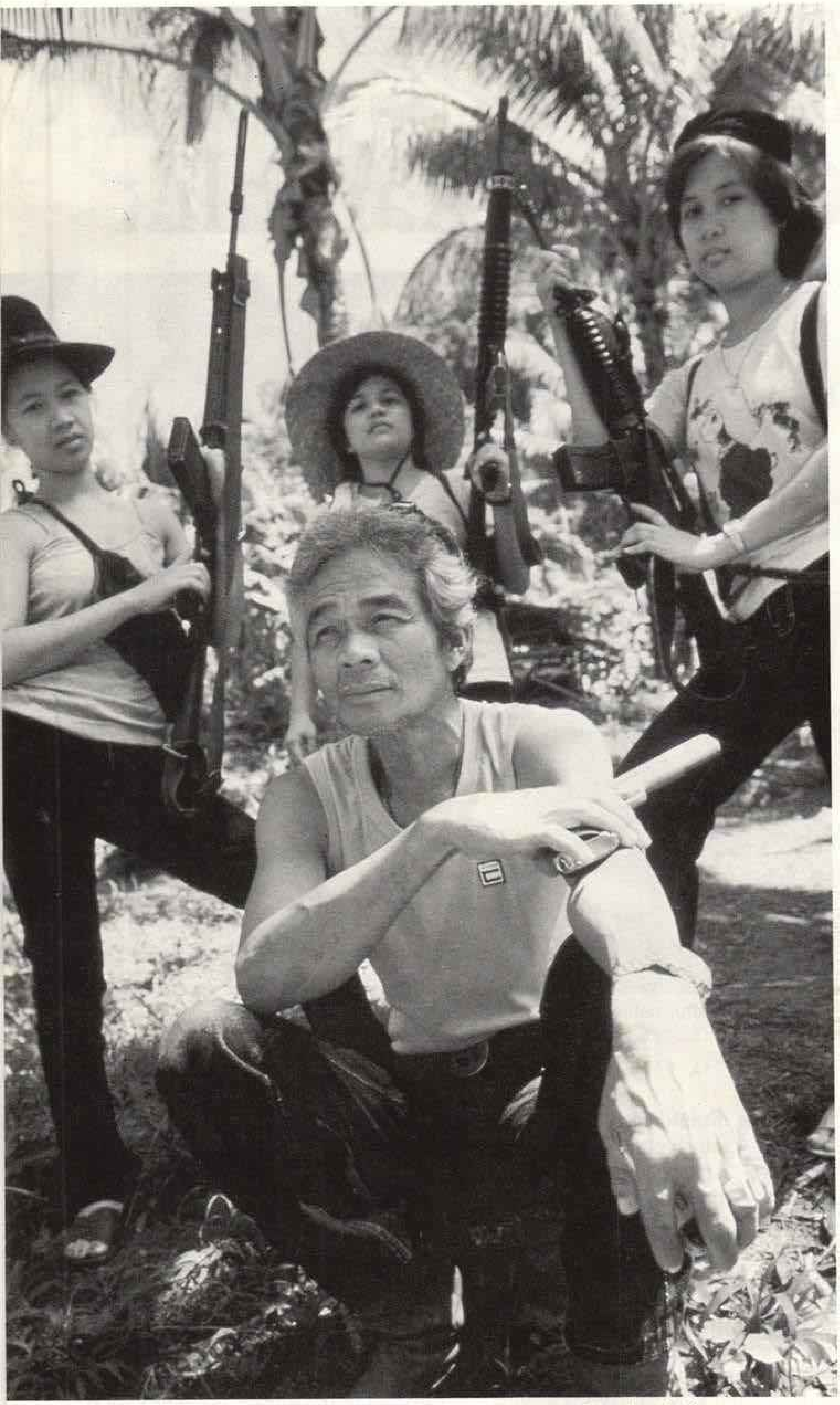
Filipinolar: Umutlu, sabırlı.. ve silahlı. Cennet gibi ülkelerinde huzurun katresi yok. Yoksulluk, şiddet, baskı ne zaman bitecek?

"Filipinliler çok umutlu ve sabırlı olurlar. Bu yüzden İspanyollardan kurtulmamamız 300, 14 yılı sıkıyönetimle geçen Marcos yönetiminden kurtulmamız ise 20 yılımızı aldı. Ama şimdi halk, demokrasi denilen ve silahlı haydutlar **(vigilantes)**, kanundışı tutuklamalar, tuzaklar ve cinayetlerle dolu bir rejimle komünistler arasında bir seçim yapma durumuyla karşı karşıya. Ayrıca gitgide artan bir güdümleme de söz konusu."

Bayan Socorro Diokno 13 yıldır babası eski senatör Jose Diokno'nun kurduğu Özgür Hukuksal Destek Grubu'nda görev yapıyor. Aynı zamanda da Filipinler Üslere Karşı Koalisyon Örgütü'nün de Genel Sekreteri. Ülkesinin iç sorunlarıyla Amerika'nın oradaki çıkarları arasında çok sıkı bir bağ olduğu kanısında.

"Amerika'nın ekonomik çıkarlarıyla, askeri üslerinin varlığını sürdürme istekleri birbirinden ayrı düşünülemez. Bizimki gibi bir ülkenin kendi olanaklarıyla kalkınmasına göz yumamazlar. Ülkemizin fukaralığını sürdürmesine ihtiyaçları var. Statükoyu böyle koruyabilirler. Çöplük mallarını bize satıp, ucuz iş gücümüzü böyle kullanırlar.

"Üsler, Körfez savaşında olduğu gibi Amerika'nın askeri çatışmalarına

Vigilante: Bekçi, gözcü, korucu anlamına... Amerika'da yöre halkını haydutlardan korumak amacıyla oluşturulan gönüllü birliklerine 19. yüzyılda bu ad verilirdi. Sık sık linç olaylarına yol açtıkları için kanun dışı sayılan bu birlikler zamanla ortadan kalktı. Günümüzde *vigilante*'ler güvenlik kuvvetlerinin etkin olamadığı bölgelerde devletçe silahlandırılıp bir çeşit korucu olarak kullanılıyorlar.

lerken vurulmuştu.

destek sağlıyor. Körfez Savaşı'nda kullanılan malzemenin yüzde 66'sı Clark Hava Üssü'nden gelmiştir. Böylece biz de bu çekişmenin içine sürüklenmiş olduk."

Yoğunluğu düşük çatışma

Diokno aynı zamanda politik kültür üzerinde de Amerika'nın ağır etkilerinden söz etmektedir.

"Buradaki herşey Amerikan'dır. Amerikan bakış açısıyla görülür. Bu güdümleme, Amerika'nın **'Yoğunluğu Düşük Çatışma'** *(Low Intensity Conflict -LIC-)* politikası ile pompalanan anti-komünizm hareket üzerinde gelişti. Marcos zamanında anti-komünist çılgınlığa kimsenin aldırdığı yoktu. Çünkü halk Marcos'u sevmiyordu. Ona inanmıyor, söylediklerini saçma buluyordu. Ancak şimdi durum değişti: Filipino'lar tabiatları gereği komünist değildirler. Nüfusun yüzde 90'ı katoliktir. Ve bugün anti-komünist duyarlılığı üzerinde oynanan oyunlar etkili oluyor: Herşey ve herkes komünist. 'Yüzünde ben mi var? Komünistsin. Atın içeri!' deyiveriyorlar" Son zamanlarda yüzü maskeli muhbirlerin önlerine gelen herkesi Yeni Halk Ordusu vurucu timleri mensubu olarak teşhis ettiklerine işaret ediyor Bayan Diokno. "Giderek kendi propagandalarına kendileri de inanır oldular," diye ekliyor sonra.

Üslere karşı

Üslere Karşı Koalisyon Örgütü antinükleer ve milliyetçi bir kuruluş. Amerikan üslerinin, birliklerinin, nükleer silah ve tesislerin kaldırılması yolunda uğraş veriyor. "Çünkü," diyor Diokno, "Üsler bizim milli bağımsızlık ve egemenliğimizi zayıflatıyor. Halkı, ulusal mirası kontrol etme ve kullanma hakkından yoksun bıraktığı gibi, Amerikalılar'ın içişlerimize müdahalesini ve diğer ülkelerin içişlerine karışmasını kolaylaştırıcı ortam oluşturuyor. Böylece Amerika'nın uluslararası ekonomik düzen üzerinde yaygın emperyalist emellerine alet oluyor.

Üsler bu insafsız statükoyu desteklediği gibi, Marcos rejimiyle örneğini bulan otoriter rejimlerin güçlenmesi-

ni, ülkemizin askerileştirilmesini, bireyler ve halk olarak temel hak ve hürriyetlerimizin ihlalini kolaylaştırıyor..." *(Üslere Karşı Koalisyon Prensipleri Deklarasyonu, 1983).*

Diokno, Filipin milliyetçiliğinin Anti-Üs hareketini desteklemek için tahrik edilebileceği görüşünde. Daha önceleri halkın yüzde 90'ı üslerden yanayken bu oran 1986'da yüzde 66'ya düşüyor. Yüzde 20 çekimser, yüzde 14 karşı oy var.

"Eğitim kampanyamızın etkili olabilmesi için daha önümüzde alınacak çok uzun yol var. Ama gene yavaş da olsa bir değişim görünüyor. Aslında durum çok çok kötü. Düzelmesi için de çok uzun zamana ihtiyaç var. O zamana kadar ben ölmüş olabilirim. Ama üslerin sökülmesi için çalışmalarımı sürdüreceğim. Bunu en azından gelecek kuşaklara borçlu olduğumu biliyorum."

Nükleerden arınma

Şu sıralar koalisyon Senato'daki iki tasarıyı destekleme uğraşında. Bunlardan biri Filipinler'de bir *'nükleerden arınmış bölge'* oluşturulması yolunda.

Diokno tasarıların geleceğinden umutlu. Çünkü şimdiden Senato'nun yarısından çoğu bunları destekliyor, Ama ülkenin uzun vadedeki demokrasi umutları için aynı iyimserliği taşımıyor.

"Hayat burada çok kasvetli, gelecek ise hiç daha iç açıcı değil. Mükemmel bir *Yoğunluğu Düşük Çatışma* durumu. Burada ikinci bir Grenada olmayacağına ilişkin bir teminatımız yok. Clark Üssü'ndeki çevik kuvvetler doğrudan bir Amerikan müdahalesini gerçekleştirebilir. Buradaki durum Vietnam ya da Orta Amerika ülkeleri ile büyük paralellikler gösteriyor. Ülkemizde bir söz vardır: 'Amerika'dan desteğin yoksa hükümette kalamazsın' derler. Örneğin, Aquino hükümeti Amerika'dan muazzam bir askeri yardım aldı. Marcos'un aldığından daha çok".

"Marcos gitti ama yapılanma aynen kaldı. Eğer bu yapılanmayı değiştirmezsek ilerleme kaydedemeyiz. Temel değişiklik olarak işe orduda azaltmaya gidilmesi ve kalanlara daha iyi ödeme yapılması ile başlanmalı" diyor Diokno.

Diokno'nun talepleri: Askerin iç işlere karışmasını önleyecek yeni bir savunma sistemi kurulması ve 'sivil yönetimin askeri üstünlüğü' ilkesinin yerleşmesi; gerçek bir toprak reformu; ücretlerin arttırılması ve işçilerle çiftçilere sendikal haklar verilmesi; uygun barınma, eğitim olanakları ve sosyal hakların sağlanması; Filipinliler'in ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir ekonomik politikanın saptanarak Filipinliler'in kontrolüne verilmesi...

Son zamanlarda yüzü maskeli muhbirler, önlerine gelen herkesi, "Yeni Halk Ordusu vurucu timindendir" diye ihbar ediyorlar

Diokno bir hükümet değişikliği olabileceğini hissediyor. Hatta askeri rejimin geri gelmesi ve sıkıyönetimin yeniden ilan edilmesini de beklemiyor değil.

"Ama hâlâ bu problemlere barışçı bir çözüm bulunabileceğini imkân dahilinde görüyorum. Aslında sinik biriyim. Ama çoğu meselelerde şiddetin cevap olacağı kanısında değilim. Eğer isteklerinizi barışçı yollarla sağlayabiliyorsanız bunu denemelisiniz. Her kanalı ayrı ayrı zorladıktan sonradır ki ancak halkın kollektif ihtilal hakkı doğar. Kendini savunma, ihtilalin ilkelerinden biridir. Ama bütün bunlara rağmen biz Marcos'u şiddet kullanmadan defettik değil mi?"

"Öteki adımın ne olduğunu bilemiyorum, demokrasiden vazgeçme noktasının... Şimdi hükümetle birlikte hareket etmeye çalışıyoruz. Yasal yolları deneme şansımızdan vazgeçemeyiz. Hükümeti eleştirmemiz ona yardımcı olmak içindir, başaramaması için değil."

Diokno, Amerikalılar'ın hükümranlığını olduğu kadar ülkenin kendi orta sınıf aydınlarını da suçluyor:

"Bu aynı zamanda bizim de suçumuz: Problemleri halkımıza anlatmak yolunda yeterli çabayı göstermedik. Marcos'dan kurtulmakla herşeyi başardığımızı sandık ama halk hâlâ birşey anlamış değil. Örneğin insan hakları konusunda cahiller. **Vigilante**'ler ve korunmuş bölgelerden yanalar. Onları eğitmek için çok çaba göstermemiz gerekiyor."

Ülkenin önemli ailelerinden birine mensup olmasına karşın, Diokno'nun durumu çok nazik. Diğer sol hedeflere yönelen gözdağı ve cinayetlerin birgün kendi başına da geleceğinden korkmuyor mu?

"Evet, çok seyahat ediyorum. Central Luzon'un her yanını gezerek üs konusunda konuşmalar yaptım. Ne zaman konuştuysam cereyan kesildi. Ne mikrofon kaldı, ne ışık. Halk benim yalnız başıma dolaşmamamı öğütlüyor. Ama ben 12 yıldır babamla birlikte bu konu üzerinde çalışıyorum. Korku çok doğal bir duygu ama asıl olan onu yenebilmek. Evet korkabilirsiniz ama yapmanız gereken bazı şeyler vardır. Bunun doğuracağı sonuçları düşünmezsiniz. Korkunun sizi kontrolü altına almasına izin vermeyin." ■

Filistin Ulusal Konseyi'nin 19 Nisan 1987'de Cezayir'de yapılan ve birliği pekiştiren toplantısı, mücadele içindeki çeşitli grupların tek bayrak altında toplanmalarını sağladı.

FKÖ Ankara Temsilcisi Abu Firaz:

İsyanımız örgütlü

"Tırmanan direnişe paralel silahlı mücadeleyle zafere ulaşacağız"

SEVİNÇ ÖZTAŞ

Filistinliler yüzyılımızın belki de en çileli halklarından. Kendi kaderlerini tayin hakkını kullanarak Filistin toprakları üzerinde bağımsız bir devlet kurmak istiyorlar.

Filistin halkının çilesi, yüzyılımızın başlarında ilan edilen Balfour Deklerasyonu ile başlıyor. Zamanın İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Balfour'un adıyla anılan Kasım 1917 tarihli Deklerasyon, "Majestelerinin Hükümetinin Filistin'de Yahudi halkı için ulusal bir yurt oluşturulmasını anlayışla karşıladığı" *çağrısı yapıyor, Filistin topraklarında yaşayan Arap çoğunluğu yok sayıyordu. Oysa 1914'de, sözkonusu topraklar üzerinde yaşayan 690 bin kişinin sadece 60 bini Yahudiydi.*

Deklerasyonun ardından gerçekleşen İngiliz Manda yönetimiyle birlikte Filistin'e kitleler halinde Yahudi göçü başladı. Ardından başlayan toprak kavgası sırasında binlerce insan kırıldı. Bu dönemde yaşanan en acılı olaylardan biri Deir Yassin adlı Arap köyünde girişilen büyük katliamdır. Mayıs 1948'de İsrail Devleti kurulduğunda Filistin toprakları üzerinde 608,225 Yahudiye karşılık 1,912,112 Arap yaşıyordu.

Yeni devletin kuruluşundan sonra yüzbinlerce Filistinli göçe zorlandı. Bugün çeşitli ülkelerin topraklarında olağanüstü güç koşullarda yaşayan 3 milyon Filistin Arap mültecisi bulunuyor.

İsrail'in 1967 Savaşından sonra işgal ettiği Batı Şeria ve Gazze'de 1.5 milyon, İsrail Devletinin sınırları içinde ise 750 bin Filistinli Arap yaşamakta. Filistinli Arapların toplam sayıları ise 5 milyonun üstünde.

Filistin Parlementosu niteliğindeki Filistin Ulusal Konseyi'nin üyesi Profesör Edward Sait, sorunlarının büyüklüğünü şöyle dile getiriyor:

"...Biz Filistinliler'in kendi kaderimizi kendimizin tayin etmesi kavgasını verdiğimiz aşikar. Ancak yerimiz yok, mücadelemizi sürdürebileceğimiz, üzerinde hemfikir olduğumuz ya da müsait bir toprak parçasından yoksunuz. Kavgamızın anti-sömürgeci, antiırkçı olduğu aşikar, ancak hasımlarımız dünyanın en büyük ırkçılığının kurbanları ve mücadelemiz dünya tarihinin belki sömürgecilik sonrası en sakar döneminde sürüyor. Daha iyi bir gelecek için mücadele ettiğimiz aşikar, ancak bizi geleceğe sahip olmaktan alıkoyan devlet, kendi mutsuz halkının geleceğini çoktan hazırlamış bir devlet. Sürgündeyiz, ancak sürgün olduğumuz devlette müsamaha görmeyiz. Sorunlarımızı Birleşmiş Milletler'de tartışırız, ama sadece gözlemci olarak."

İsrail Devleti, 1967 savaşından sonra yayılma politikasını sürdürürken, çeşitli Arap Ülkelerinde üslenen Filistinli mültecilerin kampları da sayısız kıyımlara sahne oldu. Filistin Direnme Hareketinin Lübnan'ı terketmesiyle sonuçlanan 1982 Beyrut Kuşatması belleklerdeki tazeliğini hâlâ koruyor.

Ne var ki, 20 yıldır işgal altında tutulan Batı Şeria ve Gazze'de başlayarak Kudüs'ün müslüman doğu kesimine yayılan gösteriler İsrail'i bu kez iyice sıkıştırmışa benziyor. İsrail içinde yaşayan 750 bin Filistinli Arabın Batı Şeria ve Gazze'deki yurttaşlarıyla dayanışmak için giriştikleri genel grev ciddi bir uyarı niteliği taşımakta. Filistinliler'in "ulusal birlik" *yolunda yeni bir tarihsel fırsat yakaladığı söylenmekte. Çünkü mücadele, bu kez İsrail açısından en zayıf noktada,* "içerde" *başlamış durumda.*

İsrail topraklarında başlayan direniş, Filistin'lilerin son 20 yıllık mücadelesindeki en önemli olayı oluşturuyor. Olaylar, İsrail'in en yakın destekçisi ABD'yi bile, "uyarıda" *bulunmak konumuna itti. Beyaz Saray'ın açıklama ve* "uyarı"*ları birbirini izlerken İsrail giderek yalnızlaşıyor. İsrail kamuoyunda başlayan tartışmalar Hükümet ortaklarını da etkiler hale geliyor. Koalisyon ortaklarından Şimon Peres'in, olaylar bastırılsa dahi soruna kesin çözüm gelmeyeceğini belirterek, ilkbaharda erken seçime gidilmesini önermesi bunun örneklerinden biri.*

GÖKKUŞAĞI, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Ankara Temsilcisi Abu Firaz'la son gelişmeler üzerine konuştu.

Abu Firaz.

İsrail işgali altındaki Batı Şeria ve Gazze'de, 1987 sonlarında başlayan gösteriler, basında, 1967'den bu yana girişilen en büyük ayaklanma olarak niteleniyor. Bu görüşü paylaşıyor musunuz?

Abu Firaz — Filistin halkımızın, işgal altındaki topraklarda, iki aydan fazla bir süredir, Kasım 1987'den beri yürüttüğü kahramanca isyan hâlâ devam ediyor. Bu isyan, 1967'den bu yana birinci, 1936 Filistin tarihsel grevinden sonra ikinci büyük ayaklanmadır.

Çocuklarımız, kadınlarımız, gençlerimizin taş ve sopalarının İsrail ordusunun teknolojisinden daha güçlü olduğu ispatlanmıştır. İsrail yöneticileri, bu cesur isyanı bastırmaya çabalarken dengelerini kaybetmişlerdir. Halkımız, bugüne, yani 13 Ocak 1988'e kadar 38'i çocuk, 13'ü kadın, diğerleri yetişkin olmak üzere 67 şe-

Abu Firaz, Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz'la.

hit vermiştir. Bunun yanı sıra 459'dan fazla yaralı, 6 binden fazla da tutuklu bulunmaktadır.

Direniş açıkca gözlendiği gibi günlük tırmanışlarla sürecek ve paralel olarak yürütülmesi planlanan silahlı mücadele ile kesinkes zafere ulaşacaktır.

Dünya kamuoyu bugüne kadar tankları ve bombaları taşla göğüsleyen Filistinli masumlara saygıyla eğilmekten başka hiçbir şey yapmadı.

Kınamaların, politik bildirilerin, merhamet duygularının, yalnızca 1 milyar müslümanın onurunu değil, tüm insanlığın onurunu, halkların özgürlüğünü ve yaşama hakkını savunurken kaderiyle baş başa bırakılan halkımıza bir yararı yoktur.

Gösteriler *"örgütlü"* bir girişimin sonucu mu? Yoksa *"kendiliğinden"* hareketler mi?

Abu Firaz — *"Örgütlü"* olmasa ayaklanma böylesine uzun süremezdi. Filistin halkı doğuştan devrimcidir; tek yasal temsilcisi FKÖ'nün önderliğine ve çizdiği yola bağlıdır. Siyonistler, halka önderlik arasında ayrım yaratmaya çabalıyor. Ne olursa olsun, gerçekler gizlenemez.

Ayaklanma kesinlikle örgütlüdür. Halkımız ile değişik araç ve kanallarla dakikası dakikasına temas halindeyiz. Gerek işgal altındaki isyan, gerekse özgürlük savaşımız, bir kartalın iki kanadı gibi birbirini tamamlıyor.

Filistin mücadelesi açısından yeni bir dönemin başladığından söz edilebilir mi?

Abu Firaz — Ayaklanma, mücadelemizde yeni bir biçim değişikliği ya da yeni bir kalkışma değildir. Gerçekte, Siyonist işgal ve vahşi saldırganlığa karşı mücadele yolunda yeni bir aşamadır.

Özgürlük savaşımız tek bir yönteme dayanmaz. Toprağımızın kurtarılması ve Filistin'de *"Demokratik Laik Filistin Devleti"*'nin kurulması için yürütülen silahlı mücadelemiz, işgal altındaki halkın isyanı da dahil olmak üzere, değişik mücadele yöntemleriyle bir arada yürütülmektedir.

Yaser Arafat'ın "yeniden doğuş"ndan söz ediliyor...

Abu Firaz — Başkan Arafat mücadelemizin öncüsüdür, çağrıları işgal altındaki halk tarafından kabul görmektedir. Bir ellerinde Arafat resimli Filistin bayrakları, öteki ellerinde taş ve sopalar bulunan göstericiler bunun en açık kanıtıdır. Başkan Arafat ve halkımız yüksek bir mücadele ruhu içinde olup, kesin zaferden emindirler. *"Yeniden doğuş"*, ancak halkımızın ruhuna uygun düşmeyen ümitsiz durumlarda söz konusu olabilir.

FKÖ içinde tartışmalı olsa da *"sürgün hükümeti"* konusunda neler söyleyebilirsiniz?

Abu Firaz — Sürgünde bir Filistin hükümeti kurulması FKÖ içindeki ilgili gurupların üzerinde derin çalışma yürüttükleri bir konudur. Hukuksal ve politik komiteler oluşturulmuştur. Konu tüm açılardan incelenmektedir. Uygun bir karar, çalışmaların sonucuna göre alınacaktır.

FKÖ'nün kendi içinde örgütsel birliğini sağlamlaştırdığı söylenebilir mi? Yani hareketin *"kurmayı"*'nın son durumu hakkında biraz bilgi verebilir misiniz?

Abu Firaz — FKÖ'nün önderliğindeki Filistin Direnme Hareketi, tarihte

benzeri hiç bir devrimin karşılaşmadığı en karmaşık koşullarda çok zorlu bir mücadele yürütmektedir. Bunun nedenlerini sıralamak isterim!

Birincisi, yüz yüze gelinen yalnızca İsrail olmayıp, silahları ve teknolojisi ile İsrail'in en büyük müttefiki ABD'dir.

İkincisi, Filistinliler *diaspora* (sürgün) nedeniyle dünyanın değişik kesimlerine dağılmışlardır. Mülteci olarak yaşadıkları ülkelerdeki değişik politik sistemlere itaat etmeye zorlanmaktadırlar. Bağımsız görüş sahibi olmaları, demokratik inançları ve mücadele araçlarını seçme özgürlükleri yasaklanmaktadır.

Üçüncüsü, 1948'den önce olduğu gibi, 1967 öncesinde de, sonrasında da demokratik olmayan, mezhep, kabile ve akrabalık ilişkileri üzerine kurulu Suriye rejimi FKÖ'nün bağımsızlığına el koymaya çabalamakta, Filistinlilere baskı uygulamakta, onların mücadele haklarını ve Filistin'in kurtuluşu için girdikleri özgürlük kavgasını engellemektedir.

Ve son olarak, bağımsız karar alabilmek ve mücadeleyi sürdürebilmek için coğrafi bir üs ve sabit bir karargah kurabilecek hiç bir toprağa sahip olmamak, zorluklara eklenen bir diğer engeldir.

Doğal olarak, bu zor koşullar altnda FKÖ içinde değişik guruplar arasında ayrılıklar çıkmaktadır. Bu ayrılıkların pek çoğu aslında derin değildir; değişik Arap rejimleri tarafından kendi politik çıkarları doğrultusunda kullanılmak amacıyla icat edilmiştir. Dahası, hiziplerin bazıları —en büyük temel örgüt El Fetih dışında— bazı Arap rejimleri tarafından oluşturulup sahneye sürülmüşlerdir.

Bütün bunlara karşın, FKÖ önderliği askeri ve politik yeteneğini yıllar içindeki mücadelesi ve kararlılığı ile kanıtlamıştır.

Bu gerçeği gören küçük hizipler, mücadeleyi FKÖ şemsiyesi altında sürdürme fırsatını kaçırmamak amacıyla Filistin Ulusal Konseyi'nin 19 Nisan 1987'de Cezayir'de yapılan son birlik toplantısında ikna olmuşlardır.

FKÖ içindeki iç sorunlar veya ayrılıklar diye nitelenen durumlar aslında Arap rejimlerinin politikalarının yansımasıdır. FKÖ içinde yakın zamanlarda sağlanan sağlam ve kararlı birlik, Arap rejimleri entelejansı nüfuzuna ve harekete sızmasına son vermiştir.

Kırk yıldır çekilen çile en çok kadınları ve çocukları etkiliyor.

Yaser Arafat'ın Newsweek Dergisine verdiği demeçte *"düşmanımla görüşeceğim"* cümlesinden neyi anlayalım?

Abu Firaz — Filistin Ulusal Konseyi ya da sürgündeki Parlamento, Nisan 1987 tarihli Cezayir toplantısında, FKÖ'yü tanıyan ve Filistin halkının haklarını kabul eden ilerici İsrail'liler ve Yahudi fraksiyonları ile temas kurma kararı almıştır. Başkan Arafat, bu kararı hayata geçiriyor. Bizi tanıyan ve haklarımızı kabul eden herkesle görüşmeye hazırız.

Dergimiz aracılığıyla Türkiye kamuoyuna duyurmak istediğiniz bir mesajınız var mı?

Abu Firaz — GÖKKUŞAĞI Dergisi ve değerli okurlarına, bir azınlığın davası olmayıp ana yurtlarından atılan; yıkım, vahşi bir yoketme ve işgalle karşı karşıya bulunan Filistin halkının mücadelesi ve haklı davası ile ilgilendikleri için şükranlarımı sunmak isterim. ■

Hüzünlü Heinrich 70 yaşında

METİN ÖZEK

Biten yılın son iki haftası Köln kenti alev alevdi. Sadece yaklaşan Noel'in göstermelik ışıltıları değil, *"hüzünlü Heinrich"*'in 70. doğum yıldönümünün coşkusunun ateşleriydi parıldayan. Heinrich Böll adına ödül uyarlayan kent bunu ilk kez E. Jelineck'e vermişti. Kısa süre önce akılalmaz bir katılımla kamu yaranına dernek olarak H. Böll Vakfı kurulmuştu. Kent üniversitesi H. Böll dizidersleri düzenlemiş, uyguluyordu. Doğum günü, 21 Aralık 1987 özel törenler, önce bir sergi ve ardından ünlü yazar, dostum Walter Jens'in onursal konuşması ile başladı.

Yaşarken, önce şaşırtıcı bir umursamazlıkla davranıp, sonra abartılmış (s)övgülerle onu şaşırtmaya çabalayanlar, şaşmaz Heinrich'e utançlarını sanki örtmeye çabalıyorlardı. Onursal hemşehriliğe seçiminde, bağnaz kaygılar ve yoz eleştirilerin karmaşasında hasis davranışlara yönelenler Köln'lülüğü ile övünür olmuşlardı.

Sergide yayınlarının ilk baskıları, yaşamanısı fotoğraflar, katılmamaya uğraşsa da kaçınamadığı —gene de subay olmamaya direndiği— askerlik yıllarına ait belgeler... Kendi eliyle kendine uydurduğu düzmece izinler, hekimleri kandırmacasına hava değişimi raporlarıyla *"Birlikten uzaklaşma"* ve sonra gene düzmece değişikliklerle ateş hattından uzak durmayı sürdürebilmiş, *"kendi kendine yardımcı olup savaşın sonuna, yaşarken erişebilmeyi sağlamış"* eski püskü *"kanıtlar"*... Diyebilirim ki o sıralarda H. Böll başarabildiğince kaçtı cepheden,

"kaçtı
ne bir fikir
ne bir dava
ne bir hak için
sadece ölmemek yaşamak için"...

Karısı ve oğlunca törenlere, Köln'e gelebilmişken, çağırılmam onur verdi. Yazdıklarındaki tanımlamalarından kendisini yıllardır bildiğim, mahpustan mektuplaştığım eşi Annemarie ve oğlu René ile ilk kez yüzyüze geldik. Sanki binyıllardır tanıyordum kendilerini.

Mahpusta Böll beraberdi benimle. Kaygılarımdan ona yakınırdım. Hüzünlendiğimde hüzünlü sevecenliği avuturdu beni. Konumumu açıklardı kimi kez;gönül alıcı adamalarla kitaplarını yollardı. Deneyimlerinden, yaşantılarından öğüt değil örnek verirdi.

Dedim ya Annemarie ile, ölen oğulları Christoph, Raimund ve yaşayanlar René, Vincent ile tanıştırdı beni. Derken 16 Temmuz 1985 akşamı, mahpusun parmaklıklarının ötesinde bir yerlerde birbiri ardına bir kaç puhu öttü. Ay büyüdü. BBC'nin sesi öldüğünü duyurdu. Dostum ve ben o gece hep onu fısıldaştık. Öykülerini okuduk. Çabalarını andık. Barışa güdümsüz bağımlılığını, içtenlikli girişimlerini, özverisini değerlendirdik. Tapınakçıları yeren dindar tanrıtanırlığını tartıştık.

Yılın bitimine yakın, buzkesen bir öğlesonu sergiyi gezerken üç yıl öncesinin bu uzak birlikteliğini yeniden yaşadım. Nice benzer acıanılardaki ortaklıkları söyleştik sanki onunla. Ölümü beklenmiyordu. Son romanını *(Frauen vor Flusslandschaft)* yeni bitirmişti, basılıyordu. Barış savaşımında, yeryüzünün dört bir yanında eziyet edilen insanlara arka çıkmakta,özgürlükleri gaspedilen, sınırlandırılanlara destek vermekte tüm yorgunluğuna karşın yorulmak bilmiyordu. Ölmeden önceki gün damar ameliyatı geçirdiği Köln'deki klinikten taburcu edilmişti. Yıllardır, düzenlenmesi güç şeker hastalığı vardı; yüreğinin damarlarını yıpratmıştı. Üstelik tütüne çok düşkündü. Sağlıklı yaşam koşullarını umursamıyordu. Her canlıda, yaşlandıkça kaçınılmazlaşan be-

Metin Özek ünlü yazarın eşi, gelini ve torunuyla...

densel çöküntüyü sanki, bilerek kendi kendine hızlandırır gibiydi. Yorgundu. Yılmadan didindiği insan için arasıra, umutsuzluğa varırcasına karamsıyordu.

"...Yorgunum azizim, hasta bitkin; sadece süregiden işlerin, o da zorlukla üstesinden gelebiliyorum. Sabah, yataktan her kalkış zor geliyor; fakat sonunda gene de yapıyorum bunu: Gerçekten ayaktayım, ve unutmayın ki, ne zaman ve kimin tarafından hiç bilmiyorum ama, metafizik bakımdan aşılanmışım."

Ölümü, *"doğu"* ve *"batı"* yeryüzünde —ve belki en az ülkemizde— inanılır üzüntülere, yasa yolaçtı. Onunla kan kavgası güdenler bile, yitiminin önemini görmezlikten gelemediler. Bunlardan biri, Thomas Mann, (1929) ve Hermann Hesse (1946) den sonra Nobel Ödülü kazanmış Almanca yazan ilk kişiden aylardır bir *"geçmiş olsun"* dileğini esirgeyen başbakan H. Kohl, *"Heinrich Böll ne yazdı ve ne konuştuysa, kendisinin içtenlikli inancının söylemi olarak bilinirdi. O yüzden kendisinin bireysel güvenilirliği kuşkuya hiç yer bırakmamıştır"* diyor, diyebiliyordu, utanmadan.

Onüçyıl öncesi Böll'e edilen eziyetleri, çektirilen kahrı bilenler, anımsayanlar için bu sözler, bu bezirgan tavrı *"hüzünlü bir tebessüm"*, hınç uyandırırdı ancak. *"Benzersiz tuzaklarla onun peşine düşen, bugün de tıpkı büyük sahtekârlıklarla mezara taşıyacak tüm tutuculara inat", "alçakgönüllü, barışsever insanların Almanyası için örnek alınacak büyük bir yazar ve ahlakcıydı."*

Kurum olarak, dinin özüne aykırı yapı ve işlevini eleştirdiği Katolik Kilisesinden, 1979 yılında ayrılmıştı. O yüzden görevliler dinsel sözleri engellemek istediler. Köln Başkardinallığı, işi kitabına uydurdu; töresel gömülebildi.

Memleketi, iki yıldır onur hemşehrisi olduğu, Köln ve eyalet başkenti Düsseldorf yarıya indirilmiş bayraklarla donandı. Yazdıkları, konuştukları *"erinç bozucu ve savaşımcı"*, bildiğinden şaşmayan, kimine göre aşırı katolik, kimine göre sıradan bir küçük kentsoylu, kaba-saba, kimine göre düzene sürekli başkaldıran düpedüz anarşist, ve hele hele kargaşaya, bozgunculuğa göz kırpmış, terörü yüreklendirdiği savlanıp kara çalınmış —üstelik yapıtları pek de *sanatkârane* olmayan— bir yazar için, örneği olmayan bir uygulamaydı bu.

Kimdi — Heinrich Böll?

21 Aralık 1917'de Köln'de usta marangoz —ve arada kendi keyfine yontular yapan— bir babanın ilk oğlu. Geleneğe-göreneğe bağlı, imanlı katolik ve fakat bağnazlıktan uzak, *"dinin, gerekleri"* yerine amacındaki öze gönüllü. Ona rağmen —ya da o yüzden!— yeni yetmelerin yönelsemelerini, bireyleşmelerini sınırlandırmayan bir aile-çevresi... Babası ölene değin —savaş yıllarında bile— gündoğumundaki ayinlere katılmazlık etmemiş. Kendisi" ... *ne var ki ben ne burjuvayım, ne de kentsoylu kökenli; tersine daha çok proletarya, bohem ve başıbozuk küçük-kentsoyluluk karışımıyım...*"der.

Heinrich Böll

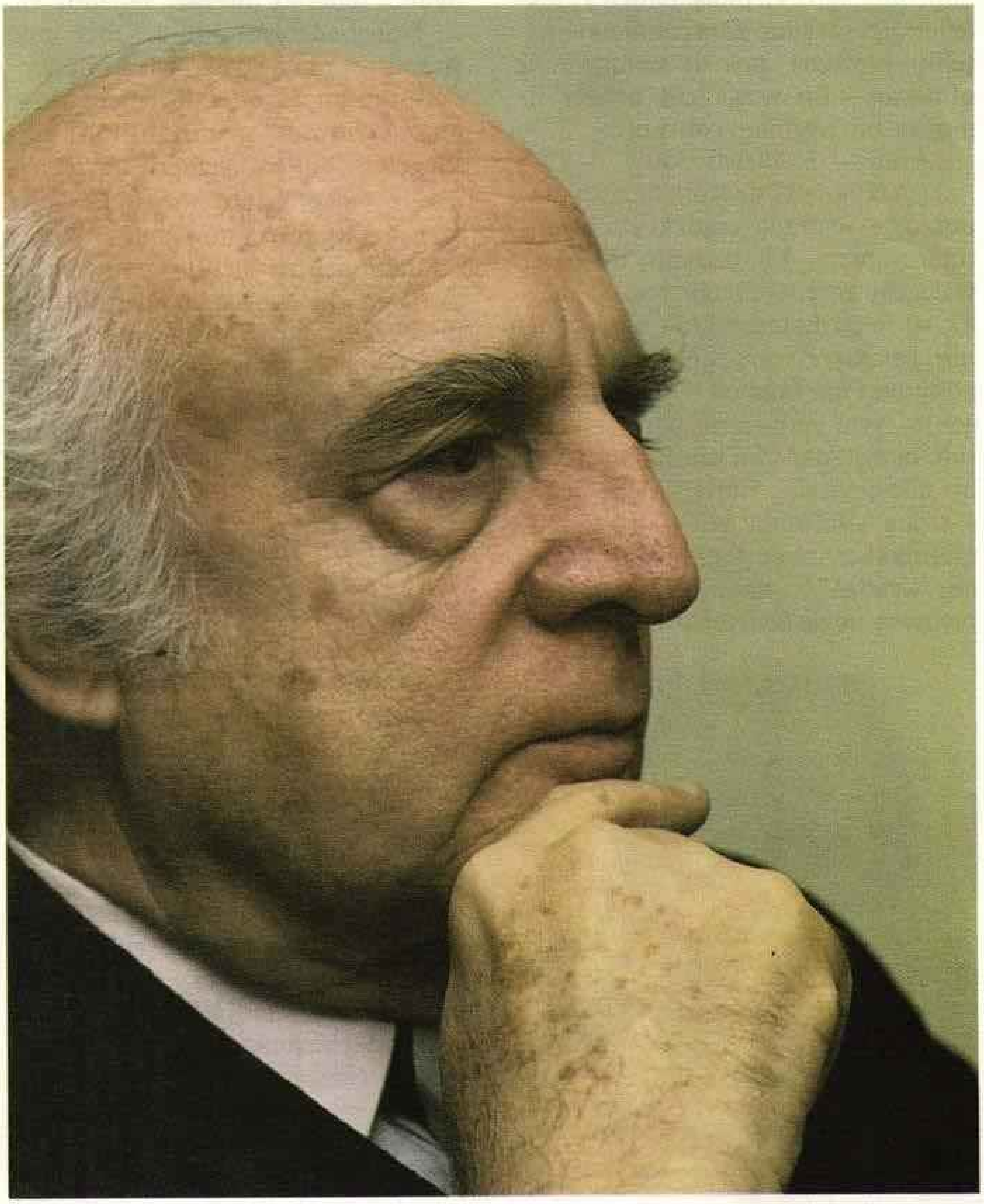
1942'de Annemarie Cech ile nikâhlanma. Savaşın karmakarışıklığında başlayan, fakat rastlantısallıktan uzak bir evlilik; yaşamı sürdürebilme ve ekmek kavgasında anlamlı ortaklıklarla, halkların birbirini anlamasını kolaylaştıran bir barış uğraşı saydığı çeviri konusunda işbirliğiyle, son yılların yoğun barışçı etkinliklerinde ele-le, Pershing ve Cruise füzelerinin yerleştirilmesine karşıt yığınların Mutlangen üssünün çevresindeki oturma gösterisinde dizdize, ölene değin kesintisiz sevgi ve sevecenlikle süren bir beraberlik

Bu dingin birlikteliğin desteğinde üretilmiş bunca öykü, roman, radyo oyunu, senaryo, düzyazı, polemik vb. ... Nobel edebiyat ödülü. Öncesinde ve sonrasında değişik başka ödüller.

Bütün bu değerlendirmelere değer bir *"edebiyatçı"* sayılır mı Böll? Alışılagelmiş, tutucu ölçülerle hayır! Nitekim, Nobel ödülü aldığında da az tartışılmadı durumu. Kaldı ki Nobel ödülü yöneltme ölçütleri temelinden tartışmalıdır hep ve de, değişik *"türdışı"* etken ağırlığını belli eder. Kendi bile, Nobel'i kazandığı bir tatil yolculuğunda bildirildiğinde *"Ne? Nobel'i Günther Grass değil de ben mi kazandım?"* diyerek şaşkınlığını belli etmiştir.

Peki nedir önemi Böll'ün? Önce bir *"dil"* yaratmıştır yeniden, savaş bitiminde. Nazi'ler Alman dilini öylesine kötüye kullanıp, onun deyimini abartarak söyleyelim; dilin öylesine ırzına geçmişlerdi ki, kullanılamaz olmuştu. Sözcükler, içerikleri boşaltılmış kavram kabukları yığını idiler. Çift-katlı, çok-katlı anlamlar yükleyerek onları yeniden kullanılabilir kılmakta Böll'ün hizmeti benzersiz olanaklar açmıştır edebiyata, yazarlara, ozanlara. Ve sonra, daha önemlisi, şimşekleri değil yıldırımları üstüne çekse de, Böll Alman halkına, kendi içinden çıkarttığı ve de desteklemekte pek hasis davranmadığı Nazi azınlığının insanlıkdışı eylemlerinin sorumluluğunu taşımayı, kendinden ve yeryüzü insanlarından özür dilemeyi, zaman zaman olup bitenleri anımsayıp *"yas tutabilmek"* yeteneğini geliştirmeyi ve böylelikle benzer olguların yinelenmemesini sağlamaya uğraşmayı öğretmiştir. Tüm öykülerinde olup bitenlere bilinçli bir hüzünle, geleceğe yönelik insansever bir barışçı kararlılığı ile geçmişin hesabını verir ve güncel olgulardan dersler çıkarır. Yazdıklarında süs, amaçdışı diloyunları, soyutlamalar yoktur da, dilin kullanım kurallarının kimi kez aykırılaştırılmak pahasına amaca yöneltilmesi, söylenenin etkinliğinin arttırılması çabası vardır. *"Edebiyatçı", "sanatkâranelik"* özellikleri az yerilmemiştir o yüzden.

Fakat onun ereği, öğüt vermeden ahlakı, güdümlü olmadan barış savaşımını gerçekleştirmekti. Soğuk savaşın kırılmasına, barışın yerleştirilebilirliğine yönelik somutlaşmaların umut verdiği günümüzde anısına selam olsun! ■

İsa Çelik

Can Kıraç

Özgürlük... İnsan... İnsan hakları... Sanat... TV... Kitaplar... Glastnost ve Perestroika üzerine...

"**G**ülün Adı"*nın şöyle yüzüncü sayfasına gelince hareket durur romanda. Bir kapı vardır. Ortaçağ işi, rölyefli bir kapı... Üzerindeki figürlere kapılır Eco, anlatır da anlatır. Zorlanır okuyucu.*

Sonradan, bir yazısında, bu bunaltıcı 'pasaj'ı mahsus uzattığını söyler. Bir sınavdır o geçit. Okuyucu, 'kapı'da gösterdiği tahammülle sınanacak, romanın geri kalanını 'okuyup okuyamayacağı' burada belli olacaktır.

Görüşmemiz bitmiş; kapı ağzındaydık:

"Benim fotoğraf merakım da var. Siyah-beyaz üzerine kendim çok amatörce çalıştım... Ama şimdi bıraktım, çalışamıyorum. Halen fotoğraf çekiyorum da...

Kendime göre albümlerim var. 60 yaşına gelince insan hayata daha değişik bakıyor... Bir albüm hazırladım. Doğduğum günden itibaren yalnız bana ait resimler... Ve resimleri öyle düzenledim ki, meselа, doğduğum gün ile 45 yaşındaki resmim yanyana. Sonlara gelince artık pek bebeklik resimlerini koymuyorum. On sene önceki resmimle şimdiki resmim... Ve senelerin geçtiğini o vakit anlıyorum. Demek ki ayna insanı bu hakikatle karşı karşıya getirmiyor. Çünkü aynada hergün kendinizi gördüğünüz için alışıyorsunuz. Ben hep genç görmüşüm. Fakat fotoğrafları mukayese ettiğiniz zaman senelerin geçtiği anlaşılıyor. Bundan bir üzüntü duymuyorum da, geride kalan senelerin o kadar çabuk geçmiş olması ilerisi için beni heyecanlandırıyor. On sene daha işte.. ya yaşarım ya yaşamam. On sene o kadar çabuk geçmiş ki! Öyleyse, diyorum ben de, Can, ayağını sıkı bas!"

Fotoğraf çeken arkadaşımla ben, ilk bakışta içine nereden girileceği bile belli olmayan labirentlerde döne dolaşa bir iç bahçeye mi varmıştık? Nasıl ulaşmıştık buraya?

"Özgür müsünüz?" diye sormuştuk masadan kalkmadan önce. "Kendinizi özgür hissediyor musunuz? Ya da kendinizi *ne kadar* özgür hissediyorsunuz?"

"Evden bahsedeyim size... Benim bir çalışma odam var. Altı metrekare. Herşeyi kendim düzenlemişim. Ka-

pısını kapattığım zaman o altı metrekare yerde benden özgürü yok.

Odamdan dışarı çıktığım zaman aile düzeni başlıyor. Karım var, oğlum benimle beraber oturuyor. Dolayısıyla, aile düzeni bana ne kadar özgürlük tanırsa o kadar özgürüm. Tam özgür değilim.

İş hayatımda bu oda benim odam. Bu odanın içerisinde özgürüm. Herşeyi düşünebilirim.

Fakat düşüncemin uygulanabilirlik şartlarını araştırdığım anda özgürlüğüm kaybolur. Çünkü görürüm ki düşüncemi bir çerçeve içinde uygulayacağım.

Arkadaşlarımla konuştuğum zaman kaybolan özgürlüğümün ikinci safhası başlar, yeni çerçevesi oluşur.

Kararımızı oluştururuz. Patronum, idare meclisinin onayı gerekir. Böylece özgürlüğüm tamamen sulanarak kaybolmaktadır."

Ya insan olarak?

"Kendimi son derece özgür hissediyorum.

Düşüncelerimle yaşıyorum ben. Madem herşeyi düşünebiliyorum...

Fakat mesela bir mahkeme sebebiyle yurtdışına çıkış yasağım var, her defasında valilikten izin almak zorundayım. Tasavvur edin: Böyle bir işin başındaki bir yönetici böyle bir engelle karşı karşıya! Şimdi bu insanın kendini özgür hissetmesi için mi bir sebep, hissetmemesi için mi?

O çerçeve içinde ben izni alıncaya kadar özgür olamadığım hissine kapılıyorum. Ama izni alınca uçağa biniyorum, 'ben özgürüm', diyorum. Dolayısıyla olaylar hep bende..." *Duruyor, doğru kelimeyi arıyor...*

"...Kompartımanlı!"

Sonra birden —söz bulmak zor, o tavrı ifade edebilmek için— açılıyor:

"Fakat özgürlüğün kıymeti ancak özgür olmadığınız zaman anlaşılıyor. Özgürlük çok önemli, bunu hissederek ifade ediyorum."

Bantta gülüşmelerimiz var. Aynı şeyleri mi düşünerek gülüyoruz?

Odasına girdiğimizde —Fındıklı'da, denize bakan yüksekçe bir binanın üst katlarında, son derece yalın ama geniş bir oda— üç özelliği derhal dikkat çekiyordu: Resmi, şık, nazik.

Oval bir masanın bir tarafında o, bir tarafında biz. Başladık:

"AT'ye girişimizin önünde en önemli engellerden biri de ülkenin insan hakları politikasının AT ülkeleri tarafından onaylanmaması.

AT'ye katılmamızı isteyen, benimseyen bir yönetici olarak bu konuda bir şeyler söylemek ister miydiniz?"

Ellerini kavuşturuyor.

Mineli bir bant yüzük var parmağında. Mavi. Gözleriyle aynı renk.

"Su," diye düşüneceğim sonra, "hisarı çevreleyen hendekteki su."

"Ortak pazar değerlendirmesi yapılırken bunun sosyal boyutlarını ihmal etmemek gerektiği kanaatindeyim. Fakat doğuşundan bugüne ortak pazar değişti. Ekonomik ve kültürel bütünlüğü olan ülkelerden ibaretken yavaş yavaş hudutlarını genişletti. Ekonomik hedefler daha önem kazandı.

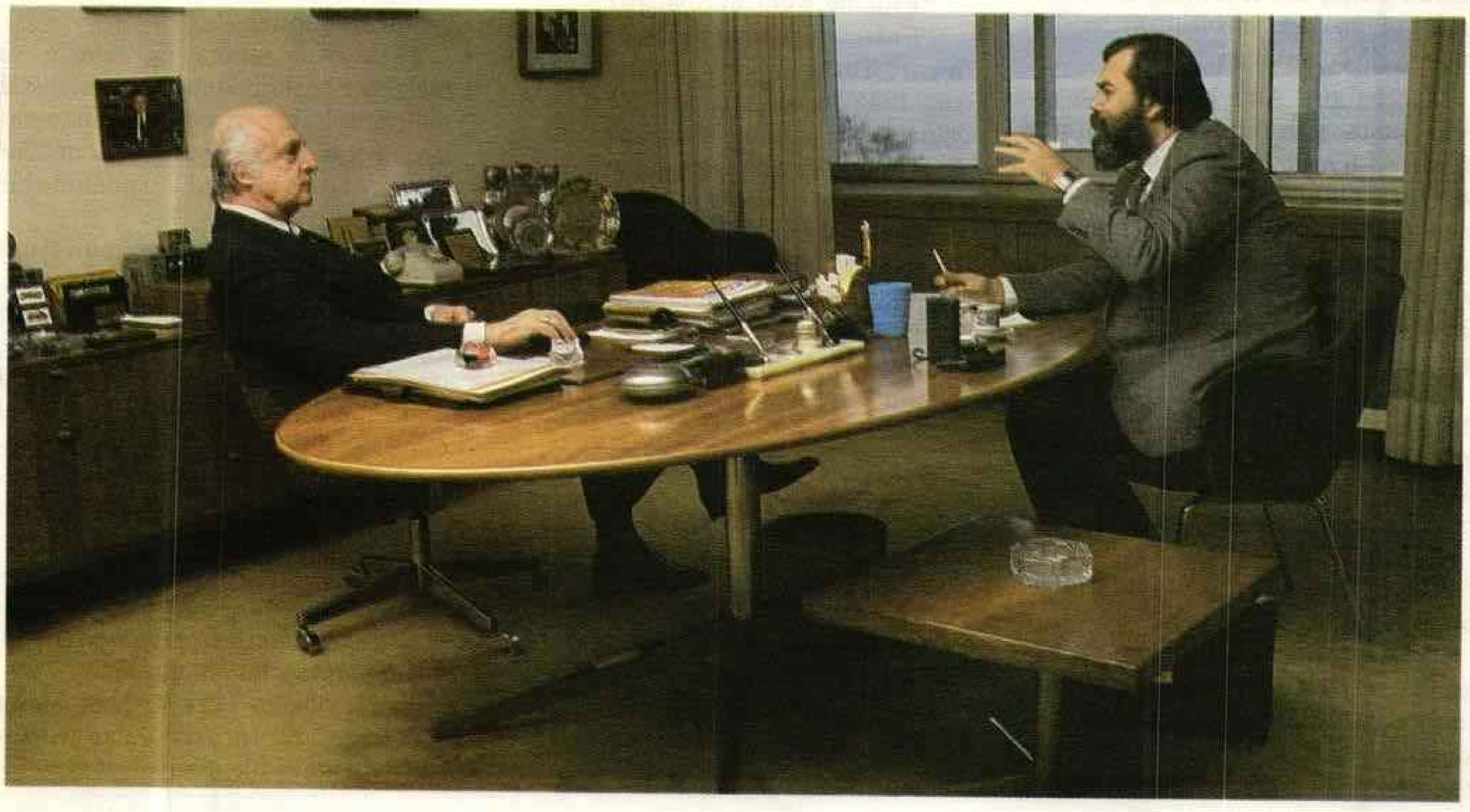
Atatürk TC'yi kurarken herhalde o günkü Türk toplumunun Avrupa ülkelerindeki sosyal haklara sahip olmadığını biliyordu. Ama buna rağmen Avrupa ile bütünleşmeyi benimsedi ve bütün kuvvetini o istikamete yöneltti. Bu anlayış içerisinde Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana toplum büyük aşamalar yaptı.

Kültürel beraberliğimiz olmadığı iddialarının pek önemi olmadığı kanısındayım.

Fakat bunun ötesinde siz beni siyasi bir tartışmaya çekiyorsunuz gibime geliyor..."

"İnsan hakları konusu siyasi bir konu mu?"

"Avrupalı işadamı ile Türk işadamının ekonomik konulara bakış açıları müşterektir ama sosyal konulardaki bakış açıları değişik olabilir.

İsa Çelik

Sizin görüşlerinizi bilmiyorum. Benim görüşlerim belki sizinkilerden ileride. Ama sorunuzu şu bakımdan doğru bulmuyorum: Profesyonel yönetici ülkesinde yürürlükte olan yasalar ve düzenleme içinde uygulamayı yapan adamdır. Dolayısıyla hükümetin şu icraati doğru, bu icraatı yanlıştır gibi kamuoyunda bir tartışmaya girmez.

İnsan hakları konusunu da bu yönüyle, benim kendi fikirlerim olmasına mukabil, kamuoyu önünde tartışmak istemem."

"Denge!" Buldum. Koltuğunda oturuşu çok kendine özgü. Nasıl tarif etsem diyordum. Şu iki kavramla: Ölçü ve denge.

Sessizlik kırılıyor:

"Fakat insan zaten bütünüyle çok önemli. Yöneticilik de muhakkak ki insan idaresi. Esas unsur insan. Esas unsur insansa, en başarılı yol onu sevmekle başlar.

Soruyorum:

"İnsanlar arasında elbette belirli çatışmalar olacak. Ama Batıdaki ülkelere bakıyoruz, orada görüşler farklı da olsa birbirlerine en azından bir saygı gösteriyorlar.

Bizde ise insanların birbirlerini farklılıklarıyla kabul etmesi.."

Söze başlıyor:

"Türk toplumu içerisindeki hoşgörünün azlığı, insanların birbirini daha.. anlamadan, birbirlerini reddetmeleri.." Düşünüyor...

"Geçen gün Aziz Nesin'in bir röportajında gördüm.. bu toplumda *'sense of humor'* yok diyordu. Gerçekten, toplumu bazı kesitler itibariyle tahlil etmeye kalkarsanız bunu görüyorsunuz. Bunun herhalde geleneksel, sosyal bazı sebepleri olması lazım. Bu sebepleri kaldıramıyorsanız, bu müşahade doğrudur.

Evet, Türk toplumu serttir, kırıcıdır. Ve zannediyorum ki demokrasi gelenekleri içerisinde biz birbirimizi daha iyi anlamaya daha çok müsamahakar olmaya yöneleceğiz."

Konuşuyoruz.

"Müsamahayı bu toplumda artırmanın yolları.."

"Müsamaha dediğiniz zaman bugün güncel olan bir konu var: Bu yalan yasası. Bu olgunluğa nasıl erişirsiniz? Birisi sizi yazıyla ve yalan olarak belirli bir baskı, bir itham altında tutuyorsa, ve buna müsamaha göstermek lazımdır derseniz, bu şartlar içerisinde bu müsamaha acaba anarşiye mi dönüşür?

"Müsamaha iki taraflı bir bıçak..."

Yoksa insanlar birbirlerini anlamaya mı yönelirler? İkisi de bence mümkün.

Bizde 12 Eylül'den önce her konuda müsamaha vardı. Toplum anarşiye yöneldi. 12 Eylül'den sonra otoriter bir idare altında insanlar belki birbirlerini daha çok sevmeye başladılar.

Fakat dendi ki Türk toplumu depolitize oldu. Ve demokrasi için de bu en fena hastalıktır, dendi. Ve tekrar Türk toplumunun politikayı sevmesi için de elbirliğiyle herkes bir gayret gösterdi.

Şimdi müsamahayı ben bu bakımdan iki taraflı bir bıçak gibi görüyorum. Bunu ancak erdeme ulaşmış toplumlar en iyi şekilde kullanabilirler kanaatindeyim."

"Erdeme nasıl ulaşılacak?"

"Erdeme ulaşmak bir süreç. Ne deniyor? Türkiye demokrasi mücadelesini 1946'da başlatmıştır. '46'dan bu yana safha safha gelişmeler olmuş, bazı duraklamalarla karşı karşıya kalınmış.

Hakiki demokrasi ülkelerinde bu süreç 200 seneden beri yaşanmış ve bugünkü erdeme şimdi ulaşmışlardır. Demek ki Türkiye'nin de bu erdeme ulaşması için bu yolda tahammülle devam etmesi gerekiyor. Bu tahammülün hudutları nedir? Ben bunu belirleyemem tabii."

"Sinemamız ciddi gelişme içinde"

Peki, belirleyecek olan ne?

"Acaba Brecht'i Türkiye'de kaç aile konuşmaktadır? Eğer siz bunu tahmin dahi edemiyorsanız, toplumun bazı konulara duyarsız olduğu ortaya çıkıyor. Bu duyarsızlık toplumun duyarsızlığı mıdır? Yoksa ona bu duyarlılık verilmediği için mi böyle olmuştur?.."

Hiç zahmet çekmiyor konuşurken.

"Toplumun, zannediyorum en önemli zayıflığı: Aile içindeki konuların gündemi çok sınırlı.

Acaba Haymana'da oturan bir memurun evinde, aile arasında neler konuşuluyor? Kahvede neler konuşuluyor? O memurun dairesinde arkadaşlarıyla konuştuğu konular ne? Şimdi bunlar herhalde gündemi az maddeli konulardır. Ve genellikle gündelik sorunlara yöneliktir, iç politikaya dönüktür ve bununla sınırlı kalmaktadır.

Bir toplumun gelişmesi bu gündeme değişik maddelerin girmesini sağlamakla mümkün. Bunu nasıl yapacaksınız? Bunu yapabilmek için bir şeyin size yol göstermesi lazım.

Gazete ya da basılı yayın, görüyoruz, son derece sınırlı... Üç milyon adetle ifade ediyoruz.

Sanat faaliyetlerinin ne kadar sınırlı olduğunu herhalde siz benden daha iyi biliyorsunuz.

Türkiye'de sanata ilgi ailede ve mektepte başlamadığı sürece sanatsal faaliyetlerimiz periyodik dalgalanmalardan etkilenecektir. Arabesk dediğiniz olay böyle periyodik, spontane bir ortaya çıkıştır.

İlk mektep dediğimiz zaman Anadolu şartlarını göz önüne alırsanız, zannediyorum süreç çok uzun zaman alacak. Öğretmeni tiyatro faaliyetlerine yönlendirememişseniz, orada okuttuğunuz çocuğun bu sanatsal olaya ilgi duyması mümkün mü? Dolayısıyla öğretmen hem kitap okuyacak, tiyatroya gidecek, hem resim bilecek. Çok önemli öğretmenlik.

Fakat şimdi biz görüyoruz ki öğretmen bulamıyoruz. Öğretmen bulamamak vasati öğretmen bulamamak değil, *öğretmen* bulamamak!

Ve bu yüzden Türkiye'de maalesef sanat uzun bir süre daha dar grupların ilgilendiği bir alan olacaktır.

Kala kala bir TV kalıyor. TV acaba insanların bu tartışma gündemini zenginleştiriyor mu? Acaba sosyal TV hayatımıza, düşünce hayatımıza ne yenilikler getirmiştir?.."

TV neye yarıyor?

"İnsan akşam işinden eve döndüğü zaman hem bedensel, hem düşünsel olarak rahatlamak istiyor.

Evde sorunlar var. Çocuğunuzun sorunları var, geçim sorunlarınız var, hasta anneniz var, işinizde huzursuzluk var.. parasal sıkıntılarınız var... Ve karşınızda bir kutu. Artık ona tabi olmayı ve o düşünsel rahatlığı elde etmeyi bekliyorsunuz.

Yeni bir süreç başlıyor: Karşınıza kendi sorunlarınıza benzeyen sorunları anlatan bir program çıkarsa.. herhalde ben olsam TV'yi kapatırım!

Ama gördüğünüz değişik bir dünya, sizi düşünsel rahatlığa kavuşturuyor.

Belki kimi Türk aileleri *Dallas* serisinde yaşayanlar gibi bir imkâna sahiptirler... Hatta Ahmet Efendi de belki *Dallas* dizisini seyrederken 'Ah, ben de böyle olsam!' diye düşünmüştür.. ama bunun bir fantazi olduğunu kendi de kabul eder. O, hiç olmazsa o programın akışı içinde düşünsel rahatlığa ulaşmaktadır, kendi dertlerini bir an için unutabilmektedir.

Ben bu yönüyle bu tarz programların zararlı olduğunu zannetmiyorum.

Zararlı veya faydalı olan Ahmet efendinin kendi imkânları içinde gerçekleştirebileceklerinin onda bırakacağı tesirdir: Eğer bir TV filmi basit bir davranışla hırsızlık yapılabileceğini gösteriyorsa, adam, 'Niye ben de yapamayayım?' diye düşünebilir.

İşte hüner bu dengeyi sağlayabilmekte. Yani TV'nin etkisi, gücü de buradan kaynaklanıyor."

"Özel olsaydı TV?"

"Bir işadamının özel televizyon olayına bakışı. Bir projedir. Bu projeye yatırım yaparsanız ne kâr sağlarsınız? Bu yönüyle çok verimli bir saha gibi gözüküyor TV.

Fakat, basın dünyasındaki gelişmeye baktığınız zaman görüyorsunuz ki özel sektöre tahsis edilen TV programlarında o ülkenin toplumsal ve siyasal geleneklerine göre çok sıkı hudutlar çizilmiştir. İtalya'dan bir örnek verebilirim: Agnelli ailesinin basın ve TV dünyasındaki gelişen hakimiyeti tartışılmaya başlamıştır. Acaba bir aile, bir özel sektör grubu bu sahada bu kadar hakimiyet kullanmalı mıdır?

Türkiye'de TV'nin özel sektöre açılması.. bir rekabet yaratacağı için bazı sahalarda gelişme temin edecektir.

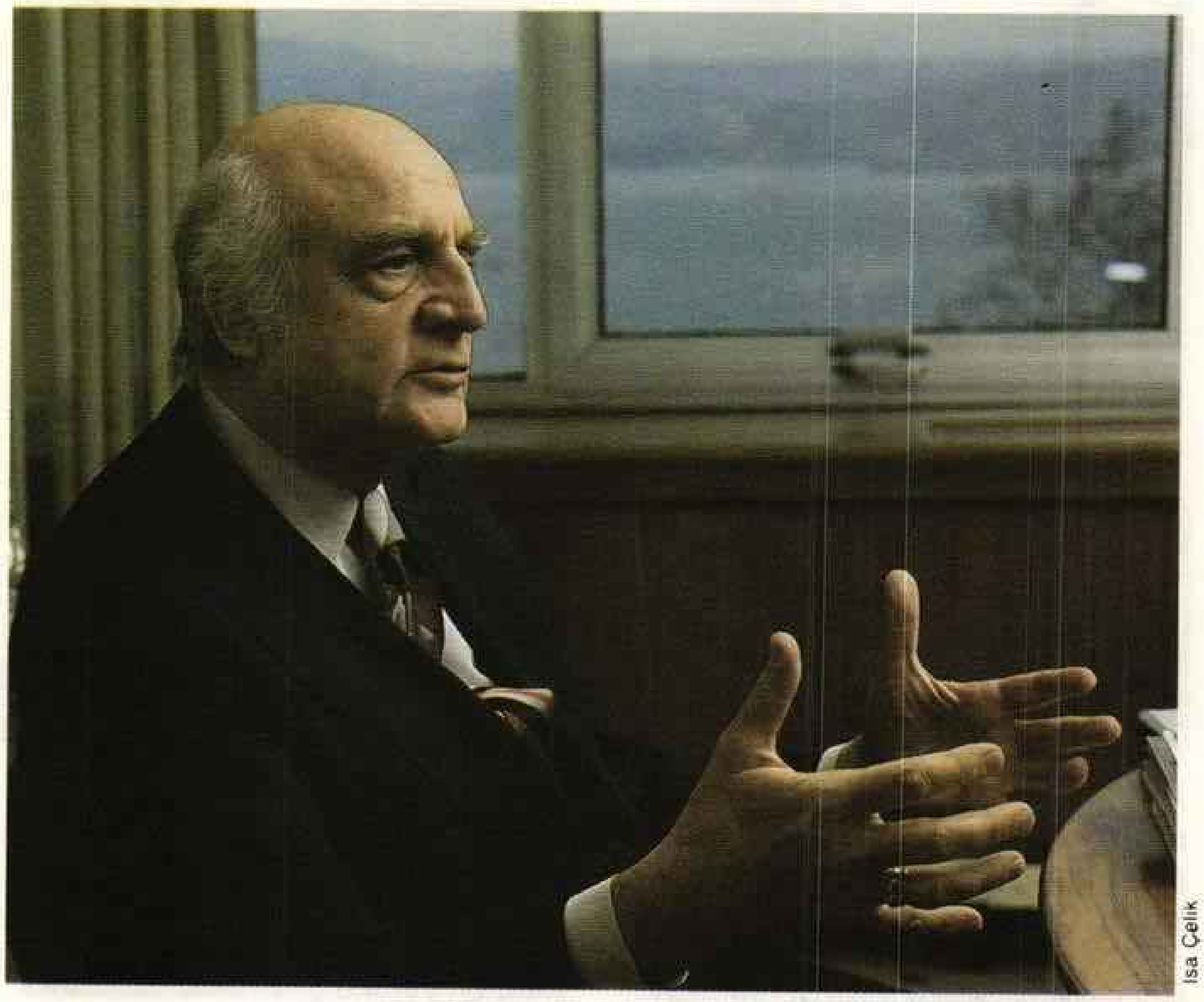
Fakat... Türk özel sektörü ekonomik alanda rekabet içinde yaşamayı yeni yeni öğreniyor. Hemen TV sahasına atlaması için belki biraz erken.

Türkiye'nin herşeye rağmen maddi bakımdan güçlü ve güçsüz olduğu sahalar var. Özel sektörün daha verimli sahalarda yatırım yapması gerekirken bu gücünü TV'ye kullanması bilemiyorum ne kadar doğru bir karar?"

şiir yazmak istiyorsanız, bunları engelliyor.

Fakat iki arkadaşım beni uyardı. Türk sinemasında çok ciddi gelişmeler olduğunu söylediler. Ben inanmadım. Türk sinemasını bilinen konuların bilinen dramatizasyonu içerisinde, geleneği sürdüren, gelişme göstermeyen bir saha olarak kabul ediyordum. Fakat dört yerli film verdiler. Bunu seyret dediler. Müthiş etkilendim. Biri *Muhsin Bey*'di, biri *Ah Belinda*'ydı... *Züğürt Ağa, Adı Vasfiye.*

Öyle etkilendim ki bir hafta her akşam eve gittiğimde bu filmleri seyrettim. Sonra baktım, bundan sonra ben bu yerli film merakını devam ettireceğim, bıraktım.

İsa Çelik

"Yarın AT'ye girdiğimizi kabul edelim. Rahat bir bilgi akışı, kültür akışı, yabancı dizilerin artması... Özellikle TV ve video ile müthiş bir kültürlenme... Kendi kültürümüzü nasıl koruyacağız?" diye soruyorum.

"Son aylarda kendi başımdan geçen bir izlenimi anlatayım. Ben genellikle video seyretmiyorum. Hatta TV'nin de esiri olmaktan korkuyorum. Bu iki alet insanın diğer meraklarını sınırlıyor. Okumamızı sınırlıyor. Özgürce bir şeyler yapmak, yazı yazmak istiyorsanız, resim yapmak istiyorsanız,

Bunu şunun için söylüyorum: Bütün bu sizin söyledikleriniz sinema sanatımızı baskı altına alacak şekilde etkileseydi, bu filmler çıkmazdı. Bu filmler Avrupa'nın bir kopyası değil. Kendi yaratıcılığımız. Bu filmlerin büyük teknik hüneri yok. Zaman zaman, 'Eh ne yapalım, bizim iyi makinemiz yok, iyi ışık düzenimiz yok,' diye tenkit ederiz. Halbuki, görüyoruz ki sanat o değil. Sanat insanın kendi yaratıcı gücü, kendi kuvveti. Ben bu yönüyle bu son senelerin Türk sinemasına büyük bir güç kazandır-

dığını görüyorum. Ve karakterini kaybetmemiştir, aksine karakter kazanmıştır.

Aynı gelişme Türk ressamlarında da var. Bugün büyük şehirlerimizde resme karşı büyük bir alaka görüyorum. Galeriler açılıyor, sergiler devam ediyor ve tanımadığımız yüzlerce yeni ressam hem eserlerini teşhir ediyor hem alıcı buluyor. Ben gezdiğim galerilerden etkileniyorum. İsmini duymadığım ressamların resimleri bana hitap ediyor, beni heyecanlandırıyor, Türk resiminde büyük bir gelişme var.

Peki bunlar bu son on senede neden etkilenmişler? Bence bu kültür dayanışmasından etkilenmişler. Başka bir sebep görmüyorum.

Tabii, Türk toplumunun kendi geleneklerinin, kendi ananelerinin kaybolması taraflısı da değilim."

"Kendi özelliklerimizi kaybetmeden Avrupa ile bütünleşebilir miyiz?"

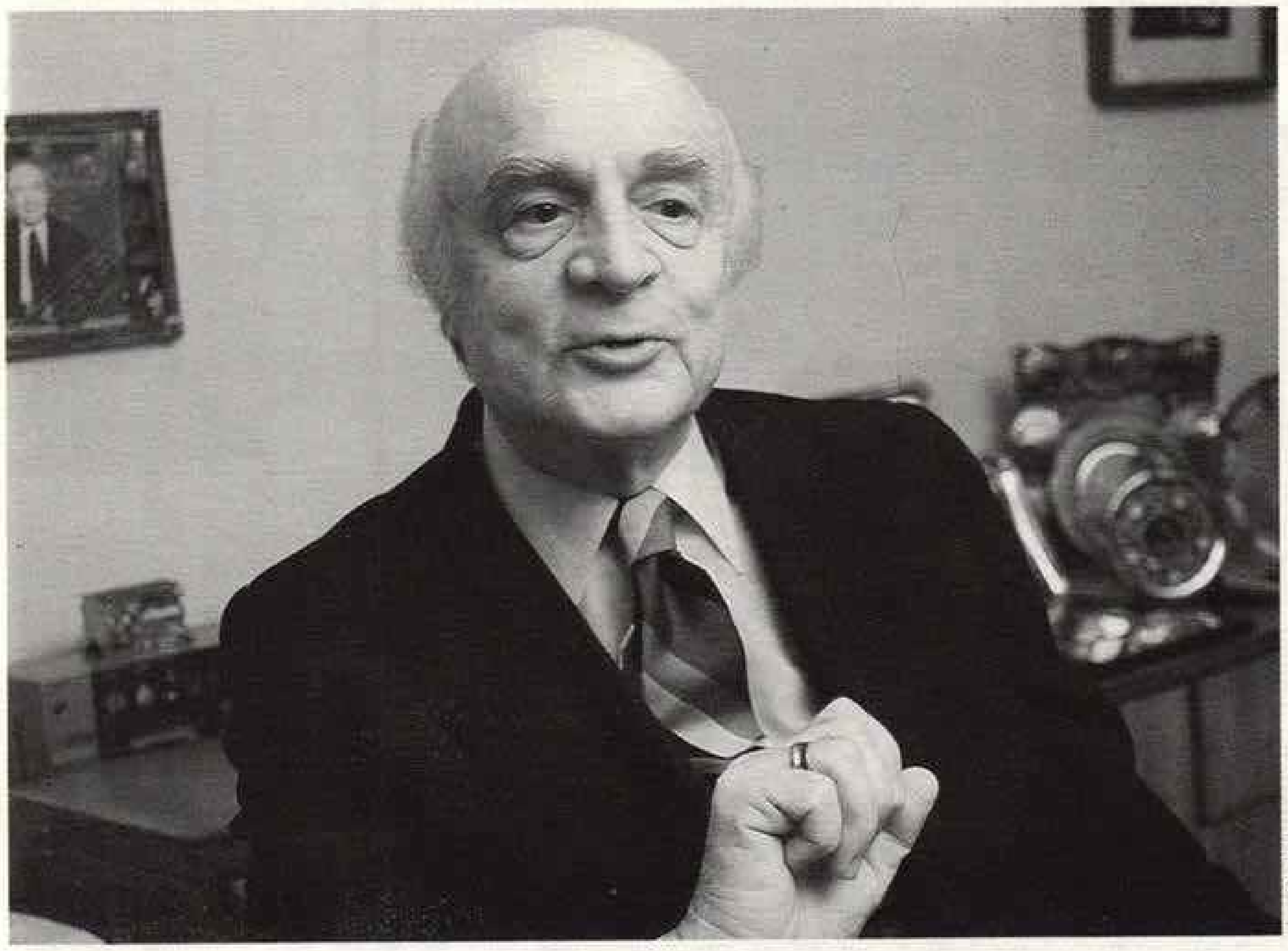
"Türkiye'nin başkasına benzemesine gerek yok. Türk toplumu kendi özelliklerini geliştirerek bu Avrupa camiasının bir parçası olur. İlle onlara benzememiz şart değil bence. Olmamalı da.

Nasıl bir örnek versem?.. Mutfak geleneğimiz!.. 'Ortak pazarla bütünleşiyoruz, dolayısıyla benim mutfak yapım Fransız mutfağı olmalıdır', gibi bir arayışa yönelmeyi ben manasız buluyorum. Bizim mutfağımız Türk mutfağıdır ve onu muhafaza etmeliyiz."

"Edebilecek miyiz? Soru orada: McDonalds geldiği zaman?.."

"McDonalds bir Amerikanlaşma değildir. McDonalds pratik bir çözüm yolu bulmuş. Bizim simidimize mukabil. O bunu daha geliştirmiş, içine bir köfte koymuş, daha cazip hale getirmiş. Simidi biz kaldırıyor muyuz Türkiye'de? Simit hâlâ devam ediyor ve.. zannediyorum ki...

Buruk bir gülümseme.. "bu şartlar değişmediği müddetçe de devam edecek.."

İsa Çelik

Hep aklımda *"Sezuan'ın İyi İnsanı"*. Bu oyunda Brecht, insanı sınıyor. Sonuç: Ticarette başarılı olabilmek ancak insanlıktan vazgeçmekle mümkün. İyi yürekli Şen Te kâr edebilmek için gaddar Şui Ta'ya dönüşmek zorunda.

Bir arkadaşımız geçenlerde düşüp kaburgalarını kırmış,. İşten sorumlu kişi ilk neye üzülmeli? Onun sakatlanmasına mı, işin aksadığına mı?

"Olayı bence ikiye ayırmak lazım. Hüner *işi* idare ederken insanları iyi idare etmekte.

Gelişmiş, sanayileşmiş ülkelerde bazı görevleri robotlara yaptırıyorlar. Orada bir robot sevgisi ortaya çıkmıyor.

Arkadaşınızın bir an için bir robot olduğunu kabul edelim. O robota belirli bir görev veriyorsunuz. Ve robot arızalanıyor. Sizin için önemli olan işin yapılmasıdır. Dolayısıyla robot arızalandı diye üzülmüyorsunuz. İş *aksadığı için* üzülüyorsunuz.

Şimdi burada arızalanan insan. Sizi iki temel konu rahatsız ediyor. Birincisi işiniz aksamıştır. İkincisi, insan kaburgalarını kırmıştır.

Zaten yöneticiliğin zor tarafı da buradan kaynaklanıyor. Siz hem insan değerini değerlendireceksiniz, ona alaka göstereceksiniz, insan duygularıyla onun iyileşmesi için çalışacaksınız. Aynı zamanda işinizin hemen, aksamadan yürümesi için o arkadaşınızın kaburgalarını sardırıp, bandaja alıp o işe göndermeyi en kestirme yol buluyorsanız onu yapacaksınız; yahut da o hastaneye yatmışsa, işi sonuçlandıracak başka birini alıp ona devam ettireceksiniz.

Burada içine düştüğünüz o tereddüt çok değerli.

Bir genelleme yaparsak —tabii bu benim şahsi görüşüm— Karl Marx'ın düştüğü en büyük yanılgı burada. Marx, kapitali, insan değeri bakımından engelleyici en önemli unsur olarak görmüş; 'kapital insan özgürlüğünü kaldıracaktır' görüşünü belirlemiş; özgürlük kaybolunca tabii insan mutlu olmayacaktır ve giderek insan değerini kaybedecektir demiş.

Oysa bugünkü dünya şartları içerisinde kapital insan özgürlüğünü; insanların daha mutlu olmasını temin edecek şartları geliştirmektedir.

Sizin bu insan sevginiz, yönetimdeki insan sevginiz, bugün kapitalist düzen dediğimiz ülkelerde daha bariz bir şeklide ortaya çıkıyor. Buna mukabil, komünist rejimli ülkelerde daha otoriter bir yönetim var ve insanı makine parçası gibi kullanmakta.

Şimdi bu belki çok iddialı, ama..."

Duralıyor.

"Muhakkak ki komünist yönetim de insan sevgisini ortadan kaldırmıyor. Orada da insan önemlidir."

Kendini sosyalist bir düzendeki idarecinin yerine mi koydu? 'Ben olsam ne yapardım?' diye mi düşünüyor acaba?

"Bazı görevlerin yapılması lazım. Bu görevi yaparken, yaptırırken, bu görevi insanlara yaptırırken o insanları mutlu kılacak şartları hazırlamazsanız, görevin yapılması zor olacak-

tır. Öyleyse insan sevgisindeki tema: Görevin yapılabilmesi için insan sevgisidir. İnsanı sevdiğiniz için o görevin yapılması değildir. Çünkü görev başka bir yöndür, başka bir sonuçtur.

Bu yönüyle insana insan olduğunu hatırlatmak lazım. İş yönetiminde de insana insan olduğunu hatırlatmazsanız, ikiniz arasındaki ilişki de heyecansız kalmaktadır. Siz talimat veriyorsunuz, biliyorsunuz ki bu adam o talimatı yerine getirecektir. Bence mesele o değil. Onun o talimatı kendi inancı gibi kabul etmesi lazım. Onun için denir ki, kendi fikrini başkasına kendi fikrin olarak satma! Uğraş, fikrini onun fikri olarak kabul ettir. Eğer adam fikrin kendi fikri olduğuna yahut kararın oluşmasında kendi katkısı olduğuna inanırsa, o kararın uygulaması çok daha kolay olur."

Peki, *'perestroika'* hakkında ne düşünüyor?

"Ben çok etkilendim bundan. Çünkü Rusya'yı bugüne kadar okuduklarımla, film olarak gördüklerimle tanıyordum. Fakat şimdi değişik bir ilgi duymaya başladım. O kadar ki, Ocak ayı sonunda bir hafta turist olarak gitmeye karar verdim.

SSCB komşumuz, çok büyük bir ekonomik güce sahip. Türkiye ile Rusya arasında çok geniş ticari imkânlar var. Sonra Rusya'da ağırlığını hissettiren bir Türk toplumu var ve biz bunlardan tamamen kopuk yaşıyoruz. Bu bana aykırı geliyor.

Gorbaçov'un izlediği bu yeni politikalar zannediyorum kafalarımızda peşin hükümler halinde şekillenmiş olan görüşlerimizi, kanaatlerimizi daha gerçekçi hale getirecek. Şunu hissediyorum: İnsan tema'sı içerisinde her bir Rus ferdi de bir insan olarak hayal etme gücüne sahip bir varlık. Dolayısıyla benden oradaki Rus'un bir farkı olmaması lazım, insan olarak. Acaba bu açıklık sonunda..."

Ne diyecek?

"...Biz birbirimizle daha..."

Bekliyorum. *Teybin kırmızı ışığı gözüme çarpıyor. O kafasındaki düşüncelerden etkilenmiş... Çok sıcak bir an bu!*

Sormayı seçiyor:

"Ne olur?"

İçten bir gülümsemeyle bakıyor bana. Kısa, kesin cevaplıyor.

"Hiç olmazsa birbirimizi daha iyi tanırız."

Şimdi gözü denizde...

"Onun için ben bunu çok olumlu buluyorum. Bazıları bu konuda büyük şüphecilik taşıyorlar, biliyorsunuz. Ben bu açıklığın demirperde dışındaki ülkelerde olduğu kadar içindeki ülkelerde de çok önemli ve müsbet gelişmeler sağlayacağını umuyorum. Fikri bir manada.

Bu seyahat dolayısıyla daha evvel gitmiş olanlarla görüştüm. Bizim daha önce zannettiğimiz gibi bir ülke değil. İnsan ilişkilerinde açık olma özlemi onlarda da kuvvet kazanıyor. Bu gelişme dünyada yaşayan insanların birbirlerini daha iyi anlamalarına da yol açmıştır... Ben bunu çok olumlu görüyorum."

> *Gorbaçov'un izlediği yeni politika görüşlerimizi daha gerçekçi hale getirecek*

Sonra ilave ediyor.

"Çok heyecanlıyım Rusya'ya gideceğim için."

Kitaplardan konuşuyoruz, yayın hayatından.

"Çocukluğumu hatırlıyorum, çocuklarımın olaylara bakışı ile ben onlar yaşındayken olaylara bakış açımın farklı olduğunu görüyorum. Çünkü benim çocukluğumda TV yoktu, benim çocukluğumda bugünkü kadar zengin kitaplar yoktu.

Her hafta Taksim'deki gazeteciye gidiyorum, orada yabancı ve Türk yayınlarına bakmaktan büyük zevk alıyorum. Sahaflara gidiyorum ayda bir defa; oradaki yayınları gördüğüm zaman Türkiye'de bu kadar çok kitap basılması beni müthiş heyecanlandırıyor. "Birinci baskı bitti," deniyor. "Aman", diyorum, "ne güzel!" "Halbuki sonra düşünüyorum: Birinci baskı beş bin kitap. Bunları düşündüğüm zaman da ümitsizliğe boğuluyorum. Ama işte Türkiye'nin gerçekleri bu. Demek ki böyle böyle gelişeceğiz, diyorum.

Ben GS'da okudum. Sahaflar gene vardı, ben yine giderdim. Çocukluğumdaki güdük halimizle bugünkü zenginliğimizi mukayese ediyorum ve bugün diyorum, müthiş bir aşama yapmışız. Ama bu aşamanın yetersiz olduğunu da açıkça görüyorum."

Hayattan söyleşiyoruz. Açık. Rahat.

"İnsan olmanın bende yarattığı büyük bir heyecan ve hayranlık var. Bunu şu manada söylüyorum. Herhalde her birimiz zaman zaman, 'Ben neyim?' diye düşünürüz. Ben, 'ben neyim?' diye düşündüğüm zaman —Can Kıraç olarak değil, insan olarak— büyük bir hayranlık duyuyorum. Nasıl bir varlığım ki düşünebiliyorum, hayal edebiliyorum? Bu hayal gücünü insanın çok heyecan veren tarafı olarak görüyorum. Her şeyi hayal edebiliyor; hem iyi olarak, hem kötü...

Kendinizi iyiye yönlendirebilmişseniz size başarılı diyorlar, iyi insan diyorlar, lider diyorlar.. bir şeyler diyorlar. İnsanın bu hayal gücünü iyi tarafa yönlendirmeyi hüner sayıyorum."

Can Kıraç, özel sektörde profesyonel yöneticiliği ülkemizde ilk başlatanlardan. Bugün en büyük sermaye gruplarından birinin kurmayı. Ayrı düşünüyoruz bir çok konuda. Ama yolculuğun sonunda ona "özgür müsünüz?" diye sorduğumuzda, ayrılırken kapı ağzında bize albümünü anlatırken insan denen karmaşanın derinliklerine biraz daha inebildik sanıyoruz.

Ve bir noktada onunla hiçbir çelişki yok aramızda: İnsan heyecan verici, insan hayranlık uyandırıcı. "Onun için," diyoruz kendi kendimize, "insanın bize ters düşme hakkını en değerli varlığımız bellemeliyiz." ■

Ruhr Havzası'nda bir Türk ailesi. Yaşadıkları evin duvarı aynı zamanda çalıştıkları kömür madeninin de duvarı

Gurbetten suretler

MELİHA OKUR

Mavi yeniden doğmaktır. Kendini bildiğinden beri sanata, estetik değerlere içten bağlı biri için mavinin anlamı büyük olmalı... Tiyatrocu, foto muhabiri, yazar Mehmet Ünal ülkesinden uzakta yaşayan bir sanatçı... Maviyi sevenlerden.

Konuşmaya başladık. Havadan, sudan, yaşamaktan, Alamancı olmaktan, fotoğrafçılıktan...

"Klasik bir isminiz var," dedim.

"Ancak yaptığım işler, uğraşılar hiç de klasik değil."

Sesi, yüzü yorgun ama mücadeleci geldi bana. Uzaklara, çok uzaklara kaydı gitti bakışları.

"11 yıldır Almanya'da yaşıyorum. Fotoğraf çekiyorum. Yanısıra sosyal danışmanlık yapıyorum. Almanya'da yaşayan Türk ve yabancı işçilerin sorunlarıyla ilgileniyor, çözüm bulmaya çalışıyorum."

Küçük fotoğraf makinasına bakıyorum:

"Fotoğraf çekmeye nasıl zaman bulabiliyorsunuz?"

"Danışmanlık ve foto muhabirliği bir bütün. Benim için iki iş birlikte var. Sosyal danışmanlık yaparken fotoğraf çekiyorum. Fotoğraf çekerken danışmanlık yapıyorum."

İnsanların sorunlarıyla koyunkoyuna yaşayan biri için malzeme gene insan olmalı...

"Fotoğraflarınızın hamuru sadece insan mı?"

"Kompozisyonlu fotoğraf çekiyorum. Temel ögem insan. Ancak arada bir doğa üzerine kurulu kompozisyonlara da yer veriyorum. İnsansız fotoğraf çekmeye bir türlü alışamadım.

... İnsanın olduğu yerde mesaj yoğun. Böyle düşünüyor, basıyorum deklanşöre. Tüm yaptığım bu."

Yazın olayı fotoğraflarla bütünleşiyordu Ünal'ın yaşamında. Onu daha iyi tanımak istiyordum. Sohbetimiz değişik alanlara kaydı. Tiyatrodan söz açılınca birden daha dinginleştiğini hissettim.

"Denediniz mi?"

"Tabii. Bakırköy'de Beklan-Ayla Algan hocamdı benim. Arada bir bize yüzünü gösteren Muhsin Ertuğrul'da hocamdı. 71'lerde bu işle uğraştık ve sonra bitirdik. Almanya'ya gidince sokak tiyatrolarında oynadım. Ancak olmadı. Ya da biz nasıl başlanacağını bilmiyorduk. Başlayamadık. Şimdi sadece seyirciyiz."

Ünal gerçek bir sanatçı, gerçek bir sanatsever. Yaşadığı bölgenin kültür ve sanat hayatına katkıda bulunuyor. Eylemlere karışıyor. Şimdilerde Almanya'da *"Kültür Buluşması"* diye anılan bir grubun aktif üyesi. Fotoğraflarında yabancılar sorunu var, yazılarında yabancılar sorunu var. Yabancılar sorunu kültür ve sanat mücadelesinin ekseni.

"Almanya'ya ilk gittiğim yıllarda yabancılar sorununun büyütüldüğünü düşünürdüm. Doğrusunu isterse-

niz, ön yargılı bakıyormuşum. Yaşamaya başladığımda gerçeği gördüm, hissettim ve görüntülemeye başladım.

"Kaç sergi açtınız?"

"60-70 kadar. Toplu sergilere katıldım. Ayrıca toplu sergilerin açılması için uğraştım. Sergilerimden birine *'Sen bilmezsin her yerde yabancı olmanın zorluğunu'* dedim."

"Foto muhabirliği ve fotoğraf sanatçılığı yeni yeni tartışılıyordu ülkemizde, fotoğraf sergilerinin sayısı giderek artıyordu.

"Türkiye'de de sergiler açtım. Burasıyla bağlarım henüz kopmadı. AFSAD'ın Almanya temsilciliğini yaptım. İFSAK'la sürekli temas halindeydim. İFSAK'ın kendi bünyesinde açtığı sergilere fotoğraflarımı gönderdim."

Uzun ve başarılı her çalışmanın sonunda insanı mutlu eden küçük olaylar vardır yaşamda. Bu bir çiçek, bir sanatsever mektubu, bir ödül olabilir.

"1985-1987 Inter Press fotoğraf ödülünü kazandım. Polonya'da Barış-Gençlik adı altında düzenlenen yarışmalarda fotoğraflarım ikinciliğe layık görüldü. Federal Almanya İşçi Fotoğrafı ana ödülünü aldım. Sovyetler Birliği'nde, Moskova'da fotoğraflar çektim. Nikaragua'ya gittim. Orada insanı ve doğayı içiçe kullandım. Ardından, bir kitap hazırladım. Kitapta şiiri ve fotoğrafı bütünleştirdim. Yakında Nikaragua'da basılacak. Ayrıca *'Gecede Sözcükler Işıyor'* kitabını bu ülkeye kazandırdım. Türkiye'de yakında çıkacak olan *Yeni Nikaragua Şiir Antolojisi*'nin hazırlanmasına katkıda bulundum.

Sanatçıların sorunlarının giderek ağırlaştığı Türkiye'de, İstanbul'da neler yapabilirdi bu 24 saatlik işleri kendine meslek edinen insan?

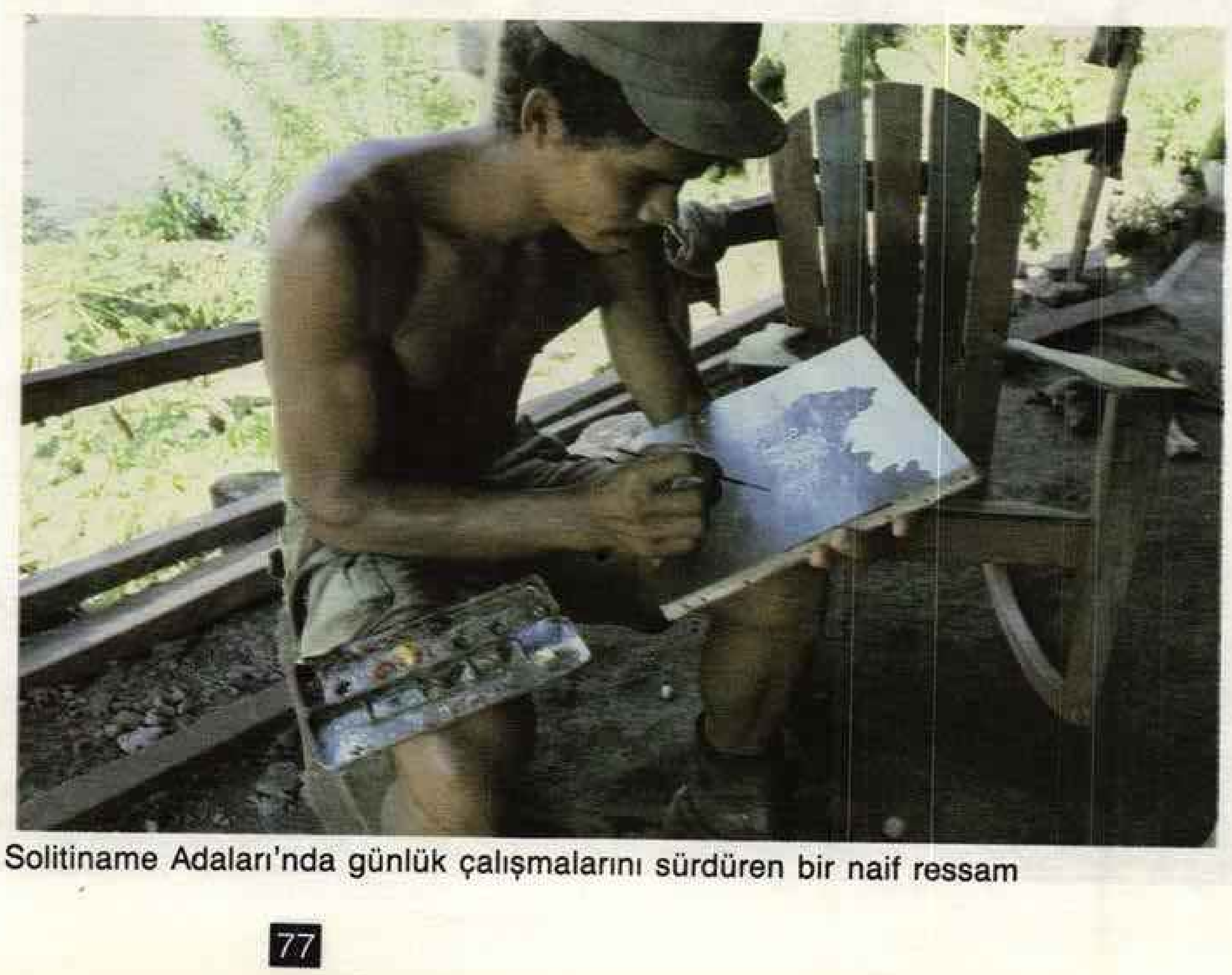
"İstanbul'a her gelişimde kendimi biraz daha yabancı hissediyorum. Birkaç yıl sonra nerelisiniz diye sorulduğunda büyük ihtimalle Almanya'da yaşadığım bölgeyi söyleyeceğim herhalde..."

"Nerelisiniz?"

"Çanakkale'de doğdum. Bakırköy'de yaşamı tanımaya başladım. Şimdi ise dünyalıyım diye yanıt veriyorum. Sizin anlayacağınız olaylara, insanlara daha evrensel ölçülerde bakıyorum. Dünyanın herhangi bir bölgesindeki bir olay beni çok üzebiliyor. Nikaragua'daki bir sokağı da, İstan-

Nikaragualı yaşlı bir Sandinist

Solitiname Adaları'nda günlük çalışmalarını sürdüren bir naif ressam

bul'daki bir sokağı da özleyebiliyorum. Yaşadığım bölgenin yerel sorunlarıyla içiçe yaşıyorum."

"Çağ atlayan Türkiye'nin fotoğrafları uzaktan nasıl bir görüntü veriyor?"

"Sokaklar, insanlar soğuk, asık suratlı. Herhangi bir şey sizi sinirlendirebiliyor. Arkadaşlarımın çoğu İstanbul için *'saatli bomba'* deyimini kullanıyorlar. Haksız sayılmazlar, öyle değil mi?"

"Sanat ülkemizde karın doyurmuyor. Almanya'da para kazanabiliyor musunuz?"

"Ayda 3 bin mark alıyorum. Sendikanın gösterdiği ve kötü sayılabilecek bir evde karımla, çocuğumla yaşıyorum. Kazandığımın üçte biri kiraya gidiyor. Almanya'da kazandığım para Türkiye'de ortadirek tanımlamasının altında."

"İşiniz zor?"

"Hayatımdan memnunum. Kendime ait küçük bir stüdyom var. Fotoğrafa bakışım belli. Dergilerden fotoğraf çekmemi istiyorlar. Kendi anlayışıma göre çekiyorum. Para kazanacağım diye taviz vermiyorum."

"Almanya'da sizin tavrınızı gösteren yabancılara ne ad takılıyor?"

"Sosyal kritikçi. Bizler yaşadığımız topluma eleştirel gözle bakıyoruz. Belki Almanlara karşı kendimizi göstermenin, onlara kendimizi anlatmanın yolu bu."

Moda fotoğrafçılığı, çıplak fotoğraflar çekmek bir profesyonel için denenmesi gerekli alanlar, diye düşünüyorum. Merakla, "böyle çalışmalar var mı?" diye sorduğumda yanıt son derece açık ve bir sanatçının özeleştirisini de beraberinde getiriyor.

"Moda fotoğrafçılığı başlıbaşına bir olay. Yapacağımı hiç sanmıyorum. Belgeselciyim ben. Çıplak fotoğraf denemelerim oldu. Ancak başarılı değildi çalışmalarım... Acemi mankenlerle çalıştım. Denememin nedeni de biraz yabancılık olayından olsa gerek diye düşünüyorum. Amacım, Müslüman bir ülkeden çıplak objektif denemelerini Almanlara sunmaktı."

Yazılarını Almanca yazıyor Ünal. Kendisini yurt dışında yaşayan birçok sanatçıya göre daha şanslı buluyor. "Türkiye'yi yoğunluğuna yaşadım ben" diyor. "Şimdi fırsat buldukça geziyorum; güzeli, estetik değeri olanı aramaya devam ediyorum." ■

İkonanın ömrü

HARUN KARAKUŞ

"Mükemmeliyetçilik var bende; doğuştan gelen bir özellik. Her şeyde mükemmeli arıyorum. İnsan kendi kendini yiyip bitiriyor."

Fener'in eğri büğrü, yakılmaya nazır ahşap evleri ve '60'lı yıllardan sonra aniden boy gösteren, Ece Ayhan'ın deyişiyle *aparthanlarının* kuşattığı, yaz kış çamuru eksik olmayan sokaklarında Patrikhane'ye doğru yürürken *'mükemmeli arayan'* bir insanla konuşacağım hiç aklıma gelmiyordu.

Patrikhane'nin kapısındaki görevliye Bay Dimitri ile nasıl görüşebileceğimi soruyorum. Biraz düşünüyor... "Ha bizim Taki... Bekleyin söyleyeyim." diyor. Az sonra, zayıf uzun boylu, gözlükleri, çenesindeki sakalı ve spor ceketi ile dini bir kurumda değil de, Cambridge'in Fizik bölümü koridorlarında olmalı diye düşündüğüm, Dimitri Rayconovski ile tanışıyoruz.

Odasının bulunduğu binaya ilerlerken, Patrikhane'nin yanan kısmının inşaatına devam edilen yerden geçiyoruz. "Eski mimari yapısını koruyacak mı?" diye soruyorum. "Tabii..." diyor. "Tabii koruyacak, ama eski insanlar olmayacak..."

Dimitri Rayconovski, 1943 yılında *'o zamanki'* Beyoğlu'nda doğmuş. "Babam, soyadımdan da anlaşılacağı gibi Makedonyalıydı. Annem ise Nevşehir Rumlarındandı. Ben Balkan ve Anadolu uygarlıkları arasında dünyaya geldim. Liseyi bitirdikten sonra Patrikhane'nin kütüphane bölümünde çalışmaya başladım. Önceleri üniversiteye gitmeyi düşünmüyordum. Fakat benim doğuştan gelen bir kabiliyetim var. Güzel sanatlara meraklıyım. Çocukken resim yapardım. Görsel sanatlarda başarılı olmak için de dikkat gerekiyor. Başka bir gözün fark edemediğini görmek... Bende bu özellik vardı. Şimdi bir yere gidiyorum... Duvardaki tablo eğri duruyor. Kimse fark etmemiş, hemen düzeltirim. Herşey mükemmel olmalı..."

Rayconovski'deki bu güzel sanatlar merakı, liseyi bitirdikten yedi yıl sonra olsa bile, onu Edebiyat Fakültesi'nin Sanat Tarihi bölümüne girmesine neden olmuş.

Restoratör Taki Rayconovski, bin yıllık eserlere can verirken Osmanlı minyatür ustalarının geleneğini sürdürüyor.

"Üniversite sınavlarına girdim. Aslında Tıp ve Mühendislik bölümlerini de kazanmıştım. Ama ben Sanat tarihi bölümünü seçtim. Hatta kaydımı yaptırırken defalarca sordular, *'emin misin'* diye... Bizans sanatı bölümünde o zamanlar pek öğrenci yoktu. Şimdi var mı bilmiyorum. Çünkü, Türkiye'de bu işten para kazanılmaz. İnsan, ancak meraklıysa birşeyler öğrenebilir.

İnsanlardaki zerafet ve inceliğin tedavülden kalktığı günümüzde, Rayconovski gibi biriyle tanışmak ayrıcalık sayılabilir. İki kişinin zor sığabildiği atölyesinde konuşmamızı sürdürüyoruz. Dışarıda homurdayarak geçen motorlu araç ve *"geberesice çocuk!"* sesleri birbirine karışıyor. Bir anne elinde sopa çocuğunu kovalıyor, Dimitri, "Ne yaparsın..." gibisinden iki elini yana açıyor. Gülüşüyoruz.

"Bizans motifleri ve sanatıyla da ilgilendim. Patrikhane'nin tebrik kartlarına, bazı amblemlerine, madalyalarına ilk şekli ben veriyorum."

Çekmecesinden çıkardığı amblem taslaklarını gösteriyor. Onun için hepsi birer pırlanta değerinde. Elimi sürmeye çekinerek bakıyorum. Yüzlerce çizim...

İkonalar

Dimitri Rayconovski, 1975 yılında Vatikan'ın sağladığı özel bir bursla, Roma'ya gidiyor. İki yıl süreyle ikona restorasyonu üzerine eğitim görüyor. Türkiye'nin tek ikona restoratörü olduğunu söylüyor. Kapalıçarşı'daki *"alaylı restoratörler"* sayılmazsa haksız değil. Kafamdan geçeni hemen anlayarak ben sormadan yanıtlıyor.

"Kapalıçarşıda bu işi yapanlar var. Biliyorum... siz de biliyorsunuz, onları ciddiye almak gereksiz. Varlıkları ard niyet sebebiyledir. Eski, hasar görmüş ikonaları, bilinçsizce boyayıp turistlere satıyorlar. Hem de çok yüksek fiyatlarla. Onlar beni ilgilendirmiyorlar. Ben ne yapabilirim ki?"

Bu işi para kazanmak amacıyla yapmadığını belirten Rayconovski, sadece kiliselerdeki bozulan ikonaları onarıyor. "Ben bir tıp doktoru gibiyim. Doktor hastasının ömrünü nasıl uzatırsa, ben de bunların ömrünü uzatıyorum. En büyük zevkim, harap olmuş bir eseri alıp restore ederek teslim etmektir," diyor.

Yunanistan'da, İtalya'da ikona restore edenlerin çok büyük miktarlarda kazanç elde ettiklerini söyleyen Rayconovski'ye şaka yollu soruyorum.

"Siz de kazanmak istemez miydiniz?"

Önce bir kahkaha atıyor. "Şimdi ben, çıkıp da ikona restoratörüyüm desem çok komik olur. Bu müslüman mahallesinde salyangoz satmaya benzer." Osmanlı minyatür ustaları yaptıkları eserlerde kendilerinden başka kimsenin göremeyeceği bir yerde *'hata'* yaparlarmış. Sebebi, Allah'tan başka kusursuz olmayacağı.

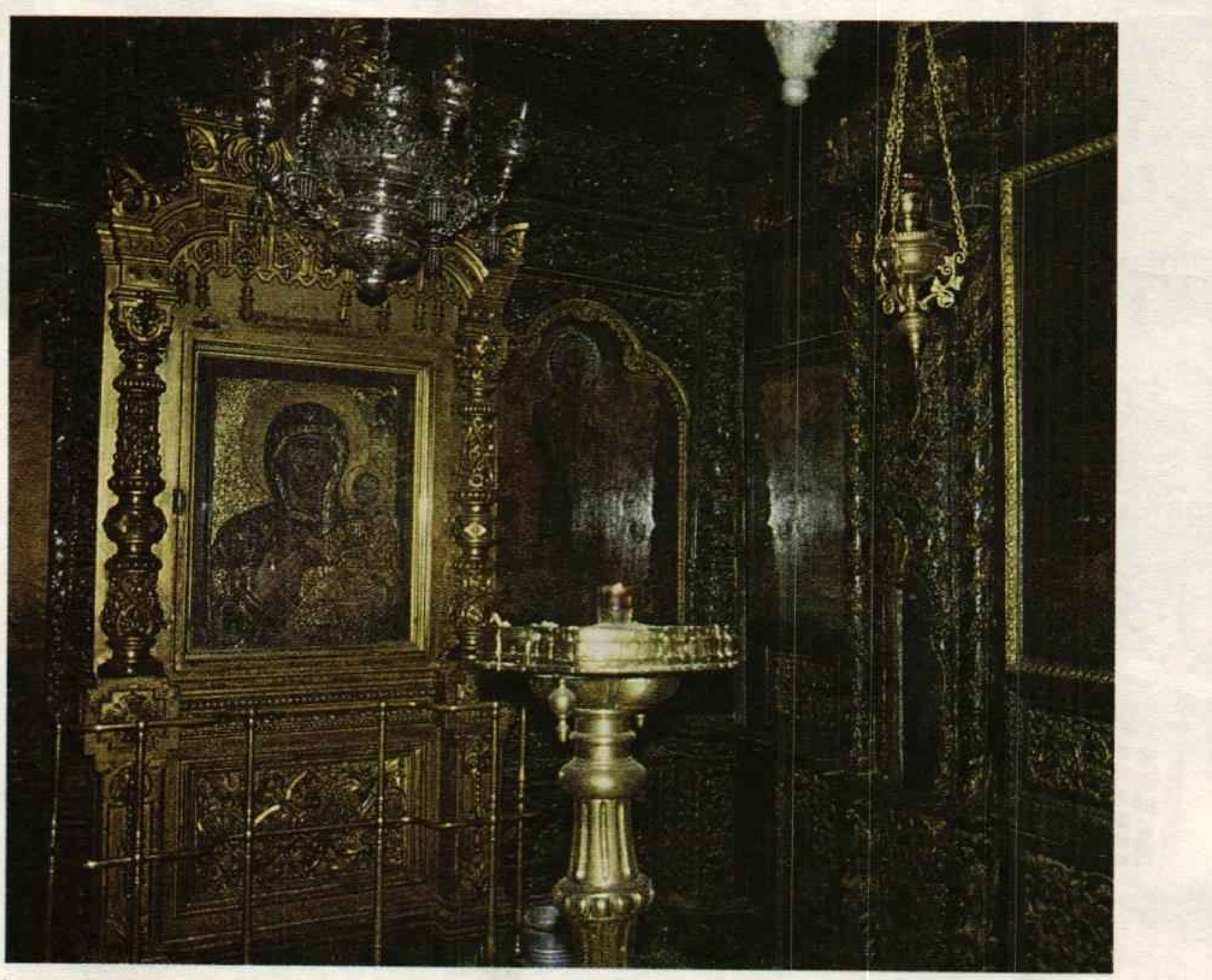
Dimitri de aynı yöntemi kullanıyor. Gülerek anlatıyor... "Restore ettiğim eserin bir yerine imzamı atarım. Veya bir yerde boyayı taşırırım. Ama onu yalnız ben görebilirim. Ya ileride birisi çıkıp, bu ikonayı ben onarmıştım derse...?"

Rayconovski, Patrikhane'nin kütüphanesindeki görevini de sürdürüyor. 30 bin eserin yer aldığı kitaplıkta genellikle dini yayınlar bulunuyor. Ayrıca, azınlıkların çıkardığı gazetelerin ilk sayılarından itibaren arşivi de var. "İstanbul'un tarihiyle ilgili birçok belge bu gazetelerden çıkarılabilir. Çok zengin bir kaynak sanırım." diyor. İleride yaşlandığı zaman İstanbul'un sosyal yaşamıyla ilgili bir kitap yazmayı da tasarladığını belirtiyor.

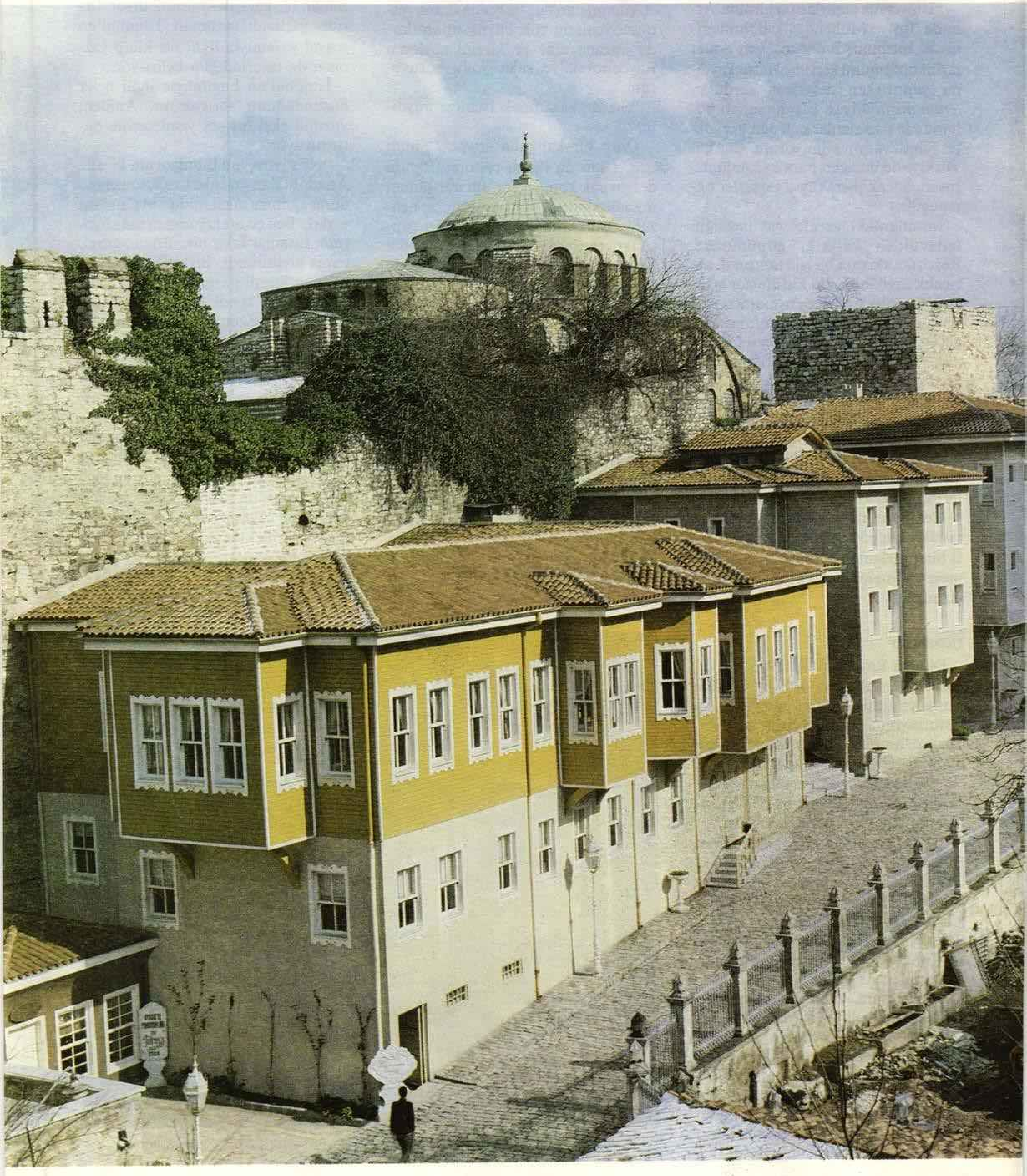
İstanbul'un bugünüyle ilgili neler düşündüğünü soruyorum. Aniden, yüzünü ekşi bir şey yemişcesine buruşturuyor.

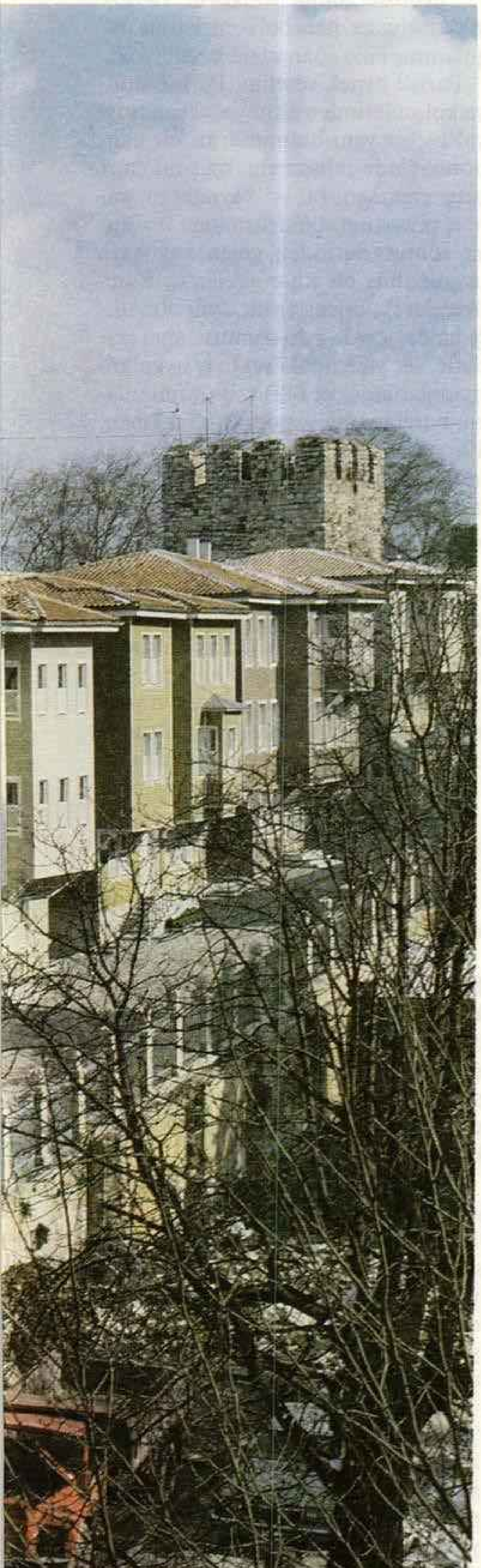
"Ne söyliyeyim bilmiyorum ki. Biz Anadolu'dan gelenleri kendimize uyduracağımıza aksi oldu, biz onlara uyduk. Ben çocukluğumdan hatırlıyorum: İnsanlar fakir bile olsalar, güzel, temiz giyinirlerdi. Birbirlerine saygılıydılar. Şimdi bazen niçin iyi giyiniyorum diye kendi kendime soruyorum. Otobüse biniyorsunuz. Mutlaka birisi ayağınıza basıyor. İnsanlar üstünüze çıkıyor. Yolda yürümesini bile bilmiyorlar. Her yer kasketli insanlarla dolu. Kebap kokuları... İşte sonunda onlara uyduk."

Rayconovski'den ayrılıp Fener sokaklarında yürürken, Fatih Sultan Mehmet'e İstanbul'u teslim eden Patrik Yanadius'un sözleri aklıma geliyor. Yanadius, "Ayasofya'da kardinal serpuşu görmektense, Osmanlı sarığı görmeyi yeğlerim," demişti. Ya Fatih bugünkü İstanbul'u görseydi, ne derdi acaba?.. ■

Patrikhanenin her köşesi T. Rayconovski'nin el emeği, göz nuru ile varlığını koruyan paha biçilmez ikonalarla süslü.

İstanbul uğruna

Çelik Gülersoy: "Kenti kurtarmak için kötü adam olmaya razıyım"

Yaklaşık üç bin yıllık geçmişiyle, farklı kültürlerin bileşimine sahne olmuş; evleri, camileri, sarayları tarihe tanık İstanbul önemli değişikliklere uğruyor. Sokaklarında eski İstanbul esintilerini, havasını, kokusunu arayıp da bulamayanlar için sancılı ve acılı bir dönem bu.

İstanbul'un artık taşı toprağı altın değil. Sırtında taşıdığı yedi milyon nüfusuyla oldukça ciddi sorunlarla karşı karşıya. Bu şehrin yol sorunu var, kanalizasyon, su sorunu var. Göbeğine kamyonlarla taşınan sanayisi, her köşe başına dikilen kazıkları, her bir yerine tüneyen çukurları var. Ve artık yüzündeki bütün değişiklikleri ile ayakta durmaya çalışan yaşlı, yorgun, *'eski İstanbul'* belki de son demlerini yaşıyor. Yıkılan her tarihi eseri, dikilen her gökdeleni, açılan her köprüsüyle İstanbul yenileniyor, tartışılıyor.

İstanbul tartışılıa dursun, bu şehrin estetiğine katkıda bulunmak isteyen, bulunan, kendi deyimi ile *'kötü adam olma pahasına'* demirlerle, köprülerle, betonlarla, sarılı bir İstanbul'a her zaman karşı çıkan, önünde duran bir kişi var: Çelik Gülersoy.

"İstanbul günlük hayatının ve problemlerinin dışında bir varlığa sahip. Bütün kentler gibi o da büyüyor, gelişiyor, kalabalıklaşıyor. Ama bütün bu gelişme dışında şahsiyetini, tarihi varlığını da görmek gerek."

Gülersoy İstanbul'a Sultanahmet'le başlıyor. İstanbul'un en önemli kültür merkezi burası ona göre. Sultanahmet Bizanslılar'ın, Romalılar'ın, Osmanlılar'ın yerleşim bölgesiydi. Osmanlı'nın sarayları, bugün müze olarak kullanılan anıtsal yapılar bu bölgede.

Turing İstanbul'da tarihi özelliğe sahip, harap, kullanılmayan binaları, evleri, satın alarak bunları yeniden onarıp kullanılır hale getiriyor, hizmete açıyor. Bu nedenle ilk Sultanahmet'te *Yeşil Ev* yenilendi. Ardından *Soğukçeşme Sokağı* imar edildi. Kurum çalışmalarını daha da hızlandırdı. *Kariye Müzesi* etrafında evler satın alınarak yeni bir imar çalışması başlatıldı.

Bunlar, İstanbul'u İstanbul yapan değerlerin yeniden ortaya çıkarılması, kentin yeniden bezenmesi için yapılanlar. Aynı anda bir başka ve çok

daha büyük çaplı imar hareketi sürüp gidiyor. Koca koca semtler ortadan kaldırılıp bulvarlar açılıyor. Geniş alanlar bir gecede yeşil sahalara dönüştürülüyor. Boğaza kazıklar çakılıyor, kıyılardan ana caddeler geçiriliyor. Şehir baştan başa kimlik değiştiriyor.

"Üç dört yıl böyle geçerse, teknik meseleleri çözmüş —ondan da pek emin değilim— daha çok insanı daha çok bloklara, gökyüzüne istif etmiş, yerleştirmiş bir düzene kavuşuruz. Ama bunun sonucunda ortaya çıkacak tabloya da İstanbul denmez. Tarih de bunu çok uzaklardan bakıp değerlendirdiğinde, bu şehrin nereden nereye vardığını şöyle genel bir perspektifle incelediğinde, hükmünü verdiği ekip içerisinde olmak istemiyorum."

Bu şehir üç değişim hareketi geçirdi. Bunların ilki 1940'lı yıllarda Lütfi Kırdar döneminde başlatıldı. İkincisi de Adnan Menderes zamanında. Bu her iki harekette de İstanbul'un teknik gelişmesine, nüfus artışına ve sanayileşmesine cevap verecek doğrultuda ameliyatlar yapıldı. Her ikisinde de kısmi çözümlere gidildi. Ama...

"Ama, bir yandan büyük bir yanlışlıkla İstanbul'un çevresiyle birlikte ortasına da endüstri kurulurken, bir yandan o endüstrinin doğurduğu, trafik gibi, nüfus artışı gibi, gecekonduların artması gibi sorunlara cevap aramak üzere geniş çapta ameliyatlar yapılmış, binlerce ev sökülmüş, şehrin orasından burasından rastgele üçer kanallı otobanlar geçirilmiş ve şehri modernize edecek uygulamalar peşpeşe yürürlüğe konmuştur. Bu iki hareketin bugünkünden köklü bir farkı vardı. Her ikisi de iç finansmanla sağlanmıştı. Ulusal kaynaklara dayanmıştı. Yüzde yüz yerli motif kullanılmıştı."

Şimdilerde üçüncü bir hareket başlatıldı. Bu imar politikasının diğer iki harekete paralel olan yanı ulaşım ağını çözmek için giriştiği uygulamalarda kendini gösteriyor. Trafiği rahatlatmak için geniş arterlerin açılması bunun bir örneği. Tıpkı Menderes'in Vatan ve Millet Caddeleri'ni açmak için bugün her biri antika olan binlerce evi feda etmesi gibi. Motorlu taşıt trafiğini nasıl akıtırız düşüncesi ile ulaşım sorununa getirilen formül, kimilerince şiddetle eleştiriliyor. Eleştirenler arasında Gülersoy'da var:

"Üçüncü hareketin en belirgin özelliklerinden biri çok uluslu boyutta olmasıdır. Aydın çevremiz de bunu gözden kaçırıyor. İstanbul uluslararası bir gözlükle ameliyata alınmış durumdadır. Telkinler ve planlamalarda yurtdışı finans çevrelerinin tavsiyeleri ağır basmaktadır. İstanbul peyzajına gökdelenler ilave edilmesinde de bu var, işadamı turizmine yönelik otel projelerinde de..."

"Nüfusu bir milyonu aşıp da metro sistemini kurmamış hiç bir şehrin bulunmadığı bir dünyada, bütün örneklerin tersine hâlâ konutlara ağır darbeler indirerek çözüm aranıyor. Teknik meselelere çözüm arayalım derken, bunun bugüne kadar denenmiş, çözümlenmiş dünya örneklerine

paralel olması gerekirken mevcut hareket bu örneklere gözlerini yumuyor."

"Bütün Avrupa ülkeleri bu sorunları çok önceleri yaşadılar. Yeni gelişmekte olan sanayi, kent dokusunu bozmaya başladı. Sanayi, kentleri standartlaştırmaya, kimliklerini bozmaya, görünümlerini çirkinleştirmeye başladı. Yıkıldı, yapıldı. Ama yaşanan deney kentlerin kimliklerinin korunması gerektiğini öğretti."

Daha 1830'larda Prusya'da şehirleri korumak amacıyla yasa çıkarıldığını görüyoruz. Bu bir kültür sorunu, ulusal onur sorunu, tarihi kişiliğin korunması sorunuydu. Bugün Avrupa'da hemen her kentin bir kimliği varsa, geçmişin pahalı deneyimlerinin verdiği derslerin sonucudur. Alınan önlemlerin, gelişen bilincin sonucudur.

"Ya bizde? Şimdi bakıyoruz, 19 yüzyılda nüfus az, para bol iken, batıda uygulanmış bazı çözümlere özeniliyor."

Paris'i örnek verelim; Paris'e dünya kolonilerinden altın yağarken, sosyal hiçbir yanı bulunmayan bir ekonomi içinde çalışan emekçi sınıf çatır çatır ezilirken, bu iki kaynaktan, yani iç piyasanın sömürüsünden ve dünya sömürgelerinden gelen kaynakla uygulanmış bir imar şekli var. Buna özenilerek, unsurlar hiç aynı olmadığı halde; içerde aynı sömürü, aynı şiddetle, 19. yüzyıldaki şekliyle uygulanmadığı halde; ve bütün bu yapılanların borçlanarak yapılmasına rağmen, 19. yüzyıl Fransa'sının bir ara uyguladığı imar modeli, demir bir zırh gibi İstanbul'un sırtına bağıra çağıra geçirtilmeye çalışılmaktadır."

"Yüzyılı aşkın bir süre önce yaşananları yeniden yaşamak pek doğal sayılamaz. Ortada bir yığın örnek var, kentlerin korunması amacıyla çıkarılmış ve çıkarılmakta olan binlerce sayfalık mevzuat var. Hepsinden önemlisi, ortada bütün güzelliğ ile korunan bir sürü Avrupa kenti var. Bütün bunları bilmezseniz, İstanbul için yapılanı anlamaktan uzak kalırsınız. Suyun içindeki balıklara nasıl ki suyun üstündeki bir dünyayı, ağaçları, kuşları, yıldızları anlatamazsınız bu da tıpkı bunun gibi birşey."

Ama bunları birileri anlatmalı. Kenti, kentin değerlerini, geçmişini, kültürünü savunmalı. Gülersoy kendi deyimi ile, *"birçok çevreye kötü görünmek pahasına da olsa,"* buna kararlı. Ama pek umutlu da değil. Yazsa, çizse, anlatsa da iletememekten şikâyetçi. Çünkü...

"Çünkü Türkiye'de basın, artık büyük ölçüde iş aleminin kanatları altında. Eski gazeteci kuşakları, mesleği salt gazeteci olan gazete sahipleri, yöneticileri yok denecek kadar az neredeyse. Yine de genç bir kadro var, yazı işlerinde, muhabirlerde, haber merkezlerinde. Ama onlar da kültür değerlerinden çok tekniğe meraklılar. Şehrin üzerine abanmış beton çelik karışımı bir köprü, viyadüklerin ezip geçtiği pırlanta gibi kültür değerlerine tercih ediliyor, hayranlık uyandırıyor. Ben bütün bu eserlere, hizmetlere, parklara ömrümü harcadım. Antipatik olmak pahasına mücadeleme devam edeceğim."

Kolay gelsin!.. ■

Sinan Şanlıer

Ayşe'nin tutkusu

Sekiz yıldır çalışmalarını New York'ta sürdüren takı dizaynırı Ayşe Ünaydın Türkiye'de ilk kez sergi açıyor. 22 Şubat-29 Şubat tarihleri arasında Ortaköy Artisan Galerisindeki sergide *Ayşe*'nin 80 parçadan oluşan bir koleksiyonu yer alacak. Primitif takılardan modern, keskin hatlı çağdaş takılara kadar örneklerin görüleceği sergi 4 Mart-12 Mart tarihleri arasında Ankara *Artisan Galerisi*'nde tekrarlanacak.

Ankara doğumlu *Ayşe Ünaydın* İstanbul Güzel Sanatlar Akademisine bağlı Uygulamalı Endüstri Sanatları Yüksek Okulundan *(UESYO)* 1980 yılında mezun oldu. Aynı yıl New York'a giderek *The Craft Students League* adlı yüksek okulda staj yaptı. Daha sonra ünlü *W. Kalich Jewelry Mgf. Ltd.* de bir süre çalıştı. Bir yıl sonra Birleşmiş Milletlerde ve Washington sefaretimizde sergi açtı. İlgiyle izlenen sergilerinden sonra çalışmalarını kendi atölyesinde sürdürdü ve takılarını New York'un birçok ünlü galerisinde satışa sundu.

İki yıl önce Wes Broadway'de bir dükkân açan *Ayşe*'nin takıları Amerika'nın tanınmış moda dergilerinde de yer aldı.

— ....

Takılara taa çocukluğumda gönül vermiştim. Daha sonra Uygulamalı Endüstri Sanatları Yüksek Okulunda okurken Urart'a girdim. O zaman Urart'ı Mehmet Kabaş yönetiyordu. Takı dizaynı, kalıbı yapmasını orada öğrendim. Bu çalışmam iki yıl sürdü. Okulu bitirince Urart'tan ayrıldım ve New York'a gittim. Orada bir yüksek okulda da staj yaptım. Sonra kendi atölyem ve iki yıldır da kendi dükkânım...

— ....

— New York'ta tutunmam pek kolay oldu sayılmaz. Adım adım ilerledim diyebilirim. Önce *W. Kauch Jewelery Mfg.* gibi ünlü bir şirkette çalışma şansına erdim. Sonra da kendi atölyemi kurdum. Yaptığım takıları New York'un tüm iyi galeri ve dükkânlarına götürdüm. İlgili kişilerle randevu alıp görüşmek pek de kolay olmuyordu. Yılmadım. Sonunda birkaç galeriyle anlaşmayı başardım.

— ....

— Evet, tabii, sergiler de epey yardımcı oldu tanınmamda. İlk sergimi Birleşmiş Milletler binasında açtım. Daha doğrusu orada açılan bir sergiye ben de katıldım. Aynı yıl Washington sefaretimizde ve New York'un tanınmış bir lokantasında sergiler düzenledim. Bu daha sonra her yıl bir iki sergi olarak sürdü gitti. İki yıl önce West Broadway'de küçük bir dükkân açtım. Dükkânımın bulunduğu yöre galerilerle dolu, sanat etkinliklerinin çok yüksek düzeyde olduğu bir yer. Onun için de takıları görmeye gelen müşteri kesimi New York'un seçkin bir bölümünden...

— ....

— Kendi ülkemde sergi açmayı çoktandır istiyordum. Ancak bu yıl gerçekleştirebiliyorum. Gerek İstanbul'daki gerekse Ankara'daki ilgiyi çok merak ediyorum doğrusu. Takılarımın sekiz yıllık serüvenini sergileyebilecek bir koleksiyon seçtim. Primitiflerden çağdaş keskin hatlı takılara... Aslında benim esin kaynağım eski Anadolu uygarlıklarıdır. O çizgilerle modern çizgi anlayışını birleştirmeye çalıştım.

— ....

— Evet, birleştirmeyi başardım diyebilirim. *(Gülerek)* Bakalım benimle aynı fikirde olacak mısınız, göreceğiz...

— ....

— Takı yapmak, satmak, dükkânda çalışmak tüm bunlar öylesine yıpratıcı ve zaman alıcı ki... Kendi kendimle pek kalamıyorum diyebilirim. Onun için de evlenmedim. Daha doğrusu bunu düşünmeye vaktim de olmadı. Şimdilik bu statüyü sürdürmeye kararlıyım. Daha sonra ne olur bilemem.

— ....

— Ben de teşekkür ederim. ■

Derdimiz kalite

PELİN YANARDAĞ

Piyasada zam rüzgârları olanca gücüyle esmeye devam ediyor. Gün geçmiyor ki, bir mala zam yapılmasın. Beş binlikler, on binlikler artık bozuk para! Pazara çıkıyorsunuz, iki kilo patates, bir kilo domates, pırasadan, ıspanaktan bir kilo, maydanoz, dereotu, çocuğa bir kaç kilo elma, havuç derken on bin liralık cüzdandan uçup gidiyor. Manavlardaki fiyatlar ise hak getire. Bakkal, market alışverişleri de ayrıca sorun. Biraz kahvaltılık, bir kilo sıvı yağ, tuz olunca da birkaç binlik birarada böyle gidiyor. Serbest piyasa ekonomisi diye esnaf attırabildiğine, tutturabildiğine işi götürüyor. Bunlar sadece günlük ihtiyaçlar için! Bunun dışında başka ihtiyaçlarda var. Giyinmek yakacak, evin eşyası gibi...

Ucuz peşinde

Giyim kuşam işleri tam bir sorun. Mağazaların vitrinleri artık seyirlik hale geldi. Tüketici iyice kaybettiği alım gücüyle şıkır şıkır vitrinli mağazalar yerine, halk pazarı tipinde ucuz, ama ucuzluğu ile orantılı düşük kaliteli mallara yönelir oldu. Şimdilerde mağazalar birer ikişer indirimli satışa başladılar. Ama fiyatlar yine yerinde. Artık, 30-40 bin liralık ayakkabıyla, 80-90 bin liralık manto, paltoya ucuz deniyor.

Yeni ev kuracak ya da eskiyeni yenilemek gibi hoş düşüncelere kapılanların işleri daha zor. Buzdolabı, çamaşır makinası, televizyon, fırın, elektrik süpürgesi, masa, sandalye, karyola, gardrop ve benzeri demirbaş eşyaların fiyatları tırmandıkça tırmanıyor.

Ya kalite?

Pekala, bu fiyatlara rağmen, verdiğimiz paranın karşılığını her zaman geri alabiliyor muyuz? Kocaman harflerle HAYIR... Çünkü, ne alırsak alalım, ister gıda maddesi ister ayağımıza papuç, isterse çift kapılı buzdolabı çoğunlukla canımızı sıkacak birşeyler çıkıyor. Yol, iz bilenler şikâyet edecek mercileri biliyor, *"kim uğraşacak"* diyenler ise sineye çekip masrafa giriyor.

Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Pazarlama Ana Bilim Dalı, master, lisans ve doktora öğrencilerinden oluşan bir grup, *"Tüketicinin korunması"* üzerine bir araştırma yaparak, tüketici şikâyetlerini belirledi. 18-21 yaş grubundaki 305 üniversiteli genç arasında yapılan araştırma sonuçlarına göre, en fazla şikâyet alanlar dayanıklı tüketim malları. İkinci sırada gıda maddeleri, peşinden giyim eşyaları geliyor.

> *Kaliteden şikâyet dilekçeleri yağmur gibi gittikçe artıyor*

Şikâyet çok

İstanbul Ticaret Odasına yapılan tüketici şikâyetlerinin de son üç yılda yoğunlaştığı gözleniyor. Kayıtlara göre, tüketiciler en fazla dayanıklı tüketim mallarından şikâyetçi. 1985 yılında Ticaret Odası'na gelen 133 şikâyet dilekçesinin 49'u dayanıklı tüketim malları ile ilgili. 28'i giyim eşyaları konusunda, geri kalan dilekçeler ise değişik mamullerden şikâyetleri içeriyor. 1986 yılında şikâyet dosyalarının bir misli kabardığı dikkati çekiyor. 144 dilekçe dayanıklı tüketim malı şikâyeti bildiriyor. 46 dilekçe giyimle ilgili. Diğer tür malları içeren şikâyet dilekçelerinin sayısı 96. Geçen yıl açılan dosyaları ise 260 adet. Dayanıklı tüketim mallarından şikâyetler yine liste başı. 115 dilekçe bu nedenle verilmiş. Giyim eşyalarından şikâyet bildiren tüketici sayısı 50'yi bulurken, geri kalan bölüm yine değişik tipte mamullerden dertli.

Görüldüğü gibi, gerek Marmara Üniversitesi'nin araştırma sonuçlarında gerekse İstanbul Ticaret Odası'na başvuranların en fazla şikâyetçi oldukları dayanıklı tüketim malları.

Yine de şanslıyız

Konuya açıklık getirebilmek için, Beyaz Eşya Sanayicileri Derneği Başkanı olan AUER Genel Müdürü Necdet Sunay'ın görüşlerini aldık. Aldığı malı beğenmeyen tüketicinin şikâyetinin "doğal olduğunu" söyleyen Necdet Sunay, "İddiamız o ki, bizdeki şikâyet oranı belli başlı Avrupa ülkelerinden daha az. Bunu rahatlıkla söylüyoruz. Avrupa ülkelerinde, Almanya'da şikâyet oranı yüzde 5 iken bu oran, bizde yüzde 2'lerde" diyordu. Beyaz eşya üretiminin arttığını, kalitenin daha iyiye gittiğini kaydeden Dernek Başkanı Sunay, sözlerine şöyle devam ediyor:

Talihsizlik zinciri

"Beyaz eşyada Türkiye'de bulunmayan ithal çeşitler geliyor. Tüketici Türkiye'de benzeri olanı almıyor, ancak çok değişik birşey olursa satın alıyor. Kıyaslayacak olursak yerliler daha az arıza yapıyor. Avrupa mallarının yurt çapında bakım teşkilatları yok. Bir kısmı İstanbul'da göstermelik olarak kurulmuş, yedek parçaları bulunmuyor. Bir yedek parçayı aylarca aradıkları oluyor."

"Velinimetimiz" şeklinde tanımladığı tüketicinin daima yanında olduklarını belirten Sunay, hiçbir üreticinin bilerek hatalı, bozuk malı piyasaya sürmesinin mümkün olmadığını, fabrikalarda son kontrol sırasında arada bir bu türde malların az miktarlarda kaçabileceğini, nakiller sırasında meydana gelen çarpma, vurma gibi talihsizliklerin ceremesini de kendilerinin çektiğini sözlerine ekliyor.

Bozuk gıdalar

Tüketicinin dayanıklı tüketim mallarından sonra en fazla şikâyetçi olduğu konu gıda maddeleri. Eti, sütü, peyniri, zeytini, salçası, konservesi, ekmeği ve sayısız çeşidiyle gıda maddelerinin insan sağlığına zararlı şekillerde üretilip satılmaları başlıca şikâyeti oluşturuyor. İstanbul Belediyesi Sağlık İşleri Müdürlüğü'nün geçen yılki denetim ve analiz sonuçlarına göre, insan sağlığına zararlı üretim unlu, şekerli, sütlü mamullerle, konserveler ve salçalarda yapılıyor. İthal peynirlerin analizleri de olumsuz.

Yine Sağlık İşleri Müdürlüğü'nün kayıtlarına göre, geçen yıl 12,278 gıda maddesinin analizi yapıldı. Kötü gıda maddesi üreten ve satan 379 işyeri savcılığa ihbar edildi. 113 işyeri çeşitli sürelerle faaliyetlerinden men edildi. 40 ton üzerinde bozuk gıda maddesi imha edildi. İstanbul Belediyesi Sağlık İşleri Müdürü Doktor Ahmet Kiremitçigil, sağlıksız üretim yapan işyerlerine verilecek para cezasının 3,000-4,500 lira gibi komik rakamlar teşkil ettiğini belirterek, en büyük silahlarının işyerlerini kapatmak olduğunu ve asgari sağlık kurallarını yerine getirmediği sürece kapatılan işyerlerinin açılmadığını söylüyor.

Pazar çıkmazı

Genelde gıda maddelerine karşı güvensizlik duyulduğunu ifade eden Kiremitçigil "Tüketici eski alışkanlıklarından vazgeçmiyor. Gidiyor, pazarda açıkta satılan Trabzon yağını alıyor, tanınmış adları olan peynirleri, zeytinleri alıyor. Pazardakiler belki ucuz ama kapalı ambalajdakiler gibi olmaz. Pazardakiler ekonomik nedenlerle ucuz oldukları için rağbet görüyor. Halbuki açıkta satılanlar temas yoluyla kirleniyor. Saklanma, korunma sırasında, dış ortamdan çok etkileniyor. Tüketici kapalı ambalaja yönelirse, belki daha fazla para ödeyecek ama firma garantisi ile mal alma imkânı olacak. Pazardan sebze meyve dışında hiçbirşey alınmamalı."

Çözüm yolu

Zamların alıp başını gittiği, alım gücünün hızla düştüğü, her alış verişte mutlak yakınılan konuların ortaya çıktığı bu dönemde tüketicinin korunması çabalarının arttırılması gerekiyor. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Pazarlama Ana Bilim Dalı öğretim üyelerinden Yardımcı Doçent Doktor Seval Yakışan da bunu vurguluyor.

"TSE ile iş bitmiyor. Onun altında zincirleme kontrol geliyor. En üstte, TSE olacak. Onun altında Sanayi ve Ticaret Odaları'yla belediyeler geliyor. Merciler birbirleriyle zincirleme çalışmak zorunda. Odaların yetişemedikleri yere belediyeler girmeli. Kayıtlı firmaları odalar, kayıtsızları belediyeler denetlemeli. TSE yukarıda olarak tüketici şikâyetleri takip edilmeli.

Ticaret Odası sadece kendine kayıtlı firmalara bakıyor. Üye olma koşullarına esnaf ya da satıcı olma kaydı getirilirse tüketicinin korunması tabana doğru genişler. Aksi taktirde tüketici ortada kalıyor. TSE'ne şikâyet ulaştı-

Tüketici ne düşünüyor?

- Bazı tüketim malları standartlara uygun üretilmiyor. Yerli ürünlerin bir bölümü yabancı mallara kıyasla vasat kalitede. Fazla kâr amacı ile üretim yapanlar var. Bu nedenle de ithal malları tercih nedeni oluyor.
- Televizyondaki reklamlar tüketiciyi yanıltıyor, yanlış bilgi veriyor.
- Kalite ve standartlaşma yok. Demode malzeme kullanılıyor. Tekelci yaklaşım var.
- TSE damgası garanti taşımıyor. TSE'nin çalışma temposu, güvenilirliği arttırılmalı.
- Ülke çapında belli standartların tespit edilmesi gerekir. Dayanıksız tüketim mallarının daha uzun süre muhafazası için soğuk hava deposu gibi tekniklerin geliştirilmesi zorunlu.
- Her dayanıklı tüketim malının zorunlu garanti belgesi olmalı. Tüketici ve dayanıklı tüketim malı hakkında bilgi verilmeli. Servis garantisi sağlanmalı.
- Tüketici değil üretici korunuyor. Fiyatlar artarken kalite düşüyor. Fabrikaların kalite kontrol bölümlerinden arızalı mamuller geçiyor.
- Tüketici eğitim yoluyla aydınlatılmalı ve bilinçlendirilmeli. Tüketicinin korunması sadece devlete bırakılmamalı. Özel denetleme kurumları da kurulmalı.
- İsrafı önleyici tedbirler alınmalı. Tüketiciye yol gösterilmeli.
- Her mamul etiketlenmeli. Tüketici eğitilerek herhangi bir sorunla karşılaştığında nereye şikâyet edeceği konusunda bilgi verilmeli.
- Sağlık açısından zararlı maddeler, gıda maddelerinin üretiminde kullanılıyor. Bunlar tespit edilmeli, cezalar arttırılmalı, sağlığa zararlı bozuk mamuller, üreticileriyle birlikte yayın organlarında teşhir edilmeli.
- Firmaların kartel oluşturarak istedikleri malı istedikleri fiyattan satmaları önlenmeli.

Dayanıklı tüketim mallarında şikâyete yol açan bozukluklar

- Televizyonlarda görüntüler tam net olmuyor. Bazı televizyonlar renkli değil, arap resim gösteriyor, karlı görüntü veriyor.
- Buzdolaplarında en fazla şikâyet konusu kar yapmaları. Özellikle çift kapılı buzdolaplarında, gaz girişi üst kattan başladığı için kar yapıyor. Kapı lastiklerinin çıkması da şikâyetlere yol açıyor.
- Yine buzdolaplarında ve çamaşır makinelerinde elektrik bağlantılarının hataları, motorların yanmasına neden oluyor. Bazı çamaşır makineleri, çalışırken yerinde duramıyor.
- Elektrik süpürgelerinin hortumları çok çabuk yırtılıp, bozuluyor.
- Fritözler yağı çok çabuk yakıyor.
- Şohbenler tehlike saçıyor. Termokupulları olmayan şohbenlerde pilot alev söndüğünde, hızla çıkan likit petrol gazı bir anda banyoya doluyor ve kazalara neden oluyor. Bu arada, eski binalardaki baca bağlantılarının iyi olmayışı sonucu, zehirli karbon monoksit gazı içeri yayılıyor ve renksiz dumanı olduğundan zehirleyip, ölümlere yol açıyor.
- Düdüklü tencerelerin lastikleri çıkıyor, kulpları düşüyor.
- Saç kurutma makinelerinih motorları çabuk yanıyor. Bir yıldan fazla ömürleri olmayan bazı markaları, tamirciler de doğru dürüst düzeltemiyor. Bozulan makine bir daha eski haline gelmiyor.
- Mikserlerin motorları sık sık tutukluk yapıyor.
- Elektrik ızgaralarıyla fırınların telleri ince ve kalitesiz olduğundan çok çabuk yanıyor, dökülüyor.
- Ütüler nemi, suyu sevmiyor. Nemli bir şey ütülemeye kalktığımızda çalışmıyor. Tamirciye götürüyorsunuz, "birşeyi yok" diyor. Ve ütüler ancak kuru zeminde işe yarıyor.
- Elektrikli su ısıtıcıları, çok çabuk bozuluyor.

ğında ise *'benden standart almamıştır'* dediği an olay düşüyor. Tüketici ile satıcı karşı karşıya kalıyor. Güçlü olan kazanıyor. Tüketici pazardan aldığı bozuk gıdayı Hıfzıssıhha'da tahlil ettirerek belgelediğinde belediye işe el koyup, üreticisini yakalayabilmeli. Şikâyet konusu malın kullanım hatasından mı yoksa imalat hatalarından mı kaynaklandığı belirlenmeli. TSE her parti malın üretimine standart getirmeli."

Tüketicinin bilinçlenmesi, şikâyetlerinden kesinlikle geri dönmemesi gerektiğine de değinen Yakışan, tüketicinin kendini koruyacak derneklerden haberi olmadığını, ne yaptıklarını dahi bilmediğini belirterek, "Tüketici koruma derneklerinin daha aktif şekilde devreye girmesi şarttır." diyor.

Batı örneği

Gelişmiş ülkelerdeki tüketici koruma faaliyetlerden örnekler veren Yakışan, uygulamaları şöyle açıklıyor:

Tüketiciyi korumada Avrupa'yı örnek alalım

"Gelişmiş ülkelerdeki tüketici dernekleri, her yıl ak liste, kara liste adıyla dizgiler yayınlar. En fazla şikâyet alanla, şikâyet almamış iyi firmalardan 10'ar tanesini açıklar. Tüketici kara listedeki firmaları boykot eder ve alış verişini keser. Türkiye'de de bu tür uygulamalara başlanırsa, çok yararlı sonuçlar alınır. Bizde, tüketici korunması ciddiye alınmadığı için sadece tartışma düzeyinde kalıyor."

Ne diyelim?

Tüketiciyi koruma yolunda "batılılaşmanın" zamanı gelmedi mi? ■

Reklamın çağrısı

SÜHEYLA ACAR KALYONCU

Mevsim sonu indiriminde büyük giyim mağazalarından biri. Kadınlar ellerinde ikişer-üçer poşetleriyle bir reyondan diğerine dolanıp duruyorlar. Biraz aceleci, biraz doyumsuz... Kazaktan çoraba kadar raflara dizili herşey bir eksiği anımsatıyor; ya da en azından *"ne alırsan yanına kâr kalır"* düşüncesini uyandırıyor insanda.

Kuşatma

Genç kadın bir yandan eteğini çekiştirip duran çocuğunu yatıştırmaya çalışırken, bir yandan da yanındaki arkadaşına soruyor: *"Şu yeşili de alayım mı? Bak ne güzel renk değil mi?"*

"Al tabii, bir daha nerede bulacaksın bu fiyata! diyor arkadaşı, elindeki siyah kazağı üzerine tutmuş denerken, *"al, nasılsa bir işe yarar."*

Mağazadan çıkarken ikisi de telaş içinde söyleniyorlar:

"Hay allah! Gördün mü, daha kasaba uğrayacaktık, para kalmadı."

Sayıları onu aşkın kadın Asuman hanımın evinde toplanmış. Bugün Asuman hanımın günü var. Ev sahibi çay servisi yaparken kapı zili çalıyor. Gelenler evden eve satış yapan bir ekip. İthal elektrikli mutfak eşyaları satıyorlar. Kataloglar, nümuneler bir anda elden ele dolaşıyor. Ekip elemanları soluk almaksızın kadınların birçoğuna yabancı olan aletlerin ne işe yaradıklarını, mutfaktaki işleri nasıl kolaylaştırdıklarını anlatıyorlar. Fiyatlar soruluyor, satış koşulları konuşuluyor. Herşey çok uygun! Peşin fiyatına beş taksitle. Ayda 30 bin lira nedir ki! Her gün bir kenara bin lira atsan...

Kenara atılacak bin liralar her gün yeni bir ürünle biraz daha çoğalıyor. Her gün yeni bir ürün *"zorunlu ihtiyaçlar"* listesine giriyor, ardarda yeni ihtiyaçlar dolduruyor günlük yaşamımızı. Karşılanan-karşılanamayan, bir an önce giderilmesi özlenen ihtiyaçlar...

Tüketim, toplumumuzun değişimi en hızlı yaşayan etkinlik alanlarından biri. Bir yandan son yıllarda uygulanan ekonomi politikalar, öte yandan

Dört koldan tüketim dürtüsüyle kuşatıldık

sosyo-kültürel yapıdaki değişiklikler tüketim kalıplarını da gözle görünür biçimde değiştiriyor.

Kadınlar, iki cins arasındaki işbölümü sonucu, tüketim etkinliğinin doğrudan öznesi olma kimliği taşıyorlar. Dolayısıyla tüketim kalıplarındaki değişim, öncelikle kadın davranışlarına yansıyor.

Gelişmişliğin neredeyse tümüyle tüketim hızıyla ölçüldüğü bir dönemi yaşıyoruz. Edindiğimiz TV, video, otomatik çamaşır makinesi... Bütün bunlar koskoca bir çağı atlayıp bir diğerine ulaştığımızı kanıtlamak için tek başına yeterli araçlar. Bu arada eloğlu aya giderek çağ atlıyormuş, ne gam! Bize müzik setlerimiz, bulaşık makinelerimiz, yeni edindiğimiz otomobillerimiz yeter de artar bile!

Daha kötüsü bu yaklaşımın tek tek insanların günlük yaşamına dayatılan benimsetilen bir yaşam biçimi haline dönüşmesi. Evet, tüketim bugün yaygın olarak bir yaşama dürtüsü haline dönüşüyor. Ne denli çok tüketirsek o denli çok hissediyoruz yaşadığımızı, o denli mutlu oluyoruz.

Toplumun sürekli gelişen iletişim kanallarıyla da bize vadedilen bu değil mi? Çoğunlukla kadınlara, ya da çocuklar yoluyla yine kadınlara seslenen her ürünün reklamı, o ürünü elde ettiğimizde daha mutlu olacağımızı söylüyor. O çikolatayı yersek, o çamaşır makinesini kullanırsak, o markayı giyersek... yaşam bütün güzellikleriyle birer birer ayaklarımızın altına serilecek... Bütün bu güzelliklere çoktan sahip olanlar gibi, onların yanında, onlarla birlikte... Özlenen, özletilen de bu değil mi zaten?

Reklamlar bir yana, her koldan tüketim dürtüsü yaratan sistemlerle kuşatılmış durumdayız. Gözümüzü açtığımız andan, gözümüz kapanıncaya değin, günboyu... Sokağa çıktığımızda duvar ilanlarından, evimizde, işyerimizde durmaksızın kapımızı çalan pazarlamacılara dek... Sürekli çeşitlenen ürünler ve sayıları sürekli artan markalarla... Kadınlar bu kuşatmanın başlıca ve en zayıf hedefini oluşturuyorlar.

"Gerçekten de günlük sohbetlerimizde çoklukla yaptığımız alışverişleri konuşuruz" diyor, büyük bir firmada yönetici sekreter olarak çalışan Ayşe hanım. *"Her gün yeni bir şey çıkıyor, neyin, nereden, kaça alındığını bilmek istiyoruz. Eskiden bu kadar çok şey yoktu ki! Ne alacağımızı, nereden alacağımızı bilirdik. Bir de şimdi fiyatlar çok yüksek; biraz ucuza, ya da uygun koşullarda ne bulursak, almayacağımız varsa da alıyoruz."*

Ayşe hanımın arkadaşı ekliyor: *"Artık her şey taksitle satılıyor. Bizim gibi sabit gelirliler için büyük bir fırsat bu. Mücevheri bile artık taksitle alabiliyoruz... En çok para da çocuklara gidiyor. Herşeyi görüp istiyorlar,*

mecbursun almaya. Şekerlemeden ayakkabıya kadar, öyle güzel ve değişik şeyler var ki! Çocuk bu, özeniyor, istiyor. Bütçemiz elverse de alıyoruz, elvermese de, zorlayıp yine alıyoruz. Alamayıp da içimizde ukde kalanlar ayrı!"

Doyumsuzluk

Evet, yaşama *"bir lokma, bir hırka"* yaklaşımı çoktan unutulmuş görünüyor. Tersine, gıdadan giyime, özellikle gündelik tüketimde insanlar *"kanaat"* etmeyi bırakıp belirgin bir doyumsuzluk yaşıyorlar.

TÜSİAD'ın 1986 Aralık'ında yayınlanan bir çalışması bu doyumsuzluğu büyük ölçüde saptayan veriler içeriyor. *"Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Hane Gelirleri, Harcamaları ve Sosyo-Ekonomik İhtiyaçlar Üzerine Araştırma Dizisi"* adıyla yayınlanan bu çalışmaya göre aileler gelir düzeylerine göre, gelirlerinin yüzde 48 ile yüzde 68 arasında değişen bir bölümünü gıda-giyim gibi gündelik harcamalara ayırıyorlar. Ayrıca ailelerin yaklaşık yarısı, gelirlerinden gündelik harcamalara ayırdığı payı çok yetersiz buluyor: *"Hane ihtiyaçları içinde en yüksek düzeyde tatmin edildiği düşünülenin eğitim, ve genç yaşlarda sağlık, tatminden en uzak olanının ise gıda ve giyim gibi gündelik ihtiyaçlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda ihtiyaçlarla harcamalar arasında ciddi bir fark bulunmaktadır. İhtiyaçların hızla büyümekte ve çeşitlenmekte olduğu günümüzde, hane gündelik ihtiyaçlarının bile tam olarak karşılanamamasının yaygın toplumsal tatminsizlik için bir kaynak oluşturabileceği unutulmamalıdır. Bu durumun hükümetten yoğun talep ve isteklere temel teşkil etmesi beklenebilir,"* deniyor TÜSİAD'ın çalışmasında.

Ve biraz da titizlik...

Daha çok tüketme eğiliminin bir sonucu olarak ve yine öncelikle kadınlarda gözlenen bir başka eğilim de, tüketici beklenti ve arayışlarının yavaş yavaş gelişmesi. Bir yandan sürekli artan hayat pahalılığı, öte yandan tüketim dürtüsünün yapay ve abartılmış bir biçimde güçlendirilmesi kişileri para harcarken daha titiz, daha seçici olmaya itiyor.

"Önümüzdeki birkaç yılda tüketicilerin kullanılabilir geliri büyük olasılıkla önemli bir artış göstermeyecektir.. ama bu, tüketicilerin beklentilerini azaltacakları anlamına gelmemektedir. Tüketiciler paralarını ve zamanlarını harcarken, daha çok şey talep edecek, daha iyi bilgilenmiş ve daha seçici olacaklardır."

5 Kasım 1987 günlü *Financial Times*'da yer alan bu saptama, uluslararası iş çevrelerinin tüketici davranışlarına ilişkin öngörülerini dile getiriyor.

Tüketiciyi Koruma Derneği Başkanı Mehmet Barak benzer öngörülerin daha geri düzeylerde de olsa, Türkiye koşulları için de geçerli olabileceğini ifade ediyor; geçmişe kıyasla tüketicinin, özellikle kadınların beklentilerinin, arayışlarının arttığını doğruluyor. *"Tüketiciyi koruma konusunda toplum olarak henüz yeterli değiliz. Dolayısıyla tüketici tepkilerinin de yeterince yaygınlaştığı söylenemez. Yine de, tüketici kadın davranışlarında gözle görülür bir değişiklik olduğu kuşkusuz."* diyor, Barak.

"Geçmişin herşeyi sineye çeken, sessiz-sedasız insanı hızla azalıyor. Bugün artık kurtlu çıkan inciri bile kaptığı gibi derneğimize getiren kadınlar var. Ayda ortalama 90-100 başvuru alıyoruz. Bu başvuruların büyük bir bölümünü kadınlar oluşturuyor. Bize gelen sorunların neredeyse tümünü çözümledik. Firmalarla ilişkiye geçip, bozuk olan malı yenisiyle değiştiriyoruz. Üyelerimizin yüzde 40'ını yalnızca ev kadınları, geri kalan yüzde 60'ını ise meslek sahibi kadın ve erkekler oluşturuyor. Yani dernek bünyesi ağırlıklı olarak kadınlara dayanıyor. Toplumumuzda evin ihtiyaçlarını karşılama işi çok büyük ölçüde kadınların üzerindedir. Dolayısıyla alışveriş olayının içinde akla önce kadınlar geliyor. Kadınlar daha çok para harcadıkları gibi, paralarının hesabını da daha çok yapıyorlar. Bunların arasında bozuk çıkan bir ürün için holding başkanlarına, TSE'ye, Sanayi Bakanlığı'na mektup yazacak kadar cesurlarını tanıyorum."

Daha çok tüketiyor, tükettikçe daha bir tutunuyoruz yaşama! Yaşama, yaşamdaki yerimize ve yitirmeyi asla göze alamayacağımız dünyalıklarımıza... Kim demiş, dünya malı dünyada kalır, diye!..

Ya diğerleri mi? Tüketemeyenler ve dolayısıyla tutunamayanlar mı? Henüz asgari ücret düzeyini büyük ölçüde aşamayanlar için ne tüketim kalıplarının değişmesi, ne de tüketim eğiliminin artması söz konusu elbette. Onlar bu keşmekeşi uzaktan seyrederken, yalnızca ayakta kalmaya, her nasılsa bir mucizeyle *"geçinmeye"* oynuyorlar. ■

Dr. Ali Eşref Turan: "Sanayici dikkatli"

Tüketici olarak kadınlar konusunda Dr. Ali Eşref Turan ile konuştuk. Turan, Yönelim Araştırma'nın yöneticisi. Yönelim'in çalışmaları içinde piyasa araştırmaları yoğunlukta.

Bugünün tüketicisini, özellikle de tüketici kadını geçmişe kıyasla daha çok dayanıklı tüketim malı tüketen özellikleriyle tanımlamak olası görünüyor. Siz bu konularda da araştırma yapan bir iktisatçı olarak bu gözlemlere katılır mısınız?

Turan — Tüketim düzeyine bakarken önce cinsiyet ayırımı yapmadan genel olarak insanlara bakalım. Zaman içinde teknik gelişmelerin sanayide uygulanmasıyla, daha önce olmayan, hatta düşünülmeyen dayanıklı

TAVERNA-RESTAURANT
SARNIÇ
SULTANAHMET-İSTANBUL
Bir "Turing" Eseridir

tüketim malları ortaya çıkmaya başladı. Gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan bu ürünler zamanla diğer ülkelere de giriyor. Böyle olunca her nesil bir öncekine göre, daha çok dayanıklı tüketim malı kullanıyor.

Tüketim düzeyindeki artış yalnız nesiller itibariyle değil. İçinde bulunulan yılların da öncekilere göre farkı var. Sabit fiyatlarla kişi başına milli gelir 1970'lerin ikinci yarısında, her yıl bir önceki yıla göre düşerken; son yıllarda bir yıl dışında artış göstermiştir. Bu da doğal olarak son yıllarda daha fazla dayanıklı tüketim malı satın alınabilmesine yol açmıştır.

Şimdi kadınların durumuna geçeceksiniz sanırım...

Turan — Evet. Bir yandan iletişimin yaygınlaşması, öte yandan kadının günlük yaşam ve ortamının değişmesi kadını da eskiye göre daha fazla dayanıklı tüketim malı kullanır duruma getirmiştir.

İletişim derken televizyon, radyo, gazete ve dergiler kanalıyla kitlelere ulaşan reklamlar ve diğer programlardaki, haberlerdeki, metinlerdeki bilgilerin; konudan komşudan, eşten dosttan, çevreden, yurt dışındaki yakınlardan edinilen bilgilerin tümünü düşünmek gerekir. İnsanlar bütün bunlarla yeni tüketim mallarından haberdar oluyorlar. Eğer bunlar belli ihtiyaçlarını giderecekse satın alıyorlar. Ya da etkilenerek ihtiyaçlarının olduğunu düşünmeye başlıyorlar.

Günümüzde kadının içinde bulunduğu ortam da farklı. Yaygınlaşan ev tipi eskisinden farklı. Çamaşırı kazanda kaynatacak yer yok. Hatta çamaşırı kurutmak için asacak yer bile azalıyor.

İhracat olsa da iç pazar çok önemli

Farklılık salt fiziki ortamda değil. Zaman da eskisine göre daha kıt. Yapılacak daha çok şey var. Ayrıca kentlerdeki kadınlar ev dışındaki çalışma yaşamına daha fazla girmeye başladılar. Bu da evde iş için kalan zamanı azaltıyor. Bütün bunlar ev işlerinin daha hızlı yapılmasını gerektiriyor. Evin makinalaşmasına yol açıyor. Yani bu nedenler daha fazla dayanıklı tüketim malı kullanılmasına katkıda bulunuyor. Her geçen gün daha değişik bir ihtiyaç tanımı ile karşı karşıya kalıyoruz.

Yaşanan fiyat artışlarının, ekonomideki dışa açılma politikasının tüketime etkisi ne oldu?

Turan — İsterseniz sondan başlayalım. Bir yandan ihracata ağırlık verilmesi, öte yandan yabancı ürünlerin ithal edilmesi sanayicileri kaliteye ve çeşide önem vermeye itti. Ayrıca birkaç yıl öncesine göre birşey daha farkedilmeye başlandı; ihracat olsa da, iç pazar önemlidir.

Fiyat artışları önemli boyutta: Özellikle sabit gelirliler üstünde daha da etkin. Gelir dağılımındaki kutuplaşmalar tabloyu daha da olumsuzlaştırıyor. Firmalar bu durumu değerlendirerek kendi açılarından önlem alıyorlar. Taksitli satışlar bunun için yapılıyor. Geçen yıl satılan dayanıklı tüketim mallarının çok önemli bir kısmı pazarlama şirketlerinin taksit kampanyalarıyla satıldı. Bir yandan fiyat artışları, öte yandan alınabilecek şeylerin çeşitliliği insanları ucuz aramaya itiyor. Kadınlar bu konuda daha duyarlı.

Satış biçimleri de gelişmelere ayak uyduruyor. Eskiden bohçacılar kapı kapı dolaşır mal satarlardı. Onlar kendi hesabına iş yapan ve daha çok kumaş türleriyle uğraşan kişilerdi. Şimdi aktif pazarlama diye tanımlanan kapıdan kapıya satış var. Bunu yapanlar firmalar. Sattıkları ürünler ise çok çeşitlendi. Bunlar mağazalardan daha ucuza satış yapabiliyorlar. Bir de o gün için gündemde olmayan ihtiyacı gündeme getirebiliyorlar. Bazı ürünlerin kayda değer bir bölümü bu yolla satılıyor. ■

Bulmacanın çözümleri

SOLDAN SAĞA

1 KİTLE (Kitlemekten emir.)
5 ŞAH (İngilizcede "Şah!", "Check!"tir.)
8 DARA (Ensiz, yani dar olan şeye.)
9 MALA (Metaa, yani "mal"a.)
10 VİI (Eski Roma'da da 8'den 1 çıkınca 7 kalırmış.)
11 SONDA (Nihayette, yani "son"da.)
12 AYGIR (Bu sözcüğün içinde A-Y-I var.)
14 IL (Ellibir, tersten *ribillle*dir; Romen rakamlarıyla da tersten IL'dir.)
16 ORTAM (Orta bölümüm: "orta"m.)
18 AS (Almaktan emir.)
20 OMLET
22 BOR (Bor, işlenmemiş topraktır.)
24 DEV (Devanası, devaynası.)
26 OBUA (Aruoba'dan Ra çıkınca uoba kalır; karıştırılıp **obua** yapılır.)
27 DEVA (Dev, yani kocaman bir A.)
28 RAN (*Ekranın eki* yok: *ran*.)
29 PETEK (Ne harfi tek ve Pe harfi de tek; yani, *Pe tek*.)

YUKARIDAN AŞAĞIYA

1 KADV
2 İAİA (Ai göğe doğru, yani aşağıdan yukarıya doğru; hem de 2 kez.)
3 TRİYO ("Trio", Türkçede triyo yazılır.)
4 LA ("La Paloma"nın ilk iki harfi.)
5 ŞAN (*San*'ın "s"sine bir kuyruk takarsak, *şan* olur. Eşanlamlıdırlar.)
6 ALDI (Aldıkaçtı'nın *aldı*sı.)
7 HAALİ ("Ha Ali ha Veli" deyimindeki ilk 2 sözcük.)
9 MORAL (Mor ve al.)
11 SITMA (Bir hastalık adı olan *astım*ın harflerinden *sıtma* yapılabilir.)
13 GROSA (Düzine = 12; grosa = 12^2 = 144.)
15 GABOR (Yani, Eva ya da Zsa Zsa Gabor.)
17 MEDET (Medet = imdat = SOS.)
19 SOBA (Soba, yukarıdan aşağıya yazılınca, altında *oba* yani çadır olur.)
21 TEVE (TV, yani te ve.)
23 RUN (Basic dilinde "run", çalıştır demektir.)
25 VAK (Vak koyulması istenmiş.)

ÇORBA

ALLAH VERGİSİ

Kitap kurdu 1. cildin ön ve 4. cildin arka kapağıyla 2. ve 3. ciltlerin tümünü delmiştir.

½ + ½ + 5 + ½ + ½ + 5 + ½ + ½ = 13 cm

Günter Wallraff ve *"mesihciler"* sanatı

GÖKKUŞAĞI'nın ilk sayısında yayınlanan söyleşide, *"son yıllarda hem Türkiye üzerine bilgimi arttırmaya çalışıyorum, hem de oradaki demokrasi güçlerine destek olmak istiyorum,* "diyor Günter Wallraff ve ekliyor: *"Okurlarınıza iletmenizi isterim: Gecikme kimseyi yanıltmasın. Türkiye gündemimin başında geliyor."*

Demek Türkiye insanının sabırsızlıkla beklediği büyük olayın patlaması bir zaman meseli artık. Türkiye basını, baş sayfalarına koyacağı başlıklarını şimdiden düşünüp dizmeye başlamalı, kendini hazırlamalı: *"Kurtuluş günü yakın, umudumuz Günter Wallraff geliyor!"*

Basın tröstlerinin sayfalarını can sıkıcılıktan kurtaran okutturma umudu... Giriştiği büyük sermaye yatırımlarında eşsiz yolsuzlukiarın başını çeken birlik sendikalarının işçien, işçilerin en alttakilerinden yana da olduklarını yutturabilmek için sarıldıkları umut... Dün faşizmin en önemli kurumsal destekleyicilerinden biri olan kiliselerin artık nasıl *"insancıl"* olduklarını belgelemek için kucakladıkları umut... F. Almanya'da yaşayan İslam-Türk azınlığına, hıristiyan batı kültürüne kabul edilmesi için olgunluk belgesi vermekle görevlendirilen ücretli misyonerlerin taptıkları umut... Maddi doyumun ulaşılabilir en ileri düzeylerinde ruhsal bunalımlar içinde kıvranan orta sınıf insanının karanlığına ışık tutan umut...

Umudumuz Günter Wallraff!..

GÖKKUŞAĞI'nın Türkiye okuyucusuna göstermeye çalıştığı gibi, böylesine çok umutların bağlandığı bir tek kişiye *"mesih"* sıfatı, onun karşıtları tarafından takılmadı. Tersine bu, hıristiyanlığın klasik *"mesihcilik"* anlayışı ile çağcıl toplumsal koşulların ustaca bir birleşiminin tasarlanan sonucudur.

Bu yüzdendir ki, Günter Wallraff'ı ve onun güçlü taraftar çevresini en fazla rahatsız eden, *"dost insanlardan gelen hançer darbeleri"* olmaktadır. Çünkü bu *"dost insanlar"* onun, Hitler Almanyası'nın Federal Cumhuriyet'e bıraktığı en kurumsal miraslardan biri olan yargı organları önünde *"kazandığı"* davalara rağmen, *"mesihliğini"* tanımak istemiyorlar. Oysa kamuoyu önünde kendini sürekli acındırmasını başarmak, söylediklerini belgelemek için kendisine yapılan toplantı öneri ve çağrılarına kulaklarını tıkayabilmek, giderek Josef Haydn'in *"yaratılış"* oratoryosı eşliğinde insanlığın kurtuluşu için, eleştiricilik görünümü ardında, Tevrat ve İncil'den yaptığı aktarmalarla vaaz vermek, başbakanlık koltuklarından *"sosyalist blokun"* temsilciliğini yapan çeşitli alanlara kadar geniş bir *"sol"* çevreye kendisini savundurabilmek ve kendisine karşı çıkanlara, *"Hürriyet"* ve onun Alman benzerleri yardımıyla *"sağcılık"* damgasını vurarak susturabilmek olsa olsa metafizik ile materyalizm arasında *"diyalektik"* bir ilişki kurabilen usta bir *"mesih"* işidir. Üstelik bu *"mesihcilik"* doğuşla olmasa bile, en azından vaftizle başlamış, yani *"Wallraff"*ın *"yarıtılışı"* ile doğmuş ise, bunu bilmemek bile büyük bir günah olarak sayılmalıdır.

Onu, yani *"Wallraff"*ı yaratan iki fiilin birleştirilişi bir rastlantı mıdır, yoksa bir Tanrı buyruğu mudur, daha tam olarak araştırılıp ortaya konmuş değil: Bu fiillerden birincisinin, yani *"wallen"*"in sözcük karşılığı kutsal amaçlı yolculuk yapmak, yani hacca gitmektir. *"Raffen"* ise, kurtarmak, kaldırıp peşinden sürüklemek anlamına da gelmektedir. Her iki fiilin köklerinin birleştirilmesi *(Wall + raff)* ise, *"Wallraff"*ı oluşturmaktadır. Yalnız adının oluşundan bile yola çıkarak, bu büyük ustanın *"mesihliğini"* onaylamak, nasıl olur da ona karşı bir eleştiri gibi görülebilir?

Öte yandan, *"İsa'yı en büyük ideallerden biri olarak gösterebilirim"*, diyen *"işçilerin yazarı"* Wallraff'i, F. Almanya'da solcu aydınların dergisi olarak tanınan *Konkret*'in sahibi Hermann L. Gremliza, İsa'nın halefi olarak gösteriyor. Doğru değil mi? Tüm *"mesihler"* gibi içerik ile ilgili tartışmalardan bütün gücüyle kaçan, kişiliğini ve *"en alttakilerini"* savunmanın *"acılarını"* çeken *"Wallraff"* değil mi? Onun bu *"acılarına"* en yakından ortak olanlar işçi sınıfının en *"gerçekçi"* savunucuları değil mi? 'Wallraff'ı eleştirmek, işçi hareketine karşı günah değil mi?

İnsanlığın tek umudunun *"mesihcilik"* sanatında kaldığına öylesine inanmış olacak ki, Aziz Nesin, *"Wallraff"*ı eleştirenlerin, ondan daha azla para sızdırmak isteyen kimseler olduklarını yazabiliyor. Yazar ya!

Ancak bu ucuz savunmalar, Günter Wallraff'ın Avrupa merkeziyetçiliği ideolojisinin, hıristiyan Batı'nın üstünlüğü temelindeki kültür ırkçılığının ön saflarında bir misyoner *"mesih"* olduğu gerçeğini daha uzun süre örtbas edebilecek mi? ■

Necati Mert
DIE BRÜCKE dergisi
Sorumlu Yayın Yönetmeni
Saarbrücken/Federal Almanya

NEVZAT ERKMEN OYNATIYOR

SOLDAN SAĞA

1 Kilitle!
5 Check! (Türkçesi)
8 Ensize
9 Metaa
10 VİİI — İ = ...
11 Nihayette
12 Ayılı at
14 Ribille (Romen rakamlarıyla)
16 Göbek bölümüm
18 İdam et!
20 TDK'nın Türkçe Sözlü-ğü'nde omfazit ile ommatidyum arasında yer alan sözcük
22 İşlenmemiş topraksa
24 Anası ve aynası olur
26 Aruoba - Ra (sonra çalkala) = Bir çalgı
27 **A**
28 Eksiz ekran
29 ANAP'ta A çift, ne tek ve ...

YUKARIDAN AŞAĞIYA

1 Kemer Daraltıcı Vergi (kısaltma)
2 2 [Anırtı (göğe doğru)]
3 Türk "trio"su
4 "La Paloma"nın ilk notası
5 Kuyruklu san
6 Anayasacı Orhan kaçmadan önce ne yaptı?
7 ... ha Veli (Aradığınız, *ahalinin* içinde)
9 Menekşe rengi kırmızı
11 Astım'da görülen bir başka hastalık
13 (Düzine)²
15 Gorbaçov'un başındaki Budapeşteli aktris Garbo değil herhalde
17 Gazelcinin "SOS"u
19 Altı çadırlı ısıtıcı
21 TV (okunuşu)
23 Bilgisayar programını çalıştır!
25 Vak ko!

ÇORBA

Burada dört harf kümesi veriliyor. Her kümedeki harflerin yerlerini değiştirerek sıradan bir sözcük oluşturun ve her harfi bir kutuya gelecek şekilde, altına yazın.

FEHRİ

MOLLAS

VAHİA

ÇİNGİL

Şimdi de daireli kutulardaki harfleri kullanarak üst çizimdeki sorunun sürprizli yanıtını bulun.

SHAKESPEARE

Kitaplığımızın rafında Shakespeare'in tüm eserlerini içeren dört cilt yan yana duruyor. Her bir cildin sayfaları tam 5 cm. kalınlığında. Kapakların her biri de 5 mm. kalınlığında. Bir kitap kurdu, birinci cildin birinci sayfasından başlayarak dördüncü cildin son sayfasına kadar yiyerek ilerliyor. Kitap kurdunun gittiği mesafenin uzunluğu ne kadardır?

Yanıtlar 94. sayfada

GARANTİÇEK

GARANTİÇEK, seçkin işyerlerinin, seçkin müşterileri için çağdaş bir kolaylık, saygın bir ödeme biçimidir. GarantiÇek, kişisel itibarınıza yaraşan bir ayrıcalıktır.

GARANTİ BANKASI

GARANTİÇEK

200.000 liraya kadar provizyonsuz ödeme garantilidir.

Garanti Bankası'nın tüm şubelerinde anında paraya çevrilir.

Bütün seçkin işyerlerinde para yerine geçer.

Hesabına faiz işler.

Ciro edilebilir.